

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra systematické teologie

Jiří Janalík

**Christologie Františka Sušila v jeho poznámkách
k Lukášovu evangeliu**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. Ctirad Václav Pospíšil Th.D.

Obor: Katolická teologie

Zaměření: Christologie

OLOMOUC 2015

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem přitom jen uvedené informační zdroje.

V Olomouci dne 20. dubna 2015

Děkuji panu prof. C. V. Pospíšilovi, který mi téma této práce navrhnul, rozvrhl strukturu práce, korigoval ji a vedl. Zvláštní dík patří bývalé knihovnici kněžského semináře paní Blance Hantrichové, která mne před pěti lety obdarovala přebytečnými kusy evangelií Sušilova překladu. Za korekturu a návrhy úprav po gramatické a textové stránce jsem velmi vděčný současné knihovnici Mgr. Janě Březinové. A konečně můj dík patří i kolegovi Milanu Geigerovi, který mne jako první upozornil na poklady, které ukrývají Sušilovy poznámky k Novému zákonu.

Obsah

Úvod.....	6
1 Život a dílo Františka Sušila v dobovém kontextu.....	9
1.1 Dětství, mládí a období studia	9
1.1.1 Studia u piaristů v Kroměříži	10
1.1.2 Studia v Brně.....	11
1.2 Kněžská léta na venkově	13
1.3 Profesorem biblický věd.....	14
2 Základní hermeneutické údaje o autorově díle	17
2.1 Motivace a důvody k překladu a výkladu.....	17
2.2 Zdroje a prameny poznámek k Novému zákonu.....	19
2.2.1 Biblické a exegetické zdroje	20
2.2.2 Církevní otcové a tradice církve	22
2.2.3 Ostatní prameny	22
2.3 Exegetické metody tvorby poznámek	25
2.3.1 Inspirace a kánon Písma jako východisko	25
2.3.2 Exegeze překladem	29
2.3.3 Integrovaná exegeze	30
2.4 Sušilova exegeze a současné dokumenty církve	37
2.4.1 Divino Afflante Spiritu	38
2.4.2 Výklad bible v církvi.....	39
2.4.3 Bible a christologie	41
2.5 Systém poznámek.....	43
2.5.1 Čeština v poznámkách	45
3 Christologická analýza komentáře	47
3.1 Christologické tituly	48
3.1.1 Syn Boží – Syn.....	49
3.1.2 Syn člověka	53
3.1.3 Mesiáš – Kristus – Pomazaný	55
3.1.4 Ježíš – Spasitel	57
3.1.5 Pán	61
3.2 Historický Ježíš.....	62
3.3 Ježíš jako vzor – spiritualita	65

3.4	Tajemství Ježíšova života.....	68
3.4.1	Růst Ježíšova poznání	69
3.4.2	Vědomí Božího Synovství a Synova poslušnost Otci.....	71
3.4.3	Vědomí poslání: Křest a Proměnění	72
3.4.4	Ježíšovo přijetí utrpení a smrti	73
3.5	Soteriologie – Ježíšova smrt a vzkříšení	76
3.5.1	Soteriologické aspekty v Lukášově evangeliu	76
3.5.2	Iniciativa Otce	77
3.5.3	Spása v Ježíšově životě	78
3.5.4	Shrnutí	85
	Závěr	87
	Anotace	89
	Summary	90
	Bibliografie	91
	Seznam zkratek a šifer	96
	Zkratky kolekcí a pramenů.....	96
	Ostatní zkratky.....	96

Úvod

Mohlo by se zdát, že o Františku Sušilovi, o jeho díle, přínosu a vlivu už bylo řečeno a psáno dostatečně¹. A to nejen v době jeho pamětníků, ale i v současnosti. Je však tato dosavadní publikační činnost skutečně dostatečná? Vydáno bylo mnohé, ale přesto zůstávají oblasti jeho činnosti, které jsou prakticky netknuté a jakoby čekají na své odhalení. Mezi takové neznámé a neprobádané oblasti patří bezesporu Sušilova teologie. Práce, kterou držíte v rukou, je prvním nesmělým pokusem tento veliký nedostatek alespoň částečně doplnit.

Sušil je nám často představován jako národní buditel působící na Moravě, jako proslulý a mezinárodně uznávaný sběratel lidových písní, jako slovanofil, jako profesor biblistiky v Brněnském alumnátu. Téměř nikde se však nesetkáme s označením *teolog*². Přitom osmisvazkový překlad a výklad Nového zákona, jeho monumentální životní dílo překypující teologií, dodnes bohužel v naší zemi nemá obdobu.

Vhledem k erudici, šíři zájmů a především dnes již téměř nevídaným schopnostem Františka Sušila, není možné důstojně zpracovat celou jeho teologii v rámci jedné (navíc pouze magisterské) práce. Z toho důvodu jsme se omezili pouze na jedno z jím přeložených a vyložených evangelií a jen na některé teologické oblasti. Domníváme se, že pro první seznámení je takový postup přijatelný.

Lukášovo evangelium jsme vybrali zejména proto, že jeho teologie (zejména pak soteriologie) je současnému člověku nejpřístupnější³, mimoto je v něm nejdetailněji zachycen Ježíšův pozemský život a probírají se v něm otázky, které byly v době Sušilova života poměrně aktuální.⁴ Určitým vzdálenějším motivem byla skutečnost, že zpracování tohoto evangelia bylo vydáno v roce 1865, tedy přesně před sto padesáti lety.

Teologická témata pro předkládanou práci byla vybírána s ohledem na současnou teologii, která především z christologie odvozuje východisko k dalšímu teologickému

¹ Velmi bohatý seznam všech takových prací, esejů, novinových článků apod. najdeme v disertační práci Hynka Šmerdy obhájené na Jihočeské Univerzitě v roce 2011. Srov. ŠMERDA, H. *František Sušil*. s. 249 – 348.

² Pouze na první straně jeho překladů a výkladů je uvedeno František Sušil, profesor teologie.

³ O Lukášově soteriologii píše Pokorný: „... jeho soteriologie (výklad o spasení) je tvůrčí, strhující a ještě v naší postmoderní době aktuální.“ POKORNÝ, P. *Vznešený Teofíle*. s. 8.

⁴ Za všechny můžeme jmenovat zejména otázky sociální, otázka poslušnosti a autority, postavení ženy v církvi a ve společnosti a další.

bádání. Jinými slovy: podle kvality Sušilovy christologie lze usuzovat na kvalitu jeho teologie jako celku.

Analýza Sušilovy teologie vyžaduje poměrně pečlivou a vytrvalou práci, protože jeho záměrem bylo především vytvoření určitého myšlenkově a informačně bohatého substrátu, který se měl stát živnou půdou i pevným základem pro další teologické bádání. Kdyby hodlal vytvořit ucelený a propracovaný teologický systém, postupoval by jistě jinak. Bohužel na tento jeho přístup, jistě chvályhodný a v té době skutečně nezbytný, nikdo stejně kvalitně nenavázal. Pokud tedy chceme hodnotit jeho teologii, nezbyvá než verš po verši zkoumat každou poznámku, pokusit se ji vyložit v soudobém jazyce, správně jí porozumět a pak po kouscích spojovat bohatství, které je takto rozptýlené v rozsáhlém textu, nežřídka teologicky velmi hutném.

Zmíněný postup pochopitelně může vést k chybným interpretacím, nebo k jejich rozšiřujícímu či naopak zužujícímu významu⁵. Z toho důvodu je třeba brát tuto prvotinu v oblasti zkoumání Sušilova teologického myšlení s určitou mírou odstupu a rozhodně neabsolutizovat z ní vyplývající závěry.

Sušilův postup, jeho znalost češtiny a jejích gramatických forem, jeho snaha pomoci při utváření českého teologického pojmosloví (ze kterého se zdaleka ne vše ujalo) a další vlivy nakonec působí i to, že jeho poznámkový aparát je často nesnadno vyložitelný přesně tak, aby vystihoval skutečnou autorovu myšlenku. To je také důvodem, proč se v této práci vyskytuje tak velké množství (často velmi dlouhých) citací z jeho díla.⁶ Dalším důvodem je snaha prezentovat jeho velice úsporný a přitom výrazově bohatý jazyk, který byl ve své době velmi ceněn a působil hřejivě na nejednoho čtenáře. Prosíme v tomto směru laskavého čtenáře o trpělivost.

Celou práci jsme rozčlenili na tři základní oddíly. V úvodu každého oddílu pojednáme detailněji o tom, čeho se týká, jaká bude použita metoda a jaké členění. Zde tedy uvedeme jen velmi hrubou kostru celé práce.

První oddíl se snaží postihnout základní údaje o životě Františka Sušila a jeho době. Zachycuje nejzávažnější vlivy, které mohly sehrát úlohu při tvorbě jeho poznámek k Novému Zákonu. Jedná se tedy především o vzdělání a výchovu, které se mu dostalo v čase, než začal pracovat na svém díle. Nemůže chybět ani připomenutí osobností, které na něho měly v těchto oblastech největší vliv.

Druhý oddíl se detailněji (nikoli však vyčerpávajícím způsobem) zabývá jeho motivací k tak rozsáhlému dílu, popisuje hlavní zdroje, ze kterých čerpal, naznačuje

⁵ Zvláště když si uvědomíme, že se přednostně vychází pouze z Lukášova evangelia.

⁶ Pokud se v naší citaci ze Sušilova díla objeví též citace, kterou on rozlišoval pouze kurzívou, odlišíme ji od ostatního textu bezpatkovým písmem.

jeho nejzřetelnější exegetické postupy. Věnuje se i srovnání se soudobými církevními dokumenty ohledně exegeze a nevynechává ani pokus o nalezení určitého systému v Sušilových poznámkách.

Třetí oddíl se zabývá vlastní christologií. Mezi stěžejní témata patří v této práci christologické tituly (přesněji – jaký jim F. Sušil připisoval význam) a bezesporu soteriologie, tedy jak chápal Sušil ve své teologii dílo vykoupění.

Určitou podprahovou motivací a vedlejší snahou celé předkládané práce je touha objevit, do jaké míry byla veškerá činnost tohoto neobvykle plodného kněze formována jeho teologickým ukotvením a naopak, zda lze vypožorovat vliv vnějškové činnosti na utváření jeho teologie.

1 Život a dílo Františka Sušila v dobovém kontextu

Život Františka Sušila lze dnes objevovat z různých pramenů. Psali o něm jeho obdivovatelé a žáci, jakými byli například kněz Matěj Procházka⁷ nebo rajhradský benediktin Pavel Julius Vychodil⁸, v poslední době se mu věnoval zejména kněz brněnské diecéze Hynek Šmerda ve své rozsáhlé disertační práci⁹. Přes veškerou svou snahu uznává, že ani jeho dílo, ani díla jeho předchůdců nedosahují takových parametrů, že by je bylo možno považovat za plnohodnotné životopisy.¹⁰ Tato práce, která se má věnovat především exegetické a teologické činnosti Františka Sušila, si nejenže nedělá ambice tuto mezeru zaplnit, ale pouze využije ke svému účelu děl již hotových, většinou pocházejících od výše uvedených pisatelů. Proto v kapitolách tohoto oddílu nelze očekávat nikterak nové či objevné informace. Spíše se budeme věnovat vlivům a situacím, které ovlivnily Františka Sušila v jeho práci na překladu a výkladu Nového zákona.

1.1 Dětství, mládí a období studia

František Sušil se narodil jako třetí dítě Fabiana Sušila (v té době hostinského, vyučený byl mlynářem) a Teresie Sušilové (rozené Pospíšilové, dcery rousínovského

⁷ Matěj Procházka (1811 – 1889) – katolický kněz, v mládí autor didakticky zaměřených povídek a básní, překladatel poezie, autor historických a teologických prací a kritických článků o beletrii i odborné literatuře, publicista. Kromě velmi bohaté publikační činnosti stojí za zmínku, že v sociálních otázkách velmi silně zapůsobil na T.G. Masaryka, který byl na gymnáziu Procházkovým žákem a 60. letech navštěvoval jeho přednášky o sociální otázce v Jednotě katolické. Srov. Heslo Procházka, in *Lexikon české literatury*, sv. 3/II, s. 1102.

⁸ Pavel Julius Vychodil (1862 – 1938) – literární kritik a historik katolické orientace, novotomistický filosof, estetik a etik zdůrazňující křesťanskou mravnost jako základní hodnotu i pro literární tvorbu; překladatel Aristotelových spisů; editor, publicista, člen benediktinského řádu. Svou činností obohatil novodobý katolicismus o poznatky tomistické a aristotelské filozofie a estetiky. Pro českou filosofii vytvořil aristotelskou terminologii. Srov. Heslo Vychodil, in *Lexikon české literatury*, sv. 4/II, s. 1542.

⁹ ŠMERDA, H. *František Sušil: život, dílo a odkaz budoucím generacím*. České Budějovice: 2011. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Fakulta teologická, obor Systematická teologie.

¹⁰ Srov. ŠMERDA, H. *František Sušil*. s. 113.

měšťana) v Novém Rousínově (dnes jen Rousínov) dne 14. června 1804. Téhož dne byl i pokřtěn. Přestože měl ještě dalších šest sourozenců, dospělosti se dožil jen on a jeho mladší sestra Josefka. Rodina byla poměrně dobře situovaná, v té době hodnocena jako zámožná.¹¹

Otec Sušilův, Fabian, byl horlivým „písmákem“. Protože byl František velmi nadané dítě a velmi brzo se naučil číst, nechal ho předčítat z bible. Zvláště prý se často vracel k příběhům a naučením, která se vztahují k povinnostem dětí vůči rodičům.¹² Svou národní hrdost projevoval i tím, že se snažil prosadit, aby se v obecním výboru úřadovalo česky. Zemřel v 58 letech na úbytě.¹³ Matka Teresie byla sice rázná, ale přitom něžná a cituplná. Především ona vedla výchovu dětí v duchu své povahy.¹⁴ Zemřela ve věku 63 let a její syn jí pak pochovával.

Důležitou postavou v rodině Sušilových byl bratr jeho matky kněz František Pospíšil působící toho času v Rousínově, který vyučoval malého Františka první tři gymnaziální roky v domácím prostředí. Byla to povolená forma studia, jejíž nespornou výhodou byla možnost výuky v češtině, ovšem takto studující žáci museli každého půl roku na povinné přezkoušení, a to probíhalo v němčině. Tedy s němčinou byl Sušil od dětství velmi obeznámen.¹⁵

1.1.1 Studia u piaristů v Kroměříži

V roce 1819 byl zapsán do čtvrtého ročníku gymnázia u piaristů v Kroměříži. Bylo to největší piaristické gymnázium u nás. V té době byl o tato studia enormní zájem a piaristé nebyli schopni pokrýt svými kapacitami veškerou výuku, takže učili i novicové, mnohdy ještě sami nedostudovaní, čímž celá výuka poněkud trpěla. To se týkalo i vzdělání teologického. Často se objevovali přívrženci racionalismu či deismu, který byl v té době mezi inteligencí hojně zastoupen. Někdy to došlo tak daleko, že se proti piaristům ozývaly hlasy i z řad duchovenstva ve snaze zachránit čest řádu a ochránit správnost nauky při výuce. Přesto tyto školy svou kvalitou nezaostávaly za

¹¹ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil*. s. 9 – 10.

¹² Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil*. s. 413.

¹³ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil*. s. 10.

¹⁴ Starost o dobré vychování ji vedly i k rázným činům. Když zjistila, že její syn šel jednou za školu, na druhý den ho na provázku dovedla do školy. Tento drsný výchovný počin se Sušilovi zapsal hluboko do paměti a stal se mu varováním před jakýmkoli dalším vybočením. Srov. tamtéž, s. 10.

¹⁵ Srov. tamtéž, s. 13.

státními a v oblasti výchovy je dokonce předstihovaly. Zejména se to projevovalo v důvěrnější atmosféře, ve které výuka probíhala.¹⁶

Už v roce 1818 bylo stanoveno, že na oboujazyčných gymnáziích mají působit učitelé znalí češtiny a tuto znalost mají prokázat. Též má být jejich povinností procvičovat s českými žáky překlady z latiny (která byla hlavním vyučovaným jazykem) do češtiny, ale ve školních osnovách se to nijak neprojevilo a ještě v roce 1848 se objevují stížnosti, že na gymnáziích je čeština neznámou řečí.¹⁷

V Kroměříži však Sušil získává první impulzy ke své budoucí činnosti. Kromě velkého vlivu třídního učitele P. Placida Hrona, který byl velmi vzdělaný v literatuře a v básnictví a také své žáky i k tvorbě básní vedl, bylo pro Sušila zlomovým okamžikem, když si přečetl vzletnou předmluvu k Tomsovu česko-německo-latinskému slovníku. Píše se v ní, že 80ti miliónový slovanský národ převyšuje všechny národy země a že je od Boha povolán k velkým věcem, které zajisté provede, bude-li si vědom této své vznešené úlohy.¹⁸ V Kroměříži se pak brzo rozneslo, že je „Slovanem“. Dobrovolně pak překládal a opravoval, oč byl požádán známými a blízkými.

1.1.2 Studia v Brně

Na pokračovací studia, tedy na studia na tzv. filosofickém ústavu se odebral do Brna (jednalo se o školní rok 1822 – 1823). Výuku tam tehdy zajišťovaly tři kláštery: premonstrátský z Nové Říše, augustiniánský ze Starého Brna a benediktinský z Rajhradu. Kromě hodin latinské filologie se vyučovalo pouze německy. Volitelnými předměty byla vedle italštiny i čeština.

Vesměs všichni vyučující, kteří se na filosofickém ústavu v Brně vyskytli, byli relativně mladí, ale velmi erudovaní a osobnostně vyzrálí lidé, a mladého Sušila ovlivnili. Zřejmě nejvíce do jeho myšlenkového světa zasáhl známý moravský topograf Řehoř Volný¹⁹, který vyučoval zejména klasickou filologii a Sušila doslova uhranul Platonem. A to tak, že o Platonovi a jeho ideích dokonce skládal básně²⁰,

¹⁶ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil*. s. 15.

¹⁷ Srov. tamtéž, s. 16.

¹⁸ Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil*. s. 414.

¹⁹ Pozdější ředitel benediktinského gymnázia v Augsburgu, pak profesor náboženské vědy a vychovatelství na Vídeňské univerzitě. R. 1848 jmenován čestným doktorem Pražské univerzity. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil*. s. 18.

²⁰ Dvě z nich jsou otištěny v Sušilově životopisu od Vychodila. Srov. tamtéž, s. 19.

v nichž Platona přirovnává k např. k Mojžíšovi, který nevstoupil do zaslíbené země, přestože byl vůdcem na cestě.

1.1.2.1 Vnější vlivy

V uvedeném školním roce na naléhání Sušilovo ho strýc F. Pospíšil seznámil s tehdy již poměrně známým spisovatelem a profesorem filologie a historie Dominikem Kynským²¹. S jeho pomocí se zdokonalil v češtině a přiučil se moderním jazykům (zejména francouzštině, angličtině a italštině), ze kterých Kynský překládal do češtiny nejraději básně. U něj měl též k přístup ke knihovně, kde vedle české a nesnadno dostupné literatury mohl studovat literaturu psanou ve výše zmíněných jazycích. K němu nosil své nové básně (nebo překlady z Ovidia a jiných římských básníků) a Kynský je s velkou trpělivostí opravoval a brousil.²²

Díky těmto setkáním se Sušil seznámil s Vincencem Pavlem Žákem²³, kooperátorem u sv. Tomáše v Brně, který byl označován jako tzv. „slovíčkář“, protože si velmi liboval ve vytváření nových slov, či oprašování starých forem (vytvořil i vlastní tvarosloví a hláskosloví, aby zjemnil jinak tvrdou češtinu). Sušil později též tvořil nebo oprašoval slova, ale snažil se při tom důsledně držet zažitých a živých gramatických forem, na které však V. Žák často nedbal (přestože je velmi dobře znal), a proto se do něj opírali jak Kynský, tak i Sušil. Přesto Sušil vyznává, že se Žák pozitivně podepsal na jeho vzdělání. Kromě toho, že s velkým zájmem četl Sušilovy výtvořky (z nichž prý větší část neobstála a byla odevzdána ohni), četl Sušilovi také své překlady (zejména z italštiny a latiny), které obohacoval slovy z polštiny.

²¹ Dominik František Kynský (1777 – 1848) – piarista, překladatel poezie (Gresset, Lessing, Horatius), prózy (Lukianos), náboženské a vzdělávací literatury, básník a prozaik. V letech 1809 – 1821 působil na filozofickém ústavu v Brně, v těchto letech je nejvíce obrozenecky tvůrčí, až do roku 1830 bydlel v brněnském minoritském klášteře. Svými překlady se snažil dokázat, že čeština je schopná adekvátně se zmocnit cizojazyčných textů. Srov. Heslo Kynský, in *Lexikon české literatury*, sv. 2/II, s. 1105.

²² Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil*. s. 33.

²³ Vincenc Pavel Žák (1797 – 1867) – diecézní kněz, moravský buditel, představitel tzv. jazykového separatismu usilujícího o přiblížení spisovné češtiny moravské lidové mluvě, překladatel a autor učebnic. Od roku 1820 až do roku 1853 působí v Brně v různých farnostech, vyučuje češtinu a náboženství. Jako předseda filologického odboru Moravské nár. jednoty sv. Cyrila a Metoděje usiloval o zrovnoprávnění češtiny a němčiny na školách. Srov. Heslo Žák, in *Lexikon české literatury*, sv. 4/II, s. 1810.

Žákův vliv na Sušila se neomezil jen na literární tvorbu. Jeho osobnost, svědomitost a horlivost v kněžském povolání²⁴ byly zřejmě jednou z příčin, proč si i Sušil nakonec zvolil povolání duchovní.²⁵

1.1.2.2 Alumnem

V září roku 1823 zažádal o přijetí mezi posluchače bohosloví. Byl přijat a od následujícího roku byl externistou (kvůli omezené kapacitě bydlel první rok mimo alumnát). Pro studium na alumnátu, který byl v Brně povolen roku 1805, bylo dáno nemálo předpisů ohledně látky, kterou je třeba studovat. Naštěstí od roku 1814 se vedle povinné pedagogiky, katechetiky a ekonomiky objevilo upozornění na bedlivé studium Písma a následně ustanovení dva profesori. Profesori měli zakázány soukromé dopisy, své výklady a výukové okruhy měli každoročně předkládat studijnímu ředitelství v Olomouci ke schválení.²⁶

Na Sušilova studia v alumnátu měl nemalý vliv augustiniánský převor Cyrill Napp, který vyučoval semitské jazyky. Sušila jeho výuka nadchla stejně jako jazyky, které Napp vyučoval: hebrejšтина, arabština, syrština a chaldejština (jak se tehdy nazývala aramejšтина). Zejména k hebrejštině přilnul na celý život, a tak nemíval potíže si číst a přeložit z původního jazyka odkazy na starozákonní knihy z knih novozákonních.

1.2 Kněžská léta na venkově

Po vysvěcení roku 1927 byl Sušil poslán na kaplanské místo do dvojjazyčné farnosti Olbramovice (u Moravského Krumlova). Ani zde nezhálel a dále se vzdělával. Kromě utužování již nabytých znalostí se věnoval Rittrovým dějinám filosofie, což později, když se jako profesor zabýval listy sv. Pavla, velmi docenil.²⁷

²⁴ Velmi pochvalně se o působení a erudici V. Žáka vyjadřoval známý italský vězeň na Špilberku Silvio Pellico, jehož Žák duchovně doprovázel. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil*. s. 37.

²⁵ Srov. tamtéž, s. 36 - 37. Procházka přidává, že nemalý vliv na Sušilovo rozhodnutí mělo i stálé sebevzdělávání a zájem o pozvednutí národa. Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil*. s. 415.

²⁶ Jeden z profesorů Nového Zákona byl dokonce v roce 1821 zbaven úřadu profesora z podezřením na přílišný racionalismus ve svých výkladech. Srov. tamtéž, s. 21.

²⁷ Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil*. s. 417.

Kromě toho se staral o zanedbávanou českou menšinu, obnovil příležitostná česká kázání a český zpěv při bohoslužbách.²⁸

Asi nejšťastnější setkání Sušilova života se odehrálo v této farnosti. Po roce služby mu byl přidělen spolupracovník – Tomáš Procházka.²⁹ Po počátečních potyčkách, kdy mu Sušil vytýkal jeho národní odrodilost, se stali nejdůvěrnějšími přáteli a i po té, co byl T. Procházka roku 1831 přeložen, se téměř každý týden scházeli a rozmlouvali. Byl to právě Procházka, který dobře viděl Sušilovy znalosti i schopnosti a přemluvil ho ke kandidatuře na profesora biblických studií Nového Zákona na Brněnském alumnátu. Sušil by si na to se svou nesmělou a sebe nedoceňující povahou pravděpodobně nikdy netroufal.

Povzbuzen tedy Procházkovou motivací se roku 1835 osmělil kandidovat na uvolněné místo profesora.³⁰ Svou písemnou práci zaskočil nejen olomoucké, ale i vídeňské členy komise. V odpovědi na čtyři zadané otázky argumentoval z paměti (pomůckou mohlo být pouze Písmo, které si Sušil ale nevzal), uváděl argumenty a doklady z řeckých, anglických, francouzských, německých a dokonce i arabských spisů. Při ústní zkoušce pak Sušil přednášel latinsky o slovanských překladech Písma, o čemž mnozí z komise slyšeli poprvé až od něj.³¹

Sušil by mohl být jednoznačně přijat, jenže byl nařčen z kacířských myšlenek, když v jedné hodnotící práci, kterou musel mladší klérus každoročně vyhotovovat, vytýkal nedostatky stávajícího katechismu. Dokonce byl uvalen dozor i na jeho kázání. Naštěstí si tehdy samostatně jednajícím biskup Antonín Gindel nechal předložit zmíněnou práci i práce zkušební a nejenže na nich nic kacířského nenašel, ale ještě se podívoval nad vzdělaností tohoto venkovského kněze.³²

1.3 Profesorem biblický věd

Sušil se stal profesorem biblických věd Nového zákona 20. února 1837 a zůstal v tomto úřadu až do své smrti, tedy 31 let. Jeho práce byla poměrně jednotvárná.

²⁸ Na místo „pokažených“ písní zavedl dobré a opisoval je dětem a učil je zpívat. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil*. s. 44.

²⁹ Tomáš Procházka (1803 – 1859), v duchu Sušilově působil od roku 1831 v Ivančicích až do své smrti. Srov. tamtéž, s. 50.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 36 - 37.

³¹ Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil*. s. 417.

³² Srov. tamtéž, s. 418.

Výjimku, zdálo se, tvořily prázdniny, kdy procházel Moravou, sbíral různé popěvky a písně a pak je připravoval k vydání. Byla to jeho záliba, ale také služba a zápas o čest národa.³³

Ovšem pro činorodého Sušila byl výjimečný každý den. Ve výuce se nespokojil jen s odpřednášením látky. Nikdy si neodpustil nejrůznější odbočky k jiným tématům, která právě zaměstnávala jeho mysl, a tak jeho žáci byli nejen vzděláváni, ale i formováni a vychováni. Opravdovým požehnáním byla rovněž jeho schopnost šířit nadšení pro církev a vlast. Po období josefínských reforem, kdy snaha propojit moc světskou s duchovenstvem byla stále patrnější, mnoho lidí církví pohrdalo. Mimoto se stále více šířily myšlenky racionalismu. Sušil však církev miloval a z této lásky odvozoval i svou lásku k národu: „*Bud'te především ušlechtilí křesťané, vzorní duchovní a pak budete snadněji i horlivými a věrnými milovníky národa; nebo jedno bez druhého ani obstáti nemůže, ana církev není mimo národy, nýbrž pro národy a v národech.*“³⁴ Svým osobnostním působením na několik generací kněží zřejmě ovlivnil historii své diecéze více, než svou literární činností. Kněží, kteří se nechali „nakazit“ Sušilovým nadšením, pak zase dál působili mezi lidem v jeho duchu.

Například Matěj Procházka se v Sušilově životopisu přiznává, že se česky naučil právě od Sušila a že časopis *Hlas*, který od roku 1849 začal vydávat, v podstatě vznikl na přání Sušilovo. I díky tomuto velmi rozšířenému církevnímu časopisu, v němž se velmi dbalo na mluvnickou preciznost a dodržování gramatických forem, v mluvnici došlo k zachování jednoty písemného jazyka Moravy a Čech.³⁵

Z bohaté Sušilovy korespondence, z níž se nám zachovalo díky P. Vychodilovi³⁶ několik set dopisů, prosvítá nejen velké množství kontaktů, které měl i v zahraničí, ale také různorodost jeho činností. Nezřídka se stalo, že byl dopisem dotazován na pravopis, žádán o různé písně nebo příspěvky do časopisů. K tomu přistupovala horečná snaha vydat k tisíciletému výročí příchodu Cyrila a Metoděje překlad a výklad alespoň Matoušova evangelia, které bylo se svými 379 stranami nejobsáhlejší Sušilovou knihou.³⁷ S tím souvisela nutnost komunikace s Dědictvím sv. Prokopa

³³ O tom, jak nesnadné a vysilující bylo pro Sušila i jeho spolupracovníky sbírání těchto národních písní, jaké ovoce to neslo a jaké uznání si nakonec Sušil prakticky v celém kulturním světě vydobyl, píše velmi zaujatě, obšírně a informovaně v Sušilově životopisu M. Procházka. Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil*. s. 429 – 438.

³⁴ Tamtéž, s. 418.

³⁵ Srov. tamtéž, s. 415.

³⁶ Srov. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy: sbírka dopisů*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, [1917], 548,4 s.

³⁷ Za jeho života pak vyšla další tři evangelia: Markovo a Lukášovo v roce 1865 a Janovo o dva roky později. Ostatní knihy Nového zákona vyšly ve třech svazcích až po Sušilově smrti.

v Praze, které vydávání Nového zákona finančně zajišťovalo, tedy pro řešení korektur a cenzorských připomínek bylo též nutno komunikovat s Prahou.

Všechny uvedené činnosti se, navzdory jeho velkému nadšení pro práci v církvi, negativně podepsaly na jeho zdraví. Na jaře roku 1868 dostal pravděpodobně tuberkulózu a na doporučení lékaře se 19. května přesunul na léčení do Bystřice pod Hostýnem. Tam ovšem 31. května 1868 o druhé hodině ranní umírá.

Sušilova smrt vyvolala pochopitelně velkou vlnu vzpomínek a také rekapitulaci všeho, co svou horlivostí během nedlouhého života dokázal. Ti, kteří se narodili před ním a přežili ho, mohli vzpomínat, z jakých trosek za života Františka Sušila povstala Morava, nad jejíž budoucností ještě po roce 1848 ne jeden vzdělanec a národovec lámal hůl. Právě v těžkých dobách Bachova absolutismu zazněl energický hlas jinak poměrně tichého profesora Sušila: *„A kdyby všickni se národa odřekli, já se ho přece nikdy neodřeknu. Dlužno veždy pracovati a Bohu nejisté budoucí osudy zůstaviti. Co sto věkův hodlalo, zvrtně doba. Dlužno nám až do posledního muže bojovati a souzeno-li nám v nerovném boji zahynouti, tedy aspoň čestně, jako Judas Makkabejský se zbraní v rukou padněme.“*³⁸

Nikdo z těch, kdo se 10 června roku 1868 účastnil pohřbu, nepochyboval o tom, že tento výjimečný muž měl lví podíl na národním probuzení Moravy³⁹ a že by nikdy své dílo neuskutečnil, kdyby v něm stále nehořela pochodeň lásky k církvi a k národu.⁴⁰

³⁸ Sušilovi současníci dodávají, že měl jistě na mysli zbraně duchovní. Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil*. s. 412.

³⁹ „Znalci poměrů moravských i ti, kdo nebyli stoupenci nábožensko-národního směru jeho, uznali všichni bez rozdílu, že o probuzení Moravy má on zásluhu největší.“ Heslo Sušil, in: *Ottův slovník naučný*, sv. XXIV, Praha 1906, s. 402.

⁴⁰ Z proslovu Beneše Metoda Kuldy nad hrobem Sušilovým. Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil*. s. 446.

2 Základní hermeneutické údaje o autorově díle

Hlavním posláním tohoto oddílu je alespoň naznačit některé motivace, vlivy, metody a postupy Sušilovy práce na poznámkách k Novému zákonu. Bez této předběžné práce není možné pochopit některé jeho teologické závěry ani skutečný přínos Sušilovy práce pro českou teologii a exegezi. Protože se však dosud nikdo předkládanými tématy na akademické úrovni nezabýval (alespoň nám to není známo), je třeba některá uvedená témata zpracovat poněkud podrobněji.⁴¹ Části některých kapitol byly už poměrně dobře zpracovány v již zmiňované práci Hynka Šmerdy, jiné však před více než sto lety (pokud vůbec) a vyžadují aktualizaci. V celém tomto oddílu je třeba mít na paměti, že se většina informací vztahuje především k Lukášovu evangeliu, pokud není v textu uvedeno jinak.

Úvodní kapitola oddílu nastiňuje Sušilovy motivace, další kapitola se věnuje pramenům a zdrojům, které měl Sušil k dispozici ke své práci. Dále jsou rozebírány exegetické metody a postupy. V následující kapitole je provedeno srovnání Sušilových postupů se třemi církevními dokumenty (všechny vznikly až po jeho smrti). Oddíl zakončuje kapitola věnující se vlastnímu systému poznámek a možnostmi práce s nimi.

2.1 Motivace a důvody k překladu a výkladu

František Sušil pracoval s velkou pílí na překladu a výkladu Nového zákona více než 30 let. Celé dílo vyšlo v osmi svazcích, obsahovalo 2750 stran⁴² hustě popsaných ve dvou sloupcích s častými vzájemnými odkazy, aby se výklad podobných míst Písma nemusel opakovat. Jak uvidíme v následující kapitole (2.2), k práci použil prakticky veškerou dostupnou literaturu týkající se biblistiky, exegeze a teologie.

⁴¹ K analýze, kterou by Sušilovo dílo zasluhovalo, budeme i tak na hony vzdáleni.

⁴² Srov. VODIČKA, T. *František Sušil*, s. 68.

Přirozeně vyvstává otázka, co vedlo Františka Sušila k takovému počínu. Pro nás tato otázka má nemalou důležitost, protože důvody k výkladu Nového zákona do jisté míry musí ovlivnit i jeho obsah, kvalitu i zaměření.

Sám autor o svých motivacích píše snad poprvé v dopise Václavu Pešinovi v roce 1838, tedy rok po přijetí profesorského úřadu: „*Položil jsem sobě za úkol života, dá-li Bůh, obšírným výkladem Nového Zákona vel. duchovenstvu posloužiti, kterážto práce teprva po mnohých letech k žádanému cíli přivedena býti může. Proto by mně v tom kratší výklad, který by spolu i pro lid potřebován býti mohl – (jak n. p. Allioliho) – dokonce nevalil; nóbřž z celého srdce žádám, aby takový co nejdříve na světlo vydán byl, a tak kněží naši k německému sáhati nemuseli.*“⁴³ V předmluvě k Evangeliiu podle Matouše pak uvádí motivace další. Jedna z nich se týká chyb v používaných překladech bible způsobených nerespektováním předešlých překladů.⁴⁴ Sušil si je navíc vědom, že každý jazyk má svá specifika – přednosti i omezení - a nelze tedy bez následků používat pro četbu textu tak zásadního, jakým je Písmo svaté, jiný jazyk, než je mateřština. „*Obzvláště to místo svoje má při písmu svatém, ježto víme, že tytýž věci některé doslovně vdechnuty a vdunuty byly, a že tedy na slovech druhdy neskončená váha leží.*“⁴⁵ Jak lze dále vidět z podrobného exkurzu H. Šmerdy ohledně biblí u nás vydaných a používaných do první poloviny 18. stol., většina z nich plně nevyhovovala potřebám doby.⁴⁶

Jelikož bylo přáním Sušilovým, aby tento překlad „*i pro lid potřebován býti mohl*“ (jak čteme výše), podle toho volí i styl poznámek: „*Nehodlám pojmenovati výkladu svého vědeckým, nóbřž obšírným; slovo vědecký má do sebe cosi, podle něhož by lidé domněli se, že tam budou nalézati nakupení hebrejských, arabských, talmudských citatů, čehož jsem právě vystříhal se, k theologické části více přihlédaje.*“⁴⁷ Nakonec ale požadavek „*i pro lid*“, poněkud konkretizuje v předmluvě k prvnímu svazku: „*Jednak jsme prostřední cestou nějakou jíti a výklad tak ustrojiti ustanovili, aby netoliko theologům, nýbřž každému vzdělanci s prospěchem byl.*“⁴⁸ Sušil se tedy výkladovými poznámkami snaží zacelit ještě jednu mezeru, kterou u Slovanů pozoruje, a tou je nedostatečná publikační činnost v theologické oblasti:

⁴³ VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sbírká dopisů.* s. 23.

⁴⁴ „*Neliko stavováclavská bibla nejedněch vad se dopustila, kterým předchozí překladové již vyvarovali byli, nýbřž i sama bibla Kralická [...] v nejednom místě za předešelci svými zůstala.*“ SUŠIL, F. *Evangelium svatého Matouše.* s. 7.

⁴⁵ SUŠIL, F. *Evangelium svatého Matouše.* s. 8.

⁴⁶ Srov. ŠMERDA, H. *František Sušil.* s. 206 – 208.

⁴⁷ Dopis Vinařickému 30. listopadu 1862. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sbírká dopisů.* s. 459.

⁴⁸ VYCHODIL, P. *František Sušil,* s. 272.

„Veškeren 80milionový národ slovanský nemá posud theologie! U Rusů tepruv v nejnovějších dobách něco se počalo, u jiných nalézají se populární knihy pro největší potřeby denní; vědy teologické nikde není a Poláci...za námi ostali. Věřu nejednou jsem se zalil hanbou, na stav ten náš pomýšleje. ... drahná část viny (na kněžstvu) na nás leží, na nepokračování ustavičném ve vědách a na uspokojování se s jakými takými vědomostmi.

V Němcích vychází tolik komentářů učených o písmu sv. každoročně, že pro přehled a ocenění jich zvláštních letopisů každého roku potřebí. A to jest jenom jedno pole ...⁴⁹ Sušilovi tedy záleží nejen na kvalitním a moderním slovanském překladu Písma, nejen na smysluplné a užitečné exegezi v jeho mateřštině, ale zabývá se i myšlenkou, že by svými překlady mohl více rozproutit stojaté vody teologie u Slovanů. Pokud byl toto jeden ze Sušilových záměrů (a tato práce by to měla zčásti ukázat), pak má smysl zabývat se Sušilovou teologií v jeho poznámkách a s tímto vědomím k jeho velkému dílu i přistupovat.⁵⁰

2.2 Zdroje a prameny poznámek k Novému zákonu

Referenčním zdrojem Sušilova překladu byla pochopitelně latinská Vulgáta. Sušil však v předmluvě k Matoušově evangeliu upozorňuje, že úzká vazba mezi latinským překladem a řeckým originálem je často tak pevná, že na překlad a výklad Vulgáty nelze vždy použít slovník a gramatiku latinskou. V těchto případech má řecký originál přednost. Kdo toto pravidlo nectí, může způsobit nejedno nedorozumění.⁵¹ K tomu se přidávají i vlastnosti českého jazyka, který má schopnost v některých obrazech mnohem lépe napodobit řečtinu než latinu.⁵² Prvním zdrojem poznámek se tak stala snaha vyjasnit důvody překladu, který se liší od Vulgáty. Vedle těchto nepřímých podnětů k poznámkám existovaly ještě tři hlavní zdroje, které si popíšeme

⁴⁹ Dopis Vinařickému 21. června 1861. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sbírnka dopisů.* s. 455.

⁵⁰ Není možno nezmínit, že Sušilův záměr, totiž vytvořit překlad vhodný pro duchovenstvo, se zřejmě neminul účinkem: Vychodil v Sušilově životopise jednou větou poznamenává, že „Nejvíce odbytu měly výklady Sušilovy v semináři olomouckém.“ VYCHODIL, P. *František Sušil.* s. 272.

⁵¹ „Tedy o významu a smyslu vulgáty nerozsuzuje všady slovník a gramatika latinská, nýbrž text řecký tu první hlas má co původ a bezprostředný živel, z něhož vulgáta životodárnou sílu bere. Nešetřením tohoto pravidla nejeden nedomysl povstal a svatováclavská bibla nejedné vady, ano nejednoho nedorozumění příčinou se stala, poněvadž slova latinská z nahodilých lexik vyložila, k textu řeckému neprohlédajíc.“ SUŠIL, F. *Evangelium sv. Matouše.* s. 10.

⁵² Sušil to demonstruje na aktivním participiu minulého času. Srov. tamtéž.

odděleně. Jedná se o bible a poznámky k nim včetně biblické exegeze, dalším výrazným zdrojem byly spisy církevních otců a kromě výše uvedeného hledal Sušil i v dalších pramenech, kterým též budeme věnovat samostatnou podkapitolu.

2.2.1 Biblické a exegetické zdroje

K překladu a výkladu používal F. Sušil snad veškeré jemu dostupné tištěné překlady bible a to jak slovanské, tak i německé. Mnohé z nich, např. již zmiňovaná Bible Kralická či šestisvazkové dílo německého katolického exegety Josepha Franze von Allioliho⁵³, byly opatřeny poměrně rozsáhlým exegetickým komentářem, takže zde mohl čerpat spíše z poznámek než z překladu. U jiných překladů, např. polského nebo bulharského, se inspiroval přímo jednotlivými slovy a váhal, zda se pokusit o jejich využití v češtině.⁵⁴ Žák F. Sušila Matěj Procházka pak komentuje Sušilovy zdroje takto: „*Sušil má všechny staré i nové, katolické i protestantské výklady N. Z., všechny slovanské překlady, i bulharský ve Smyrně tištěný, prošel všechna tištěná česká vydání...*“⁵⁵

Kromě biblí a komentářů k nim ještě Sušil mohutně využíval již zmiňovaných teologických a exegetických pojednání od našich západních sousedů. Jeho touha podat českému vzdělanci nejkvalitnější a pokud možno co nejčerstvější informace a závěry, je patrna například z dopisu, ve kterém Sušil vysvětluje své otálení s odesláním Evangelia podle Lukáše k revizi: „*...čekám ještě na třetí díl evangelia sv. Lukáše od Schegga, jenž za nedlouhý čas vyjítí má, jak na dotaz můj ze Mnichova psáno bylo.*“⁵⁶

⁵³ Joseph von Allioli (1793 – 1873) – německý biblista působící na univerzitě v Landshutu, od roku 1826 v Mnichově. Jeho neznámější prací je šestisvazkový překlad (s poznámkami) celého Písma do němčiny. První vydání vyšlo v letech 1830-1832. Už v roce 1830 dostalo toto dílo papežské schválení a stalo se nejrozšířenější katolickou biblí v Německu na celé 19. stol. Srov. Heslo ALLIOLI, JOSPH VON, in: *NCE*. 1-135d.

⁵⁴ SUŠIL, F. *Evangelium svatého Matouše*. s. 8.

⁵⁵ VYCHODIL, P. *František Sušil*. s. 269.

⁵⁶ Dopis Vavříneckému ze dne 2. srpna 1864. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sbirka dopisů*. s. 470.

Peter Johann Schegg (1815 – 1885) – německý katolický exegeta, komentoval především Starý zákon, později i evangelia. Komentář k Lukášovu evangeliu se skládal ze tří svazků. Srov. Heslo SCHEGG, PETER JOHANN, in *NCE*. 12-1122d.

Kromě prací Schegga a Allioliho hojně používal zejména k evangeliím děl Maldonatových⁵⁷, dále práce Calmeta⁵⁸, Estia⁵⁹ (listy sv. Pavla), Bispinga a také protestanta Meyera.⁶⁰

M. Procházka pak ještě upozorňuje na další jména z protestantského prostředí: Hengstenberg, Kurz a další. Taktéž zmiňuje francouzské a italské autory: Bossueta, Fénelona, Massiliona⁶¹ a další.⁶² Zvládnutí tak širokého záběru svědčí nejen o Sušilově nadprůměrné jazykové vybavenosti, ale také o komplexnosti jeho schopností.

Kritikové Sušilova díla upozorňují na to, že ve svých poznámkách téměř neuvádí, odkud ten který názor čerpá. Jen výjimečně se objeví v textu v závorce jedno z výše uvedených jmen, jinak většinou Sušil použije pouze okřídlené: „*Mínění teologů jest...*“ nebo „*Teologové zastávají názor...*“ případně ještě kratší způsob: „*Jedni jsou toho názoru, že... druzí tvrdí toto... a zase jiní říkají...*“. Sušil tento svůj postup komentuje poměrně originálně, na druhou stranu pochopitelně: „*...neuvádíme jména spisů, jichž jsme při díle tomto plnou měrou užili, za nemístno majíce tázati se, na čí roli žito rostlo, z něhož chléb je ustrojen... aby čtenář nebyval vytrhován a odrýván, nébrž aby veškery jednotlivé části výkladu v jednotu splývaly a věci v mysli jeho*

⁵⁷ Juán de Maldonado (1534 – 1583) – španělský exegeta a teolog, jezuita. Devět let působil jako profesor teologie v Paříži. Byl povolán do Říma papežem Řehořem XIII., aby pracoval na kritickém vydání Septuaginty. Jeho nejvýznamnější dílo, které používal i Sušil, byl *Komentář na IV Evangelia*, který vyšel v mnoha vydáních. Srov. Heslo MALDONATUS, JOHANNES, in *NCE*. 9-110a.

O Maldonadovi se Sušil vyjádřil, že se s ním shoduje lépe než se Scheggem, který každého evangelistu vykládá zvlášť, bez ohledu na rozpory, které tento přístup vytváří. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*. s. 273.

⁵⁸ Augustin (Antoine) Calmet (1672 – 1757) – francouzský exegeta a historik, člen benediktského řádu. Jeden z nejlepších exegetů 18. století, který pod vlivem J. B. Bossueta tvořil duchovní a mystické interpretace Písma. Jeho exegetické výklady však často postrádaly kritický úsudek. Srov. Heslo CALMET, AUGUSTIN (ANTOINE), in *NCE*. 2-1084c.

⁵⁹ Gulielmus Estius (1542 – 1613) – holandský exegeta, teolog a hagiograf. Dvacet let vyučoval filosofii v Lovani. Od roku 1582 na univerzitě v Douai učil Písmo svaté. Jeho neznámější dílo, které vyšlo až po jeho smrti, jsou komentáře k listům sv. Pavla, v nichž vysvětluje literární smysl listů Nového zákona. Vynikají přesnými úsudky, postřehy a erudicí. Na dlouho se staly obranným valem proti protestantským exegetům. Srov. Heslo ESTIUS, GULIELMUS, in *NCE*. 5-558c.

⁶⁰ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*. s. 267.

⁶¹ Všichni tři byli ve své době vynikajícími řečníky a kazateli. S jejich kázáními se Sušil seznámil v knihovně Kynského. Jaques Bénigne Bossuet (1627 – 1704) francouzský biskup. Srov. Heslo BOSSUET, JACQUES BÉNIGNE, in *NCE*. 2-717a.; Francois de Salignac de la Mothe Fénelon (1651 – 1715) francouzský arcibiskup. Srov. Heslo FÉNELON, FRANCOIS DE SALIGNAC DE LA MOTHE, in *NCE*. 5-882c.; Jean Baptiste Massillon (1663 – 1742) francouzský biskup a kazatel. Srov. Heslo MASSILION, JEAN BAPTISTE, in *NCE*. 9-166d.

⁶² Srov. PROCHÁZKA, M. *František Sušil zemřel*. ČKD, roč. 1868, s. 296.

takořka z nova se rodily.“⁶³ Pokud by měl vždy uvést zdroj, nejen že by to komentář velmi rozšířilo, ale také citelně znehlednilo již tak obtížně čitelný text.

2.2.2 Církevní otcové a tradice církve

Samostatnou kapitolou práce F. Sušila je jeho používání spisů církevních otců. Sám ještě před vydáním Nového zákona přeložil a poznámkami opatřil Spisy apoštolských otců a sv. Justina.⁶⁴ V jeho knihovně se však nacházelo celé dílo svatých Augustina, Jeronýma, Jana Zlatoústého⁶⁵ a jen v Lukášově evangeliu se Sušil odvolává na desítky autorů a většinu z nich necituje pouze jednou. Opět nespornou výhodou Sušilovou bylo, že jejich díla mohl číst bez potíží v originále. Sušil takto nabyté informace používá nejen tam, kde jde o literární smysl výkladu. Kde to uznal za vhodné a podnětné, přidal jejich výklad alegorický či mystický.

Mimo tyto autory ještě příležitostně odkazuje na světce z mladších dob, aby vyzdvihl způsob, jakým oni žili tu či onu pravdu sdělovanou v Písmu, nebo aby jejich slovy osvětlil dané místo Nového zákona.

2.2.3 Ostatní prameny

Mezi ostatní prameny můžeme počítat různá díla z oblasti biblické archeologie, historie, geografie, dále slovníky, filologické příručky atd. Jejich použití vysvětluje ze Sušilových poznámek, nicméně opět z výše uvedených důvodů je jako zdroje neuvádí. Nelze je tedy blíže specifikovat.

O tom, že ani vědecké publikace týkající se reálií a obecné historie z Ježíšovy doby nezanedbával, svědčí nenápadná poznámka v předmluvě k Evangeliu podle Lukáše: „*Takovým spisem zdál se býti spis Dr. Hemanna Gerlacha: O římských vladařech v Syrii a Judsku od l. 69 před Chr. Do l. 69 po Chr. V Berlíně 1865. Leč k objasnění těch částek, v nichž se evangelium sv. Lukáše pohybuje, nemohli jsme žádného světla nového odtad vyčerpali, ač ovšem velmi povděční býti musíme, že filologové tuto pochodně svých vědomostí rozsvěcují k vysvětlení temných stránek písma svatého.*“⁶⁶

⁶³ VYCHODIL, P. *František Sušil, životopisný nástin*. s. 273.

⁶⁴ Srov. SUŠIL, F. *Spisy sv. otcův apoštolských a Justina mučedníka*. Předmluva s. III-IV.

⁶⁵ Srov. PROCHÁZKA, M. František Sušil zemřel. ČKD, roč. 1868. s. 296.

⁶⁶ Za pozornost stojí fakt, že zmiňovaná kniha vyšla a dostala se do Sušilových rukou v době, kdy už bylo Lukášovo evangelium připraveno do tisku. SUŠIL, F. *Evangelium svatého Lukáše*. Předmluva nečíslována.

Ještě je nezbytné mínit zdroj, který Sušil považoval za velmi cenný. Jde o takzvané rukopisy Zelenohorský a Královédvorský.⁶⁷ Sušil měl kontakt s Václavem Hankou a uznával ho jako solidního badatele. Snad nepředpokládal, že by se někdo ve snaze vylepšit historii národa pokusil o něco takového, jako je podvrh. V době, kdy Sušil vydával první svazky přeloženého Nového zákona, Hankovi odpůrci spíše mlčky sbírali důkazy. Panovalo silné přesvědčení o pravosti Rukopisů. Bylo celkem přirozenou reakcí obrozenců, že Rukopisy nijak nezpochybňovali. Bohužel František Sušil natolik věřil jejich původnosti a pravosti, že se rozhodl některá slova, která se v nich vyskytla jako údajné části Janova evangelia, použít i v překladu Nového zákona. Velmi se mu hodilo slovo *plet*⁶⁸ jako ekvivalent ke slovu *caro* (řec. *sarx*). Vyřešil by tím odlišnost od slova *tělo*, které je českým ekvivalentem pro slovo *corpus* (řec. *soma*). Slovo *plet* začal nejprve používat ve svých poznámkách u synoptiků a to v různých tvarech, jako *vpletit se*, *vpletění* apod. Na používání tohoto slova v poznámkách se neozvala žádná kritika, a tak Sušil přikročil k jeho použití přímo v textu Janova evangelia. Zde už ovšem narazil na nekompromisní odpor korektorů a cenzorů. Svůj postoj obhajuje v dopise Vinařickému z 21. listopadu 1866. Nejprve upozorňuje, že u synoptiků již slovo *plet* ve významu *sarx* používal, a tedy je logické, aby se tohoto slova používalo i nadále. Další důvody jsou podle Sušila mnohem vyššího ražení: „*Kdyby šťastnou náhodou zlomek neb. p. Hankou nalezený nebyl nám ukázal, že v řeči naší slovo plet má se užívati tam, kde Řek má slovo sarx, nebyl bych se směl nikdá té věci opovážiti. Nyní ale považuji tu šťastnou náhodu za zvláštní dobrodiní Boží a zdá se mně že bychom proti Prozřetelnosti se prohřešili, kdybychom majíce tak sličné slovo plet, jehož na šedesáte millionů Slovanův užívá, sami o zlé své ujmě jím pohrdati měli.*“⁶⁹ Pražský cenzor však nepovolil, Sušil se mu podřídil, a tak můžeme parafrází Sušilových slov říci, že *zvláštním dobrodiním Božím* se toto slovo z Hankova podvrhu nedostalo do biblického překladu Janova evangelia.⁷⁰

Na závěr této podkapitoly je třeba ještě upozornit na prameny, jež Sušil neměl a nemohl mít k dispozici. Jedná se především o některé papýry, které se ve velké míře

⁶⁷ O tomto tématu podrobně pojednává NOVÁK, J. V. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. s. 296-303.

⁶⁸ Slovo *plet* skutečně staroslovanské bylo, ale jeho význam je dnes nejistý. Inspirován Hankou „objeveným“ veršem z Janova evangelia (konkrétně J 17, 2) chtěl Sušil využít toto slovo ve významu *člověk, zvláště po stránce tělesné, pak smyslné*. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil*. s. 277.

⁶⁹ VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sbírká dopisů*. s. 479.

⁷⁰ Nicméně Sušilovu snahu odlišit v době utváření českého dogmaticko-teologického slovníku slova *soma* a *sarx* je třeba hodnotit velmi pozitivně. Dodnes se distinkce mezi těmito slovy v překladech do českého jazyka stírá díky jednotnému překladu *tělo*.

začaly nacházet až v době po jeho smrti. Bez těchto svědků z dob Ježíšova pozemského života jen stěží mohl Sušil objasnit některé výrazy (zejména v Pavlových listech).⁷¹ Sušil byl tedy odkázán odhalovat realitu života na přelomu věků (kterou výše zmíněné papyry v hojné míře prozrazují) z podrobného studia apoštolských otců případně z jiné nebiblické literatury dochované z té doby.

⁷¹ Máme na mysli především objevy z let 1877 – 1878 v sutinách někdejšího města Crocodilopolis. Srov. MERELL, J. *Úvod do četby Nového zákona*. s. 40.

2.3 Exegetické metody tvorby poznámek

O vlastní tvorbě poznámek Sušil v předmluvě k Matoušově evangeliu píše: „*Při strojení komentáru jsme dle možnosti své hleděli všem požadavkům vyhověti a ke všem těm čtyřem stránkám, kterých tu šetřiti přijde, kritické, mluvnické, historické a logické, bedlivě přihlédati.*“⁷² Tím definuje rámec a jakási vnitřní pravidla poznámek, kterých se chce při exegezi držet. Dává najevo, že tyto věci považuje za důležité, aby jeho práce byla konzistentní, nicméně zmíněné čtyři stránky nejsou a nemají být cílem. Skutečným posláním poznámek měl být výklad a teologické hodnocení konkrétních míst Písma.

Podívejme se tedy, alespoň v náznacích, jaké způsoby a metody Sušil používal při svém výkladu. Předně je třeba zmínit, že Sušil vnímal už samotný překlad jako část exegeze. Dále je pro něj téměř všudypřítomným pomocníkem tzv. integrální exegeze: Sušil neustále pracuje s vědomím, že nejen jednotlivé perikopy spolu souvisejí a nelze je docela oddělovat jednu od druhé, ale i celá kniha má jakousi soudržnost, stejně tak jako evangelia a konečně celá bible musí být v jednotě a navzájem si být oporou.⁷³ Ani zde se však Sušil nezastavuje. Usiluje o harmonizaci Písma s výklady otců (kteří zaujímali vůči některým místům dokonce opačné postoje) a s tradicí celé církve a v posledku s celým nám vnímatelným světem a jeho historií. Abychom však správně porozuměli ukázkám a příkladům, na nichž dobře vyniknou Sušilovy postupy, bude nezbytné objasnit, jak Sušil vnímal učení o inspiraci a autorství biblických knih i bible jako celku.

2.3.1 Inspirace a kánon Písma jako východisko⁷⁴

Otázka knih zařazených v biblickém kánonu byla uspokojivě vyřešena Tridentským koncilem. Nicméně ohledně inspirace těchto knih se koncil nevyjádřil.⁷⁵ Po koncilu se vynořují dva základní směry, které řeší, jakou úlohu při záznamu knih Písma zastává člověk – zda pouze zapisuje diktát Ducha svatého, nebo zda se vlastními

⁷² SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 10.

⁷³ Zde nám přirozeně vytane na mysl vybidnutí z konstituce Dei Verbum: *...v zájmu správného vystižení smyslu posvátných textů je třeba neméně pečlivě přihlížet k obsahu a jednotě celého Písma a přitom mít na zřeteli živou tradici celé církve a analogii víry*. DV 12.

⁷⁴ S dostatečnou podrobností o vzniku kánonu Písma a o inspiraci Písma pojednává snadno dostupná publikace VLKOVÁ, G. I. *Slovo Boží a slovo lidské*. s. 81 – 125.

⁷⁵ Otázku inspirace nikdo nezpochybňoval, naopak, protestanté na ní stavěli.

slovy snaží vyjádřit věci vnuknuté Duchem svatým. Přestože tomistický směr zastávající učení o slovní inspiraci měl mírnou převahu, s postupujícím racionalismem se stával stále více neudržitelným. Ovšem na druhou stranu připustit, že slova, jimiž je Písmo napsáno, jsou produktem čistě lidským, mohlo by vést k podcenění významu použitých slov.

Vznikaly tedy další teorie, jako například o negativní inspiraci⁷⁶, případně teorie, že Písmo je inspirováno pouze tam, kde se jedná o otázky víry a mravů. Na tyto teorie reagovala až konstituce I. vatikánského koncilu *Dei Filius* z roku 1870. Znovu potvrdila fakt Božího autorství, nicméně nevyjádřila se k tomu, *jak* chápat toto Boží autorství a jak nauku o inspiraci sladit s výsledky bádání na poli biblických věd.⁷⁷

V tomto období pracuje i Sušil a z jeho poznámek můžeme jen částečně odhadovat, jak on chápal inspiraci autorů, inspirovanost biblických knih a celého Písma. V úvodu k Matoušovu evangeliu Sušil odůvodňuje nutnost přihlížení k originálním jazykům poznámkou: „...*věci některé doslovně vdechnuty a vdunuty byly...*“⁷⁸ z čehož lze deduktivně vyvodit, že rozhodně nepovažuje všechna slova bible za nadiktovaná. Tato poznámka též ukazuje, že různým částem bible je třeba věnovat různou pozornost. To nakonec potvrzuje výslovně tím, že u několika podobenství se v komentáři objevuje text: „*Ostatně víme, že v podobenství nevěškerý věci přiléhají, že se slova nemají v nich hnísti aniž nad obor účelu vykládati, ježto každé podobenství za mezemi srovnání svého belhá.*“⁷⁹ Tímto tvrzením, jak se zdá, překonává i na svou dobu revoluční a s údivem přijatý článek⁸⁰ dnes již blahoslaveného kardinála J. Newmana, ve kterém vylučuje z inspirace slova pronesená v Písmu mimochodem (např. žádost sv. Pavla o plášť zapomenutý v Troadě – 1 Tim 4, 13). Tímto svým článkem chtěl ukázat, že v Písmu jsou jak věci podstatné, tak i takové, které byly jen

⁷⁶ Bůh nad svatopiscem bděl, aby se náhodou nezmýlil. Kdyby se měl zmýlit, Duch svatý ho svou inspirací podpořil. Tuto teorii navrhoval premonstrát J. Jahn (+ 1814). Srov. VLKOVÁ, G. I. *Slovo Boží a slovo lidské*. s. 116.

⁷⁷ Koncil některé problémy vyjasnil tím, že definoval: inspirovanou se může stát kniha tím, že církevní autorita takovou knihu schválí; kniha je posvátnou a kanonickou proto, poněvadž obsahuje zjevení bez bludů; knihy Písma byly napsány pod vlivem Ducha sv.; účast Boží musí být taková, aby Bůh byl pravým autorem knihy. Srov. Merell, J. *Studium a četba Bible*. s. 23-24.

⁷⁸ SUŠIL, F. *Evangelium svatého Matouše*. s. 8.

⁷⁹ V tomto případě se jednalo o poznámku k příměru o nalévání mladého vína do starých měchů: L 5,37-38. SUŠIL, F. *Evangelium svatého Lukáše*. s. 70.

⁸⁰ Článek vyšel v *The Nineteenth Century Review* s názvem *On the Inspiration of Scripture* v roce 1884. Srov. Merell, J. *Studium a četba Bible*. s. 24.

nahodile poznamenané. Jinými slovy vyjádřil to samé, co o dvacet let dříve vydává Sušil v poznámkách k Lukášovu či Matoušovu evangeliu⁸¹.

Nejjasněji pak ukazuje Sušil svůj pohled na autorství svatopisců v předmluvě k Matoušovu evangeliu.⁸² „*Kristus, maje na nebe vstoupiti dal příkaz svým apoštolům, aby šli do celého světa Mt. 28, 20. a všemu stvoření evangelium kázali Mr. 16, 15. K tomu dílu je zvláště ustrojil, oblékl mocí s hůry Luc 24, 49. a moc jim dal divů a zázraků Mr. 16, 16. atd., aby řeč jejich nespolehala na důvodech lidské moudrosti, nébrž na důkazech Ducha a moci 1. Cor. 2,4. Oni šli a kázali a Pán potvrzoval řeči jejich tím během, tou měrou ústa jejich nastrojoval, že dříve nežli apoštolé něco psali, již po všem světě církev rozšířena byla. O tom vece sv. Irenéus (l. 3.): Mnozí národové neřímští chovají nauku Páně bez papíru a černidla majíce ji na tabulkách srdce od Ducha svatého napsánu. Budtež lidé ti ohledem jazyka barbary zváni, přece ohledem nauky, mravův a života velmi jsou moudří a bohomili, a kdyby jim někdo smyšlené od bludařů nauky kázati hodlal, uši by zacpali a na útěk by se dali a bludů takových by zhola nepřipustili.*

Ale jestliže církev nevystavena na liteře, nébrž na duchu a jestliže ústným podáním se šířila a vzrůst brala, co tedy evangelisty (a vůbec svatopisce) ke spisování pohnulo? Na to, bychom zkrátka věc odbyli, odpovídá sv. Lukáš ve své k evangeliu předmluvě, kdež promluviv o mnohých mužích, jenžto se přičinili sepsati vypravování věcí za onoho času naplněných, přidává, že se i jemu podobně vidělo psáti o věcech oněch a sice aby poznal (Theofil) či seznal pravdu těch věcí, jimž vyučen byl. Těmi slovy hlavní příčiny určeny jsou, proč evangelisté ku spisování se obrátili. Neučinili toho nejprve, jakoby písma pro rozšíření víry potřebí bylo, aneb proto, aby spisů jejich sobě lidé samozvaně a o své ujmě za jediné prameny víry položili, což patrně ze slov jimž vyučen byl. Slova tato zajisté již přechází vyučení nadesylají. Nébrž za druhé učinili to, aby poznali čili seznali lidé již v křesťanské víře vyučení věci ty, jimž vyučení byli, t. j. aby jim bylo ku pamatování i ke zpomínání sobě, k opětnému poznávání, jak řecké slovo dí, k obnovení věcí těch ve své paměti, k občerstvě, k osvětě paměti, právě tak, jak druzí apoštolé ve svých listech nauky ústně podané v mysli

⁸¹ Například v komentáři k podobnosti o dvou dlužnících (Mt 18, 21-35) mluví Sušil o tom, že k hlavní myšlence jsou určité věci přidány pro lepší vytknutí pravdy „*aniž na význam jejich dotírati a oň hádati se potřebí ... při výkladě nemůže a nemá se to obracet v nějakou nauku, jakoby pro hříchy otcovy žena i děti odbývati musely*“ SUŠIL, F. *Evangelium svatého Matouše*. s. 255.

⁸² Ukázka je poněkud delší, ovšem vzhledem k tomu, že se v ní velice dobře odráží jednak Sušilův způsob práce (zejména s prameny) jednak jeho uvažování, jakékoli vypuštění, byť jen jednoho slova, mohlo by zkreslit nebo znehodnotit tento obraz. Tečky v biblických odkazech mohou působit ve větě poněkud zmatečně, ovšem takový zápis Sušil důsledně používal.

čitatelů obnovovali a ku paměti přiváděli. Rom. 15, 15. 2. Petr. 1, 15. 3, 1. Jud 3. Ale odtud spolu jde, že více zevnější pohnutky svatopisce ke spisování pohnuly a že spisy nového Zákona náhodou – ač Duchem sv. strojenou – povstaly. Sv. Lukáš zajisté evangelium svoje píše, poněvadž druzí a sice mnozí usilovali či pokusili, podjali se spisovati děje Páně. Kdyby nikdo nebyl na to spisování se vydal, zdaž by sv. Lukáš byl v tu práci se uvázal? “⁸³

Z ukázky lze vyčíst, že Sušilovo vnímání inspirace je založené na předpokladu, že se zapsalo především to, co se stalo součástí nauky a osvědčilo se. Zdánlivě opomíjená úloha Ducha svatého⁸⁴ propůjčuje lidským autorům biblických knih téměř neomezenou svobodu. Dokonce až takovou, že tyto knihy vznikají téměř z jejich vlastní vůle. Jak ukazují poznámky na několika místech, mají svatopisci svobodu v tom, co vynechají, co zapíší a jak to zapíší. Jak dochází Sušil k tak pozoruhodným závěrům, které v té době (jak jsme si ji popsali výše) mohly znít až nebezpečně racionalisticky? Zřejmě to bylo poctivé a neustávající studium díla církevní otců (a samozřejmě Písma, pod jejich „vedením“), které dovedlo Sušila k následujícímu závěru: Apoštolové, naplnění Duchem svatým, hlásali, kázali, psali a dělali vše v Duchu a souladu s tímto Duchem. Tedy ať zapsali cokoli, nutně to muselo být v souladu s Duchem.

Můžeme říci, že Sušil na svatopisce do důsledků aplikoval učení sv. Pavla (Ř 8, 1-10) o svobodě křesťanů, kteří se nechají vést Duchem. Na základě řečeného se snad neodchýlíme příliš od pravdy, když závěrem řekneme, že Sušil vnímal činnost novozákonních svatopisců analogicky k činnosti Božího Syna: Jednali a psali tak, jak jim to jejich lidské možnosti a vlohy dovolovaly, ovšem napsali to a pouze to, co bylo „*vůlí Ducha*“ (Ř 8, 4).

Podobně církev, vedená Duchem, vybrala do kánonu Písma z takto vytvořených spisů právě ty a jen ty, které potřebuje k hlásání evangelia. Tento náhled ještě F. Sušil v předmluvě k Matoušově evangeliu doplňuje, když uzavřenost a vymezenost kánonu Písma komentuje slovy: „*Nad to pak prozřetelnost Boží – a to jest druhý hlavní důvod – tak církev vedla, aby všecko se nezaznamenalo, poněvadž děti církve od té matky vyučovány, vychovány a na jejich prsou kojeny býti měly, anať jest sloup a základ pravdy. 1 Tim 3, 15.*“⁸⁵

⁸³ SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 12. Pokud někde autor použil citaci z Písma pomocí kurzívy, naznačili jsme to v textu proložením znaků.

⁸⁴ Nejmarkantněji toto „opomenutí“ vynikne v předmluvě k Listu Židům, kde Sušil řeší Pavlovo autorství a v celém pojednání není jediná zmínka o úloze Ducha svatého. Srov. SUŠIL, F. *Sv. Pavla List k Židům*. s. 3 – 9. in SUŠIL, F. *Písmo svaté Nového Zákona*.

⁸⁵ SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 13.

Vybaveni těmito informacemi o Sušilově pojetí inspirace a kánonu Písma snadněji pochopíme jeden ze základních Sušilových metodologických přístupů k tvorbě jeho poznámek, který v této práci nazýváme *integrální exegezi* (2.3.4).

2.3.2 Exegeze překladem

Hned na počátku této podkapitoly je třeba upozornit na to, co vyplývá i z předchozího textu (2.3.1), že se Sušil bránil vkládat do překladu jakýkoli výklad. Naopak, jak si ještě několikrát ukážeme na konkrétních příkladech, vynaložil značné úsilí na to, aby překlad co nejvěrněji odpovídal předloze. Z toho důvodu často opouštěl znění Vulgáty a při překladu vycházel z řeckého znění, protože otrocký překlad Vulgáty mohl být zavádějící a působit nejasnosti.

Už jsme psali výše o jeho názoru, že řecký originál Vulgáta překládá, jak nejlépe to latina umožňuje, ale u některých latinských konstrukcí předpokládá jejich řecký význam. Nejlépe si můžeme tento jev demonstrovat na stěžejním verši Janova evangelia (J 1, 14). Dnes již málokdo ví, že i při modlitbě Anděl Páně se před třetím zdrávasem říkávalo: „Slovo tělem učiněno jest.“ Sušil po té, co mu bylo zamítnuto používání slova *plet'*, obhajuje svůj návrh na překlad, který dnes považujeme za samozřejmý: „*Slovo stalo se bezmála nebude vaditi. Říkáme sice při modlitbě Slovo tělem učiněno jest; ale to jest holý latinismus, latiník nemohl jinak přeložiti, ale nedostatek z Říma v kraje našeho jazyka uváděti, nebylo by ani moudře ani s prospěchem. Předkové naši v tom nešli dobrou cestou ...*“⁸⁶ Tedy zdá se, že ho vede především důvod jazykový.

Když se však podíváme na dotčené místo přímo do komentářů k Janovu evangeliu, ukazuje se, že tato opravená konstrukce se stává nosnou pro konkrétní teologické závěry. Vždyť není nesnadné nahlédnout, že se věty „*Slovo tělem učiněno jest*“ a „*Slovo se tělem stalo*“ na první přečtení zdají odlišné v čase a konateli děje. Druhá, tedy Sušilova verze, nejistotu ohledně času i konateli děje prakticky stírá a je z ní zřejmé, že vykonavatelem *minulého* děje je větný podmět, tedy *Slovo*, což s podobnou mírou jednoznačnosti předkládá i řecký text. Teologický potenciál slova *stalo se* vyjadřuje pak Sušil rozsáhlým komentářem, z něhož vybíráme následující část: „*tím Logos či Slovo stalo se, čím dříve nebylo, člověkem, nepřestávajíc býti, čím odvěčně bylo, druhou v božství osobou. Dí stalo se; odtud jde, že člověk Ježíš nebyl dříve, tak že by se teprve nápotom byl Logos s ním spojil, nébrž člověk Ježíš člověkem*

⁸⁶ VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sbíрка dopisů.* s. 481.

se stal tehdá, když Logos člověckou přírodu přijal. Dí pleť a nedí tělo, aby křehkost a slabotu těla lidského a tím velikost lásky Páně vylíčil.“⁸⁷ Vytvořit podobný komentář s použitím výše zmíněného latinismu by mohlo působit těžkosti a to i na teologické úrovni. V úryvku také vidíme, že výše probírané slovo *pleť* má podle Sušila svoji teologickou váhu, která se ovšem nerozlišováním slov *sarx* a *soma* v češtině ztrácí.

Je pochopitelné, že uvedený příklad překladu, který přihlíží i k teologické korektnosti, není rozhodně ojedinělý v Sušilově práci. Bohužel tento přístup vedl nejednou k jazykovým konstrukcím, jež nezněly příliš libozvučně uším obrozeneckých filologů, kteří víc než na teologii hleděli na estetiku textu.⁸⁸

2.3.3 Integrovaná exegeze

Žijeme ve společnosti, která má tendenci veškerou svou činnost neustále analyzovat, zjednodušovat, konkretizovat a atomizovat takovým způsobem, aby její vykonavatel byl snadno nahraditelný, činnost snadno opakovatelná a navíc modulární. Zkušenost ukazuje, že tento trend je nezastavitelný a spíše se bude dále prohlubovat. Navzdory pozitivům takových postupů nelze nevnímat určitý negativní vliv této metodologie lidské činnosti na uvažování každého jedince ve společnosti. Tento vliv navozuje pocity izolovanosti, zbytečnosti a vyřazenosti a to zejména u těch, kteří se nedovedou se svými vlohami či hendikepy včlenit do nastaveného systému. V *ovzduší* neustálého analyzování a třídění (jež pochopitelně muselo proniknout i do oblasti exegeze) působí integrovaná exegeze Sušilova dojmem osvěžujícího vánku a doslova vybízí k hlubokému nadechnutí.

Stále se objevující snaha o integritu, a to na všech již dříve uvedených úrovních, je jednou z nejméně zřejmých exegetických metod, která proniká celým poznámkovým aparátem Sušilovým. Na příkladech si můžeme ukázat, co jeho snaha obnášela a především, čím byla a může být inspirativní i po sto padesáti letech.

2.3.3.1 Integrita textu jednoho autora

Jak jsme si řekli výše (2.3.1), autoři biblických knih byli, podle Sušila, vedeni jedním Duchem a byli zajedno s jeho vůlí. Z toho pak autor poznámek vyvozuje

⁸⁷ Vidíme zde, že poznámky již byly napsány a postaveny tak, že očekávaly použití slova *pleť* přímo v překladu. Došlo tedy pouze ke změně překladu, ale (naštěstí pro nás) nikoli k patřičným úpravám v poznámkách. Srov. SUŠIL, F. *Evangelium podle Jana*. s. 21.

⁸⁸ „...jinde opravoval jazykové chyby (v očištění), nedbaje tradice a vždy přihlížeje ke stránce dogmatické...“ HÝSEK, M. *Literární Morava v letech 1849-1885*. s. 60.

mnoho pozoruhodných závěrů. Sušil ukazuje, že (v našem případě) je to Lukáš, kdo si volí látku, kterou ve svém evangeliu chce zpracovat a kterou vynechá. Na druhou stranu kompozice, se kterou verš následuje za veršem a kapitola za kapitolou, není podle něho ani náhodná, ani nahodilá. Využíváním tohoto pravidla si Sušil získává pro svou exegetickou práci další látku, která se v současných exegetických pracích v takové míře už nevyskytuje. Ukažme si několik příkladů.

Nejčastějším typem Sušilovy integrální exegeze je propojování zdánlivě nesouvisejících veršů. Příkladem může být L 12, 32-33. Ve verši 32 Ježíš uklidňuje malé stádo, protože Otcí se zalíbilo dát mu království. Ve verši 33 se objevuje výzva k prodání veškerého majetku. Sušil to komentuje slovy: „*Sličně předchází o uštědření království a následuje o vzdávání se pozemských statků, ješto praví králové sobě cetek a šupek nevšímají.*“⁸⁹ Dalším velmi častým motivem je výklad souvislosti po sobě jdoucích bloků, které jinak chápeme jako samostatné oddíly. Výrazný příklad najdeme v místě, kde po vysvětlení podobenství o rozséváči Ježíš zdánlivě začne nové téma a mluví o lampě, která se nedává pod postel, ale na svícen, aby svítila všem v domě (L 8, 9-16). K tomu pak můžeme číst následující poznámku: „*Rozžehl Pán na doléhání a prosbu apostolů (v. 9.) světlo, podobenství ono jim vyloživ; nemají však ho klásti pod nádobu, nébrž jiným je ukazovati, o výklad podobenství toho a jiných náuk s jinými se sdělovati.*“⁹⁰ O světle, které se staví na svícen, pojednával Lukáš ještě v 11. kapitole ve verši 33. Sušil si toho samozřejmě všimá a vyvozuje z toho závěr, který v komentářích často využívá: „*příslolí o svíci výše také jsme 8, 16. nalezli, ješto Pán některé věci podlé potřebnosti posluchačů nejednou opětovl.*“⁹¹ Toto pravidlo, že totiž Ježíš některé věci častěji opakoval, s oblibou Sušil využívá i k vysvětlení rozdílů u podobných Ježíšových výroků u synoptiků. Asi nejširším typem integrity na této úrovni je spojování bloků od sebe vzdálených nebo nacházejících se na docela jiných místech. Obojí lze ukázat na komentářích k jednomu místu, kde žena ze zástupu blahoslaví tu, která Ježíše nosila a kojila (L 11, 27)⁹²: „*Farizeové láli a rouhali se Pánu a tu žena jedna, která byla poslouchala slova jeho ... pozdvihá hlasu svého a*

⁸⁹ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 125.

⁹⁰ Tamtéž, s. 88.

⁹¹ Tamtéž, s. 116.

⁹² Sušilův překlad zní dnes poněkud archaicky: „*Blažen život, který tebe nosil a prsy, kteréž jsi sosal.*“ Nicméně až na archaické výrazy je mnohem blíže originálu než současný „překlad“ tzv. Ekumenické bible: „*Blaze té, která tě zrodila a odkojila!*“ Opět zde cítíme mírný teologický posun (viz 2.3.2). Zatímco Sušilův překlad do očí bijícím způsobem podtrhuje Ježíšovo lidství (a Sušil tuto příležitost patřičně zužitkovává ve svém komentáři, jak uvidíme níže), druhý překlad je orientován spíše na osobu Ježíšovy matky, což u Ekumenického překladu překvapuje dvojnásob. Překlad Bible 21 tento „nedostatek“ napравuje slovy: „*Blaze lůnu, které tě nosilo, a prsům, jež jsi sál!*“.

*blahá Pána. Spatřujeme tu účinek, který sebeobrana Páně měla; obrana ta zavřela ústa nepřátelům, ale otevřela srdce a ústa těch, jenž zaryti nebyli a duši dosti jemnou měli pro pravdu. Takou byla žena tato.*⁹³ Další komentář pak toto místo propojuje s Mariiným chvalozpěvem: „... máti jeho se velebila podlé 1, 48., kdež matka Páně o sobě prorokuje: *Od nynějška mne budou blahoslavít všechna pokolení.*“⁹⁴

S trochou nadsázky lze říci, že s podobnými komentáři, které využívají nejrozličnějších textových, teologických i jiných souvislostí, se v poznámkách setkáváme téměř na každé straně. Jednak to opět svědčí o jeho přehledu v dílech církevních otců, kteří souvislosti s oblibou vyhledávali a komentovali, ale také to ukazuje na jeho nadprůměrně vyvinutou asociativní paměť, která zde našla své využití.

2.3.3.2 Integrita evangelií

Zatímco v předchozích odstavcích jsme shledali, že integrální exegeze jedné knihy Nového zákona může mít mnohé odstíny a rozsahy, u integrity evangelií se více méně opakuje stejné téma: jeden evangelista mluví o tom samém jako druhý a přitom jinak. Dochází k rozporům, které jsou často velmi zřetelné. František Sušil je v drtivé většině případů jako rozporů nevnímá, až na výjimky se s nimi uspokojivě (ve své době) vypořádává. Dokonce tyto rozpory vnímá jako něco přínosného.⁹⁵ Pravdou je, že Sušilova harmonizující ekvilibristika obzvláště dnes mnohé exegety nepřesvědčuje (i proto, že mají k dispozici mnohé nástroje a informace, o kterých autor harmonizací neměl a nemohl mít ani tušení). Přesto se domníváme, že pro správné pochopení jeho přístupu je na místě několik takových případů prozkoumat zblízka a ocenit řešení, kterými se F. Sušil pokusil harmonizovat tato sporná místa.

Jedním z nejčastějších řešení je poukázat na podstatu věci, o které chtějí evangelisté mluvit a které podřizují ostatní okolnosti vyprávění. Toto pravidlo aplikuje v případě odlišnosti v líčení událostí, které následovaly po zatknutí Ježíše až do Petrova pláče (tedy rozdílná časová souslednost u L 22, 54-62 a Mt 26, 59nn): „*Musíme při tom malých okoličností vyličování vezdy na paměti míti, že svatopiscům o zevrubný časový pořad nešlo, nébrž že k věci hlavité prohlédajíce časový postup co*

⁹³ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 115.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ V předmluvě k Matoušovu evangeliu cituje a vyjadřuje plný souhlas s výrokem Jana Zlatoústého: „*Ale snad dš: opak toho nalézám, an se často vespole potýkají. Ali i to pravím jest převeliký důkaz pravdy. Nebo kdyby všecko zevrubně soulasilo, řídký by věřil, že by se nebyli sřekli v tom, co psáti mají. Leč rozhlásí to uladiti se dá a věc rozdílně a věc odporně povídati není jedno.*“ SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 14.

věc mimotnou s očí pouštějí. Viděti to při vypravování o trojím pokušení Páně, kdež jiný pořad Matouš a jiný má Lukáš. “⁹⁶

Dalším velmi častým řešením, jak jsme již ukázali výše (2.3.3.1), je argumentace možného opakování slov. Sušil tím například řeší otázku, kdy Ježíš při poslední večeři mluvil o tom, že bude zrazen (L 22, 21): „*Dle jiných ev. Mat. 26, 21. Mr. 14, 18. pravil to Pán hned na začátku hostiny; avšak nic nevadí, pročby Pán nebyl dvakrát a vícekrát o zradě té mluvil a po sv. večeři a ustanovení velebné svátosti výstrahu onu opakoval. Ovšem pak podle toho Jidáš přítomen byl při rozdávání posvátném a sám těla a krve Páně účastným se stal a tak byl prvním příjemcem nehodným a spolu očividným potvrдителем pravdy, že kdo jí z velebné svátosti nerozsoudě, ji k záhubě svojí požívá.*“⁹⁷ Poznámka o Jidášovi jen dokazuje, že snaha o harmonizaci si vyžadovala řešení konsekvencí, které nabídnutým řešením vyvstaly. Sušil se těmito konsekvencím nevyhýbal a, jak je zde vidět, nějakým způsobem je řešil.

Ostatní způsoby harmonizace už nemají mnoho styčných bodů. Sušil je řeší případ od případu. Jedním takovým je Ježíšův křest, kde v Mt 3, 17 se objevuje řeč z nebe nepřímá vůči Ježíšovi, u druhých dvou evangelistů Mr 1, 11 a L 3, 22 řeč přímá: „*V čemž pŕtky není, nébrž Matouš toliko po smyslu slova Otcova uvodí, druzí dva svatopiscové slova sama pronášejí, poněvadž zdá se slušeti, aby k tomu řeč obracela se, na něhož Duch Boží sstupoval.*“⁹⁸

Jednou z nejzajímavěji pojatých harmonizací je obhajoba totožnosti Ježíšovy Horské řeči (Mt 5, 3 - 7, 29) a Ježíšovy Řeči na rovině (L 6, 17-49): „*... Matouš píšíc pro Židy o poměru nové úmluvy k Starému Zákonu šířiti se musel, ješto Lukáš, křesťany pohany před očima maje a k vyličování protivy světa s církví a protivy obyčejů lidstva neobrozeného s požadavky ducha křesťanského prohlédaje, z řeči té vybral, co se mu k účelu tomu shodno a schodno býti vidělo, anebo raději věci ty předkládá takto, jak od apoštolů mezi pohany kázány byly.*“⁹⁹ Ať už se jedná o tutéž řeč či nikoli¹⁰⁰, je zde víc než zřetelný poukaz na svobodu tvorby svatopisců (jak jsme o ní mluvili 2.3.1), na znalost jejich zaměření a také na jasné povědomí autora poznámek ohledně vytváření biblických spisů v počínající tradici církve. Tento úryvek je opět dokladem toho, že

⁹⁶ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 205.

⁹⁷ Tamtéž, s. 199.

⁹⁸ SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 53.

⁹⁹ Tamtéž, s. 65.

¹⁰⁰ Soudobí exegeté se spíše shodují, že pramen obou řečí je shodný, přičemž Lukáš více opisoval a Matouš více tvořil. Srov. např.: GILLES, A. E. *Lidé cesty*. s. 33-35. příp. novější zdroj: POKORNÝ, P. *Úvod do Nového zákona*. s.370-377.

naši česky mluvící předkové měli v 19. století přístup k velice kvalitní exegetické práci.

Jelikož mluvíme o harmonizaci evangelií, je na místě podotknout, jak vnímal Sušil historii vzniku synopse. Přestože už roku 1835 přišel Karl Lachmann s teorií, že Markovo evangelium je předlohou dvěma zbývajícím synoptikům¹⁰¹, Sušil jakoby tuto teorii neznal nebo jí nepřikládal žádnou relevanci.¹⁰² V předmluvě k Matoušovu evangeliu po nastínění tří teorií vzniku evangelií se nakonec uchyluje k řešení Augustinově¹⁰³: první je Matouš, pak Marek, který používá Matoušovo evangelium a nakonec Lukáš, který používá díla obou svých předchůdců evangelistů. Marek pak ještě využívá Petrova kázání, Lukáš naproti tomu využívá jako zdroj informací kázání sv. Pavla.¹⁰⁴ Na Sušilovu omluvu lze snad říci, že teorie dvou pramenů, která se dnes zdá být nejpravděpodobnější, byla poprvé publikována až v roce 1863, tedy v době, kdy Sušil psal předmluvu k Matoušově evangeliu.¹⁰⁵

2.3.3.3 Biblická integrita

V odstavcích, ve kterých jsme mluvili Sušilově pojetí inspirace svatopisců (2.3.1), jsme měli na mysli svatopisce pouze novozákonní. Jakým způsobem chápal inspiraci starozákonních spisovatelů zůstává v oblasti dohadů. Pouze z několika míst můžeme pochopit nějaké náznaky. Například z Ježíšovy řeči v Nazaretské synagoze (L 4, 18), když začíná číst z proroka Izaiáše: „*Pán slova ta k sobě táhne a o sobě vykládá, ješto skrze Ducha svatého byl prorokovi slova ta vnuknul.*“¹⁰⁶ Ovšem jak chápe toto vnuknutí, už se dále nedozvídáme.

V tomto směru je podnětné i vyložení poměru Desatera a Horské řeči. „*Protestanti a s nimi katolíci mnozí věku novějšího smyslí, že Kristus Pán v těchto tu položených výrocích svojich neprohlédá leč jediné k výkladům špatným prý a nemravným Fariseův a zákoníkův a že je svým výkladem opravuje. ... Povážime-li*

¹⁰¹ Srov. POKORNÝ, P. Úvod do Nového zákona. s. 361.

¹⁰² Záhadou je to zejména proto, že Lachmanna výslovně zmiňuje k předmluvě k Matoušovu evangeliu a chválí ho za jeho práci, která se zabývala hodnocením Vulgáty. Jeho teorii, že by Markovo evangelium mohlo být podkladem pro další dva synoptiky, však v předmluvě nezmiňuje ani jako okrajovou, ani jako chybnou teorii, což není u Sušila obvyklé. Srov. SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 10.

¹⁰³ V Sušilově době byla Augustinova teorie více rozvinuta než teorie dvou pramenů. Už ke konci 18. stol. na toto téma publikoval svou teorii Johann Jakob Griesbach. Ten ovšem, na rozdíl od Augustina, předpokládá u Marka znalost Lukášova evangelia. Srov. POKORNÝ, P. Úvod do Nového zákona. s. 358-361.

¹⁰⁴ Srov. SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 16-17.

¹⁰⁵ Srov. POKORNÝ, P. Úvod do Nového zákona. s. 361-362.

¹⁰⁶ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 60.

*pak, co Kristus opravuje a zdokonaluje, shledáme, že jsou to věci zákonem stanovené. Tudy za jisté máme, že Kristus přikázání svá staví proti přikázání Starého Zákona, aby v příkladech co v nějakém zrcadle ukázal, kterak Zákon Starý, jak již praveno, doplňuje, zdokonaluje a obťvořuje. Není to odpor proti Starému Zákonu, nébrž vyšší stupeň, další vývoj a rozvod zárodu v Starém Zákoně položeného.*¹⁰⁷ Zde už můžeme pozorovat i Sušilovu obezřetnost vůči výkladům. Řekli jsme si, že Sušil stavěl na integritě a harmonii Písma a jeho částí. Přesto, nebo právě proto, byl velmi pozorný, když někdo tuto celistvost nerespektoval a vůči takovým byl naprosto nekompromisní. Jedna z poznámek na konci komentáře k podobenství o marnotratném synu (L 15, 34) zní: „... v jednání a osudech syna marnotratce celý postup a vývoj pokání ozračuje se. Ješto ale Pán o všech výminkách a potřebách k spáse lidské nemluví, tudy nevhodně se někteří z protestantských theologů také celé nauky dogmatické z místa toho dobírali.“¹⁰⁸ Dnes bohužel přesně nelze určit, které teology měl na mysli. Z poznámky je ale zřetelné jeho chápání Písma jako celku, z kterého nelze vybrat jen část, abychom vybudovali poctivou dogmatickou teologii.

2.3.3.4 Integrita Písma a tradice Církvě

Z jednoho dochovaného dopisu¹⁰⁹ víme, že brněnský biskup dovolil Sušilovi jakoukoli publikační činnost bez předchozí církevní cenzury. Svědčí to jednak o veliké důvěře biskupa k tomuto knězi, ale také o Sušilově niterném a hlubokém spojení z církví. Z jiných dopisů lze zase vyčíst jeho velikou poslušnost vůči jakémukoli rozhodnutí autority (ať už cenzora, nebo vydavatele). Sušil to zdůvodňoval jednak tím, že nechce být původcem hádek a rozepří, že by bylo škoda štěpit síly již tak malého národa.¹¹⁰ Druhým důvodem, který uvádí je jeho zájem o národ a oddanost církvi, které chce věrně sloužit a to se děje na prvním místě poslušností.¹¹¹ Proto pro něj

¹⁰⁷ V části, kterou jsme pro její délku z poznámky vypustili, své odůvodnění zahajuje slovy „*Leč staří otcové svatí téměř jednosvitně tvrdí...*“. SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 76-77.

¹⁰⁸ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 154.

¹⁰⁹ O této výsadě se Sušil zmiňuje, když předsedovi Dědictví svatého Prokopa p. Vinařickému nabízí možnost tisknout Nový zákon v Brně, protože tam by nebylo třeba cenzury a korektura tisku by probíhala pružněji. Zejména z ekonomických důvodů se však nakonec tisklo v Praze. Srov. VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sbíрка dopisů*. s. 460.

¹¹⁰ „*Leč nejsem já ten, abych hádky počínal neb jim příležitost dával. Národ náš dosti jest mal a ztenčen; což síly tu potřeba drobiti? Proto rád ustoupám v té příčině a prosím ve verši 14. I. Kapitoly u sv. Jana položiti Slovo tělem se stalo místo pleť se stalo.*“ Tamtéž, s. 480 – 481.

¹¹¹ „*Chvála věčná Bohu, povědomí moje theologické docela s povědomím církve se sbíhá a já ve všem se tu církvi svatě milerád a synovskly podrobuji ... Přijmu já radu milerád a ustopím i od zamilované nějaké myšlenky*

muselo patřit dosažení harmonie a jednoty v oblasti, o které chceme v tomto odstavci pojednat, k těm složitějším.

Na počátku 12. století, motivován nezřetelnými úmysly, shromáždil Pierre Abélard všechny možné výroky církevních otců, které si vzájemně odporovaly, v klasickém díle *Sic et Non*. Vzhledem k obsažnosti knihy lze usuzovat, že rozporů nebylo málo. I František Sušil se musel s nejedním takovým rozporem utkat a k tomu ještě alespoň neodporovat názorům jeho soudobých kolegů teologů. Protože byl poctivým exegetou, stalo se nejednou, že ho jeho výklad stavěl do jakési opozice vůči hlavnímu teologickému proudu. Že se ho tento zápas dotýkal, lze vycítit i z následujícího komentáře, kterým řeší otázku Ježíšova dětství a růstu (L 2, 52): „*Jedni svatého Cyrilla a Jana Damašského následující mají za to, že prospívání to bylo jenom větším a větším projevováním a že v tom smysle Pán prospíval v moudrosti co člověk, jak se o slunku praví, že roste od rána do poledne. Jiní, a mezi nimi sv. Athanasius a Ambrož, drží, že Pán skutečně prospíval, poněvadž skutečně člověkem byl, an prospívání v moudrosti klade Lukáš na rovni s prospíváním ve věku a tudy jak toto nebylo napohledno a postavno, nemohlo prý ani ono býti. Ku kterému náhledu se přivíneme?*“¹¹² Sušil pak ukazuje na místa v Písmu, která poukazují na pravdivost Ambrožova názoru, ale jakousi dedukcí dochází k opačnému názoru, který zastávala v té době většina jeho kolegů katolických teologů.¹¹³ Nakonec svou výpověď mírní pomocí scholastické teologie a dochází k tomu, že Ježíš měl jistý prostor, ve kterém mohl nějak růst. K tomuto tématu se však ještě vrátíme a prohloubíme v kapitole věnující se tajemství Ježíšova života.

2.3.3.5 Integrita Písma a okolního světa

V Sušilových poznámkách k Lukášovu evangeliu není nikde ani náznak toho, že by chtěl z bible dokazovat nějaké přírodní zákony, nebo že by vnímal Písmo jako neomylnou učebnici o dějích ve světě. Ostatně z toho, co bylo již o jeho exegezi řečeno, celkem zřetelně vyplývá, že k takovému vnímání Písma měl daleko. Přece však některé věci, které mohly být zpochybnovány, přestože jsou hluboko zakořeněny v tradici církve a lidstva, zkouší obhájit.¹¹⁴ Za všechny uveďme jeden příklad: Ve verši

a od zálibného slova. Pří díle tom zajisté mohu se bezpečně Boha dokládati, že na svou čest zhola jsem nepamatoval jedině k národu prohlédaje.“ VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sbírnka dopisů.* s. 461.

¹¹² SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše.* s. 48.

¹¹³ Alespoň podle tvrzení samotného Sušila v jeho poznámkách. Srov. tamtéž, s. 44.

¹¹⁴ Takových snah o nalezení souladu mezi zbožnou tradicí a historickými skutečnostmi zřejmě nabylo málo. Na stránkách Časopisu katolického duchovenstva z té doby se objevuje kupříkladu článek, který dokazuje

L 2, 8 se praví, že poblíž Betléma nocovali pastýři se svými stády. Tento fakt mnohé exegety vedl k názoru, že k narození Ježíše nemohlo dojít na konci prosince. Sušil zde používá svou zkušenost z venkova a celkem nenásilně a pragmaticky argumentuje: „*Ješto za prosince častější spršky bývají v těch krajinách, tedy se všady dosti pastvy nalézá a za lepšího počasí, an tam tuhé jak u nás zimy nebývá, mohou stáda dobře zimovati na širém poli a pásti se a pastýři ve stanech a sálašech při tom bydleti, což v Itálii se děje. Ano u nás druhdy vedou ovce na pastvu za dne o vánocích, aby osení sněhem nezakrytého požívaly. Ve svaté zemi bývá někdy nejkrásnější počasí a zima tepruv v lednu přituzuje.*“¹¹⁵ Zde je třeba dodat, že tento typ harmonizace se v poznámkách vyskytuje velmi zřídka a Sušil své názory v takových poznámkách neprezentuje jako danost, ale spíše navrhuje únosná řešení.

2.4 Sušilova exegeze a současné dokumenty církve

Ve své obsáhlé práci o životě a díle Františka Sušila zmiňuje Hynek Šmerda myšlenku srovnání Sušilových exegetických postupů se současnými směrnicemi církve a jednou větou shrnuje, že pokud bychom se o to pokusili „... *možná bychom zjistili, že jeho studium biblických řečí a používání textové kritiky, včetně jemu tehdy dostupných nejnovějších archeologických, filologických a historických faktů, je vedeno se stálým zřetelem na mravně-náboženské pravdy, která po celá staletí patří k tomu, co předkládá magisterium církve.*“¹¹⁶

Protože je tato práce orientována zejména na překlad a poznámky k Lukášovu evangeliu, nemůžeme toto porovnání v žádném případě zpracovat natolik komplexně a detailně, jak by si zasluhovalo. Nicméně z toho, co bylo výše napsáno lze vyvodit nemálo pozoruhodných závěrů. Podívejme se tedy alespoň na tři důležité dokumenty, které souvisejí s touto prací, a porovnejme je s nám známými poznámkami.

možnost, že sv. Uršula byla umučena spolu s dalšími jedenácti tisíci pannami, jak se traduje. Srov. NOVÁK, T. *Mučednická smrt sv. Uršuly a počet spolumučednic jejích*. ČKD. roč. 1860, č. 1. s. 53 – 54.

¹¹⁵ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 34.

¹¹⁶ Srov. ŠMERDA, H. *František Sušil*. s. 219.

2.4.1 Divino Afflante Spiritu¹¹⁷

Encyklika *Divino Afflante Spiritu* vydaná v roce 1943 papežem Piem XII, která nese podtitul: *O časovém podporování biblických studií*, se stala pro mnohé katolické exegety obrovskou úlevou i povzbuzením k horlivější práci na poli biblistiky a exegeze. Pochopitelně s sebou nesla i určitý vliv na další teologické disciplíny. Srovnání Sušilova díla s touto encyklikou (která vyšla 80 let po prvním vydání Sušilova překladu Matoušova evangelia) provedl stručně, ale přitom výstižně v roce 1948 prof. Jan Merell. Bylo to v době, kdy tento známý biblista spolu s týmem dalších odborníků zahajoval práci na neobvyklém díle. Mělo se jednat o obsáhlé komentáře k celému Písmu svatému, vydávané postupně v mnoha svazcích a to přesně v duchu zmiňované encykliky Pia XII.¹¹⁸ Jako vzor i inspiraci pro toto rozsáhlé dílo jmenuje Merell komentáře Sušilovy a má k tomu své důvody.

V předmluvě své knihy *Studium a četba Bible* píše: „Encyklika je i jasnou a bezpečnou směrnicí pro vykladače Písma. Je zajímavé srovnat postup a metodu Sušilova výkladu Písma svatého s touto encyklikou. Sušil v komentáři se v podstatě shoduje s tímto posledním papežským projevem o biblickém studiu. Vychází ze slovního biblického textu, přitom přihlíží ke stavu biblické vědy v polovině minulého století, ale jeho výklad není zaměřený jen k faktům archeologickým, filologickým a historickým, nýbrž hlavně k tomu, co učí jednotlivé texty o mravních a nadpřirozených pravdách. V tomto duchu encykliky i v duchu Sušilově, s pokornou úctou ke zjevení Božímu i vědeckému bádání, chceme přistoupit k novému biblickému komentáři.“¹¹⁹

Při čtení těchto řádek se mohou čtenáře, obeznámeného se Sušilovým dílem, zmocnit dvě silné emoce. Jednak úžas nad Sušilovou intuicí, se kterou ve svém díle ukazoval směr budoucí katolické exegeze, jednak smutek a pocit zmaru při uvědomění si, jaké dílo mohlo dnes sloužit kněžím a věřícím, nebýt onoho nešťastného nástupu socialismu v roce 1948.

Bohužel od roku 1989 se neobjevil nikdo, kdo by oplýval schopnostmi a nadšením Jana Merella, a tak musíme s politováním konstatovat, že sedmdesát let po vydání encykliky máme v našem jazyce k dispozici stále jen jedno dílo, které se snaží

¹¹⁷ Český překlad srov. PIUS XII. *Divino afflante spiritu*. in MERELL, J. *Úvod do četby Nového zákona*. s. 201 - 217.

¹¹⁸ Více se o této problematice lze dočíst přímo v Merellově knize, která se stala jakousi úvodní studií a programovým prohlášením k celému dílu: *Studium a četba Bible: podle encykliky Pia XII : O časovém podporování biblických studií*.

¹¹⁹ MERELL, J. *Studium a četba Bible*. s. 9 – 10.

důstojně odpovědět na její požadavky, ovšem to se zabývá jen Novým zákonem a vychází z informací, které jsou sto padesát let staré...

2.4.2 Výklad bible v církvi

Papežská biblická komise (dále jen PBK) zveřejnila v roce 1993 dokument s názvem *Výklad bible v církvi*. V textu dokumentu jsou velmi hutným způsobem popsány různé metody a přístupy k Písmu a jejich možnosti a limity. Dále se věnuje některým otázkám hermeneutiky a v neposlední řadě, což je pro naši práci velmi důležité, se zabývá charakteristickými dimenzemi katolického výkladu bible a jeho vztahu k jiným teologickým disciplínám.¹²⁰

Dokument opět potvrzuje nutnost používání historicko-kritické metody se vším, co k ní patří: studium starobylých jazyků, dochovaných textů z nebiblických pramenů, rozlišování literárních druhů, sémantika slovní, větná, textová atd. Jak lze vidět z ukázek i z předchozího výkladu, Sušil takové postupy hojně využíval, ale vždy tak, aby zůstal zachován jeho základní přístup, který vyplýval z pravidel jeho integrální exegeze. Samozřejmě vycházel z vědeckých poznatků, které měl ve své době k dispozici.

Dokument pojednává i o moderních (relativně nových) exegetických přístupech, jako jsou rétorická, narativní a sémiotická analýza.¹²¹ Vzhledem k jejich novosti je Sušil nemohl znát, přesto nelze říct, že by principy, na kterých tyto analýzy stojí, nepoužíval. Zejména u sémiotické analýzy nacházíme se Sušilovým dílem ne jeden průnik. Vždyť jeho velikou zálibou byl jazyk, a tak si velmi poctivě všímal jakýchkoli textových podobností, shod, závislosti řeči a gramatiky. Nejednou se v Matoušově evangeliu porovnává gramatika hebrejského a řeckého znění starozákonních proroctví, které Matouš aplikuje na novozákonní děj. Tímto postupem pak Sušil ukazuje na větší plasticitu daného proroctví a nabízí další možná východiska pro výklad. Ovšem ucelený systém, jakým dnes jsou tyto analýzy, ze Sušilových poznámek snadno patrný není, což je pochopitelné.

Ani další přístupy, o kterých dokument PBK pojednává, nejsou Sušilovi docela cizí. Ty jsou založeny na tradici církve¹²² a klade se u nich důraz na inspiraci (vliv Ducha sv.) a kánon Písma. Vycházejí buď z bible jako celku (viz odstavec 2.3.3.3) nebo jsou dané židovskými interpretačními tradicemi, případně se zabývají dějinami

¹²⁰ Srov. PBK. *Výklad Bible v církvi*. s. 30.

¹²¹ Srov. tamtéž. s. 36 – 43.

¹²² Srov. tamtéž. *Výklad Bible v církvi*. s. 43 – 48.

působnosti textu. Zejména posledně zmiňovaný přístup spatřujeme v poznámkách poměrně zhusta: máme tak před sebou časté příklady biblických postav nebo svatých, kteří jednali podle slov evangelia, nebo naopak poznámky upozorňující, že špatným či nevhodným výkladem té dané věty vznikla konkrétní hereze či schisma.

Přístupy humanitních věd¹²³ (sociologický, kulturně-antropologický a psychologický či psychoanalytický) a přístupy kontextuální¹²⁴ (z hlediska teologie osvobození nebo feministický) ze Sušilových poznámek čitelné nejsou. Úzce totiž souvisejí s problémy, které v jeho době nebyly tak zřetelné, a s vědními obory, které tehdy buď neexistovaly, nebo se sotva rodily. Jak si však ukážeme níže, téma chudých a odstrkovaných lidí mu bylo blízké, stejně jako úloha žen v církvi a ve společnosti.

Co se týká biblické hermeneutiky¹²⁵, o které dále pojednává dokument, dá se říci, že Sušil nepoužíval žádný v té době známý filosofický systém. Zdá se spíše, že se volně inspiroval církevními otci a po jejich vzoru se snažil vystihnout smysl biblických textů a předat jej co nejúplněji křesťanům svého národa a své doby v jejich situaci.

Třetí oddíl dokumentu Výklad bible v církvi se věnuje dimenzím katolického výkladu bible. Z tohoto oddílu je zajímavý zejména poukaz na patristickou exegezi, která je charakterizována takto: „*Otcové učí číst bibli teologicky, v lůně živé tradice a v pravém křesťanském duchu.*“¹²⁶ Můžeme říci, že toto by mohla být velmi vhodná definice metodologie práce Františka Sušila při jeho překladu a výkladu Nového zákona.

Z úkolů exegety¹²⁷, jak o nich dále dokument promlouvá, F. Sušil nic nezanedbával. Jak o jeho bádání, tak vyučování i publikování není sporu. V tomto ohledu zůstane navždy zářným vzorem všem současným i budoucím exegetům.

Z hlediska zaměření této práce je ještě nezbytné podívat se na kapitulu pojednávajících o vztahu exegeze k ostatním teologickým oborům, zejména pak k dogmatické teologii. Instrukce k tomuto tématu poznamenává: „*Exegeté pak mají zaměřovat své výzkumy tak, aby studium Písma svatého mohlo skutečně být duší posvátné teologie.*“¹²⁸ A dále: „*Exegeté mohou pomáhat dogmatickým teologům vyhnout se dvěma krajnostem: jednak dualismu, který určitou doktrinní pravdu zcela odděluje od jejího jazykového vyjádření, považovaného za bezvýznamné, jednak fundamentalismu, který tím, že vzájemně zaměňuje lidské a božské, považuje za*

¹²³ Srov. PBK. *Výklad Bible v církvi*. s.48 – 53.

¹²⁴ Srov. tamtéž, s.53 – 61.

¹²⁵ Srov. tamtéž, s.61 – 64.

¹²⁶ Srov. tamtéž, s.80.

¹²⁷ Srov. tamtéž, s.84 – 88.

¹²⁸ Tamtéž, s. 90.

zjevenou pravdu i vedlejší aspekty lidského vyjadřování. ¹²⁹ Oba tyto citáty v plné míře vystihují hlediska, která Sušil při své práci uplatňoval. Pokud se pokusil o jakýkoli teologický závěr, pak v první řadě vycházel z Písma jako základního zdroje. V jeho teologii lze pak bez potíží vysledovat biblický zdroj, ze kterého vychází. Tím se vyhnul nebezpečí zmíněného dualismu. Na druhou stranu jeho rozlišování a akceptování záměru lidského autora, jazykových zvláštností, literárního stylu zkoumaného textu, dobového a kulturního kontextu, se stalo bezpečným valem proti jakékoli formě fundamentalismu. Mimo tyto krajnosti se díky neustálé bdělosti nad integritou své práce s tradicí církve a magisteriem nemusel obávat konfliktů, ke kterým například docházelo v 80. letech 20. století mezi příliš liberální exegezí a teologií.¹³⁰

V posledním oddíle dokumentu PBK se mluví o správném výkladu Písma v životě církve. Ani zde téměř nenacházíme nějaká pravidla či instrukce, které by Sušil nectil. Jedinou oblastí snad by mohly být potíže v ekumenickém dialogu, o kterém též dokument mluví. Jak jsme viděli (2.3.3.3), autor poznámek se vymezoval vůči některým protestantským tendencím či teologům. Měl k tomu však své vážné důvody: tito teologové či exegeté, podle Sušilova názoru, buď nectili Písmo jako celek a „ohýbali“ si ho podle libosti, nebo ve svých exegetických výkladech upírali vážnost některým oblastem, které tradice církve považovala za svoji důležitou součást (např. úcta k Panně Marii).

2.4.3 Bible a christologie

Další dokument, který nás z hlediska této práce více zajímá, je opět dílem Papežské biblické komise a nese název Bible a christologie. Nebudeme se mu již věnovat tak komplexně jako předchozímu dokumentu, protože v některých věcech se tyto dokumenty prolínají a ne všechny oblasti zmiňované v tomto dokumentu souvisejí s naším tématem. Stejně tak se vyhneme oblastem, jimž se věnujeme níže, ve stati zabývající se Sušilovou christologií.

Zastavíme se u kapitoly pojednávající o nebezpečích a limitech jednotlivých christologických metod.¹³¹ Přiřknout Sušilovi konkrétní metodu, kterou používal ve své christologii, je prakticky nemožné, protože jeho přístup k osobě Ježíše z Nazareta byl velmi rozmanitý.

¹²⁹ PBK, *Výklad Bible v církvi*. s. 90.

¹³⁰ Tamtéž, s. 92.

¹³¹ Srov. PBK, *Bible a christologie*. 1.2. s. 38 – 50.

Mohli bychom říci, že měl blízko k metodám *klasické teologie*: pozorujeme u něj hojně používání děl církevních otců a středověkých mistrů. Ovšem upadnutí do pokušení považovat jejich výroky za přesnější a vhodnější, než slova Písma, nelze u něho vyzorovat ani náznakem. Rovněž tendence vytrhnout z kontextu Písma větu či slovní spojení a použít ho pro podporu své teologické hypotézy je mu naprosto cizí. Toto násilí na Písmu svatém naopak sám odsuzoval a slovně potíral.

Teologické reflexe odvolávající se na *kritiku terminologie užívané teology a koncily* nelze téměř u F. Sušila pozorovat. Pravdou je, že za jednotlivými výroky či dedukcemi vnímáme, kam směřuje a jakou pravdu víry právě obhajuje, nicméně explicitně konkrétní dogma v textu pojmenovává spíše sporadicky snad proto, že předpokládá dostatečně vzdělaného čtenáře.

Metoda *historického zkoumání* prosvítá poznámkami velmi zřetelně. To, že Sušil neupadl do nebezpečí ztratit ze zřetele kontinuitu mezi vírou apoštolů předvelikonoční a povelikonoční, lze částečně vyčíst už z předmluvy, která se zabývá vznikem evangelií (srov. 2.3.1).

Metody *srovnávací vědy náboženské* Sušil prakticky nepoužíval (protože religionistika se začala formovat jako věda až ke konci jeho života), tedy se touto oblastí nemusíme zabývat a přejdeme rovnou k metodě *důsledného zkoumání judaistického pozadí*. Toto je oblast, které Sušil věnoval opravdu nemálo úsilí. Z poznámek je velmi patrně, že se důsledně zajímal o veškeré židovské zvyklosti, způsoby chování při nejrůznějších příležitostech, okolnosti náboženského života a mnohé další. Pochopitelně s tím souvisela i otázka očekávání Mesiáše, Božího království atd. Sušil, jak uvidíme níže, například christologické tituly rozlišoval, ovšem nelze s jistotou říct, do jaké míry tyto tituly pro něj představovaly jednoznačně definovaný a cíleně používaný pojem a do jaké míry jen jiný odstín pro tutéž skutečnost.

Riziku *antropologické metody* se Sušilovi nepodařilo zcela vyhnout. Tento nedostatek byl pravděpodobně způsoben snahou vytěžit s Ježíšova příběhu maximum pro čtenáře poznámek (souvisí i s metodologickým přístupem podobným *existenciální analýze*). Sušil totiž nejednou propadá touze vylíčit, co se asi odehrávalo v Ježíšově nitru, jaké záměry ho vedly k tomu či onomu činu, výroku nebo rozhodnutí. Může mít zajisté pravdu a veškerá jeho zdůvodnění znějí logicky a akceptovatelně, nicméně působí poněkud naivně domnívat se, že víme, proč Ježíš nějak jednal. Současní exegeté i teologové jsou v tomto směru znatelně opatrnější.

Metody, které vypadají jako by byly založeny na existenciální analýze, lze spatřovat téměř na každé straně Sušilových výkladů. Podle definice těchto metod,

Sušilovy výklady vybízejí k osobní angažovanosti ve vztahu k Bohu podle příkladu poslušnosti, jak ji Ježíš praktikoval. Tyto pobídky vycházejí z úzkého sepětí exegeze, teologie a živé víry.¹³² Nebezpečí, že se využitím takových metod vytratí historická postava Ježíše z Nazareta a zredukuje se na pouhé bytí hodné následování, jakousi antropologii bez tajemství, na samotné paschální kérygma sice hrozí, nicméně u Sušila je vyváženo jednak velmi silnou pneumatologií jednak častým poukazem na Krista jako na druhou božskou Osobu jednak komplexitou poznámek, ve kterých s takovým pohledem na Ježíše nelze udržet výše zmiňované úrovně integrální exegeze. Když pozorně analyzujeme tyto pobídky (budeme mít příležitost ve třetí části naší práce) velmi rychle zjistíme, že nejsou východiskem pro Sušilovu christologii, ale spíše jejím důsledkem.

Další metody christologie už nějakým způsobem v Sušilově práci nejsou rozpoznatelné¹³³, a tedy nemá smysl řešit ani jejich námitky. Druhá část dokumentu se týká komplexního svědectví Písma svatého o Kristu.¹³⁴ Některé z kapitol se docela míjejí a jiné zase kryjí s tím, o čem budeme pojednávat ve třetí části této práce a proto zde porovnání Sušilovy práce a tohoto dokumentu zakončíme a vrátíme se k němu až u příslušných kapitol.

2.5 Systém poznámek

Po té, co jsme zanalyzovali všechna podstatná hlediska vztahující se k Sušilově christologii, je třeba ještě promluvit o systému, ze kterého tyto všechny informace vycházejí a z něhož budou další informace preparovány. Vždyť právě způsob, jakým jsou informace podávány, určuje i způsob jejich analyzování, jejich zpracovávání i pravděpodobnou kvalitu výsledku.

S mírnou dávkou nadsázky lze říci, že poznámky prakticky žádný systém nemají. To je také důvod, proč raději upřednostňujeme termín *poznámky* před termínem *komentáře*. Na první pohled totiž poznámky působí dojmem letmého zápisku o tom, co právě čitatele napadlo k danému verši bez ohledu na oblast – od nejhlubší lingvistické analýzy až po nejvyšší mystický výklad daného místa. Není to ovšem docela pravda. Sám jejich autor pravděpodobně měl jistý postup, který uplatňoval,

¹³² Takto tyto metody definuje dokument. Srov. PBK. *Bible a christologie*. 1.2.8. s. 45.

¹³³ Znovu upozorňujeme, že tato práce má stále na zřeteli téměř výhradně poznámky k Lukášovu evangeliu.

¹³⁴ Srov. PBK. *Bible a christologie*. 2.1 s. 51 – 70.

ovšem výjimky byly tak časté, že ve výsledku je velmi nezřetelný.¹³⁵ Kdo se zaobírá poznámkami delší dobu, objeví, že snažit se nasadit nějaký konkrétní systém a sveřepě se ho držet, by Sušilovu dílu neprospělo. Navíc jakési kontury jistého řádu se občas objeví.

Sušil postupuje tak, že zvolí perikopu buď podle množství látky, nebo častěji podle tematické souvislosti. Hned za přeloženým úryvkem začne s poznámkami. Než se pokusíme naznačit kroky, podle kterých postupoval, upozorníme, že každý krok může být i vynechán nebo o nějaký stupeň posunut za či před jiný krok.

Nejprve odkazuje na podobná místa u synoptiků, kde se vyskytuje komentář k podobně znějícímu místu. Poznámky takto odkázané pak většinou už v dalším textu neopakuje. Dále se pak zabývá jednotlivými verši, u nichž většinou aplikuje následující postup:

Prvním krokem je obvykle jazyková analýza (pokud tam je něco jazykově zajímavého). Argumenty gramatickými, historickými, paralelními místy zdůvodňuje, proč se např. odchýlil od stávajících překladů. Často vyjadřuje své pochybnosti ohledně podmětu, ke kterému se váže dané sloveso, odlišnosti mezi Vulgátou a originálním jazykem apod.

Následuje vylíčení dalších možných překladů (které jsou často mnohem bližší našemu soudobému jazyku, než skutečný překlad) vytvořených na základě výše uvedené analýzy.

Po těchto spíše technických úpravách a upřesněních se Sušil věnuje literárnímu a duchovnímu smyslu textu. Často přitom odkazuje na výroky církevních otců k danému místu, které příležitostně hodnotí, zvláště v případě, že se rozcházejí se soudobou exegezí. Nežádá se stává, že předloží vlastní řešení (resp. řešení, u něhož neuvede zdroj, nebo je kombinací více zdrojů). U těchto závěrů se těžko hodnotí, do jaké míry jsou skutečně jeho vlastní, jím vydedukované, a do jaké míry jsou reminiscencí na výrok některého z církevních otců či pozdějších svatých případně na výrok některého ze soudobých exegetů. S jistotou v takových případech lze jen říci, že tato řešení vnímá jako jemu vlastní, nejbližší a proto je přijal za své.¹³⁶ Pokud se jedná

¹³⁵ Sušil svou metodu představuje velmi povrchně a stručně v jednom dopise Vinařickému ze dne 11. února 1863: „*Metody jsem užíval reproduktivně místo glossatorické, an právě ona pro naše obecnstvo více se mi hoditi zdála, jakož i ona jen mysl čitatelovu poutati může. Glossatorický způsob jest zlomovitým, ona druhá metoda více souvislosti do výkladu svého uvádí.*“ VYCHODIL, P. *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů.* s. 461. Reproductivní metoda vykládá podobně jako glossatorická jednotlivá slova a věty, ale podává zároveň souvisle smysl celých odstavců, které téměř opisuje a reprodukuje. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil.* s. 284.

¹³⁶ Zde je třeba důrazně upozornit, že Sušil si rozhodně nezakládá na tom, aby nějak představoval svá vlastní řešení. Chce jen co nejlépe orientovat čtenáře. Tedy stěží se v komentáři najde výrok, ve kterém by se nějak

o zvláště temné a těžko pochopitelné biblické místo, které navíc v minulosti vedlo ke vzniku různých herezí či sporů, předkládá větší množství výkladů a mezi nimi vybírá ten, který nejlépe odpovídá gramatickému smyslu textu, je v souladu s magisteriem a tradicí církve (zejména hledá oporu v dílech církevních otců). Opravdu jen velmi zřídka (v Lukášově evangeliu se jedná spíše o jednotky než desítky míst) přidává i mystický smysl – či spíše výklad – daného místa.

Po takto představeném smyslu textu v mnoha případech provede aplikaci do života křesťana buď představením konkrétního příkladu svatého, který se podle daného výroku choval, nebo uvedením negativního případu, kdy se někdo podle toho nechoval a mělo to své důsledky, které jsou všem zřetelné, anebo jen konstatuje, že zde máme příklad ke konkrétnímu jednání v konkrétních situacích.¹³⁷ Tyto poznámky mají svou hodnotu, i když dnes zejména historickou a psychologickou – vidíme skrze ně do nitra Františka Sušila a můžeme z nich částečně vyčíst, co ho v těch dobách na lidech, či konkrétněji na křesťanech či na hierarchii trápilo.

Výše naznačený systém je velice orientační, a možná sám F. Sušil takto ani v mysli nepostupoval. Je běžné, že některé popsané kroky při rozboru textu chybí, nebo mají docela jiné pořadí. Přesto je nelze považovat za chaotické nebo nepoužitelné. Spíše lze říci, že tento systém poznámek ukazuje, že navzdory dlouholeté a intenzivní formaci západní literární systematičnosti, zůstal jeho duch plně pod vlivem východních způsobů tvorby duchovních děl.

2.5.1 Čeština v poznámkách

Z díla Pavla Vychodila o Františku Sušilovi se dozvídáme s odstupem třiceti let o Sušilově práci na poznámkách k Novému zákonu. Velmi podrobně vypisuje způsoby a metody, které Sušil použil.¹³⁸ Jednak oprašoval slova ze starší češtiny, která se v průběhu vývoje jazyka přestala používat, jednak vybíral slova z jiných slovanských jazyků, jednak podle pravidel tehdejší češtiny tvořil novotvary. Z dnešního pohledu je však už velice nesnadné zjistit, jaký původ má které slovo. Vychodil se ve své knize snaží odpovědět na kritiku oné překotné tvorby popsáním Sušilovy motivace. Jazyk se v té době bujně rozvíjel. Odborná terminologie ve všech vědách (v teologii to platilo

výrazně vymezoval vůči některým řešením a oponoval slovy: „Přišel jsem na to, že takto to není, je to takto a takto...“.

¹³⁷ Více o tomto přístupu budeme mluvit v kapitole 3.3 Ježíš jako vzor – spiritalita.

¹³⁸ Výklad na několika stranách je velmi důkladný. Snad uspokojí každého zvědavého filologa. Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil*. s. 279 – 322.

dvojnásob) potřebovala odpovídající slova a Sušil vycítil příležitost jazyk zpestřit a obohatit. Hodnoceno z dnešního pohledu: tento jeho pokus vedl nakonec k tomu, že jeho poznámky jsou pro běžného obyvatele České republiky ve 21. století v mnohém nesrozumitelné nebo alespoň obtížně čitelné. Přesto nelze Sušila za tyto experimenty odsuzovat. Vždyť kdo dnes ví, kolik z těch slov se ujalo a skutečně češtinu obohatilo? Je naprosto normální, že tvoří-li se něco nového, ne všechno se uchytí. Sušil tedy chrлил nejružnější nové tvary a doufal, že aspoň něco se ujme. Vychodil tvrdí, že díky Matěji Procházkovi a jeho učebnicím se pak některá slova ze Sušilova slovníku do české teologické terminologie skutečně dostala.¹³⁹

Nelze pochybovat o tom, že Sušil svůj rodný jazyk miloval. Množství slovanských slovníků, které studoval a často prolistovával, a neustálá tvorba nových slov jsou toho jasným důkazem. U některých slov můžeme jen litovat, že se neprosadila, u jiných to snad musel tušit i on sám, že se neprosadí. Zkusme se na závěr této kapitoly na pár takových slov zejména z evangelií podívat (budeme je řadit abecedně, v závorce bude vždy pokus o ekvivalent z dnešní doby): *bezdětek* (bezdětný); *desátkovat* (platit desátky); *do chobotu* (do úzkých); *drahomaz* (vzácná vonná mast); *duchopyšenec* nebo *pychoduch* (pyšný člověk, pyšný v duchu); *hnátolam* (lámání nohou odsouzcům na kříži za účelem urychlení skonu); *kaditba* (pálení kadidla na oltáři v chrámě); *mazba* (proces pomazávání něčím, míněno např. olejem či balzámem); *nadívat se* (doufat, mít naději); *odoměla* (koupila dům a usídlila se v něm); *okrálel* (stal se králem); *okřepit* (povzbudit, potěšit); *opoj* (opojný nápoj z ovoce); *plešské pochotě* (tělesné žádosti); *pošlec* (potomek); *prohluknout* (rozhlásit, rozšířit se skrze řeč); *prokaza*, *trudovatina*, *oblitina*, *chrasta* (všechny výrazy znamenají malomocenství); *prvosed* (ten, kdo si sedá na přední místa); *rodovod* (rodokmen); *suchoruký* (člověk s uschlou rukou); *vholubení se* (přijetí přirozenosti holuba); *vinák* (píjan vína); *být uhlopen* (být popraven setnutím hlavy); *ustolil se* (zaujal místo u stolu); *ženorozenec* (kdo se narodil ze ženy);

¹³⁹ Srov. VYCHODIL, P. *František Sušil*. s. 283.

3 Christologická analýza komentáře

Sušilův teologický a exegetický přínos hodnotí jeden z jeho současných znalců Karel Skalický takto: „...*evangelium exegeticky sice dobře ‚rozkousané‘, ale teologicky ‚nestrávené‘. Sušil totiž biblické poselství Božího zjevení komentuje větou za větou, takže jeho komentář je obrovská, beztvářá hmota, surový materiál, který se nabízí k vytěžení jen tomu, kdo je schopný z něj nějak dobře, přehledně a přístupně uspořádaný teologický systém vytvořit.*“¹⁴⁰

Nechystáme se zde provést to, o čem K. Skalický mluvil: totiž vytěžit ze surového materiálu nějaký teologický systém. To by silně přesahovalo rámec naší práce. Prozatím bude stačit, když se podaří jakýsi průzkum terénu a zmíněného surového materiálu. Malými sondami proniknout pod povrch a zjistit, zda se tam ukrývá nějaké skutečné bohatství, pokusit se alespoň odhadnout jeho přibližnou hodnotu a zvážit smysluplnost dalšího snažení. Těmito sondami jsou oblasti christologie, které jsou z dnešního pohledu zajímavé a dobře zpracované. Jedná se o christologické tituly, otázku historického Ježíše, možnosti inspirace pro duchovní život, tajemství Ježíšova života a Sušilovo pojetí spásy neboli soteriologie. V jednotlivých kapitolách se pak blíže specifikuje metoda, jež bude na dané téma aplikována.

¹⁴⁰ ŠMERDA, H. *František Sušil*. s. 210.

3.1 Christologické tituly

Současná teologie vnímá christologické tituly jako jeden z klíčů k pochopení tajemství Ježíše z Nazareta a zkušenosti víry prvních křesťanů. Mnohé z nich „mají svůj starozákonní význam, který se však ukazuje nedostatečným v souvislosti s originalitou Ježíšovy osobnosti i jeho působení a zejména v souvislosti s velikonoční událostí.“¹⁴¹

F. Sušil ve svých poznámkách christologické tituly poměrně pečlivě rozlišuje.¹⁴² Pouští se do jejich interpretace i z hlediska toho, kdo je používá – zda pohan, žid, křesťan obrácený ze židovství nebo z pohanství, protože stejný pojem má pro tyto skupiny rozdílnou hodnotu a význam (jak uvidíme níže např. u pojednání o titulu Syn Boží). Jeho rozlišování těchto titulů však končí na úrovni evangelií, hlouběji nejde. Tedy nerozlišuje, který evangelista daný titul používá, přestože ví o tom, že každý evangelista cílí na odlišnou skupinu křesťanů, které se navíc nacházejí v odlišných historických (a nepochybně i kulturních a geografických) podmínkách. Mohli bychom říci, že Sušil předpokládá u všech evangelistů shodné chápání christologických titulů. Podle toho pak i tyto tituly mezi sebou převádí a koreluje. Například když u Matouše prohlásí Petr u Cesareje Filipovy Ježíše za Syna Božího (Mt 16, 16) a u Lukáše za Božího Mesiáše (L 9, 20), pak z toho Sušil vyvodí, že titul Syn Boží a Mesiáš byl v Petrově předvelikonočním chápání více méně totožný. S tímto vědomím pak v poznámkách k dané perikopě s uvedenými tituly nakládá. To jsou důvody (kromě již výše zmíněných), které nás nutí při pojednání o christologických titulech používat kromě poznámek k Lukášovu evangeliu i poznámky k Evangeliu podle Matouše.

Jelikož současná christologie rozlišuje desítky podobných titulů, omezíme se v následujících podkapitolách jen na ty nejvýznamnější z těch, kterým Sušil ve svých poznámkách věnoval nejvíce prostoru, nebo naopak se jim přes jejich významnost nevěnoval. Probereme tedy postupně tituly Syn Boží - Syn, Syn člověka, Kristus – Mesiáš – Pomazaný, Ježíš - Spasitel, Pán.

¹⁴¹ POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 76.

¹⁴² Například v poznámce k Lk 2,11: „Dále jej zve Christem, Pomazaným, t. j. Mesiášem, o čemž Mat. 1, 1. Slovo Pán, jež přidává, nespojuje se s předešlým slovem Christus, nýbrž o sobě stojí;“ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 35.

3.1.1 Syn Boží – Syn

K titulu Syn Boží, nebo jenom Syn, se Sušil v poznámkách obrací poměrně často a je to patrně nejvíce komentovaný titul z hlediska toho, jak jej používají jednotliví aktéři vystupující v evangelijních událostech. Nějakým způsobem tento titul chápe pohan, jiným způsobem běžný žid, nebo Ježíšův učedník. Jinak k jeho významu přistupuje anděl při zvěstování a jinak ďábel při pokušení na poušti. Sušil navíc rozlišuje význam tohoto titulu pro některé výše uvedené skupiny v čase před Ježíšovou smrtí a po ní. Podívejme se na tyto přístupy podrobněji.

3.1.1.1 Titul Syn Boží v mysli pohanů

Sušil v Matoušově evangeliu nedává naprosto vyčerpávající definici, jak pohané chápou tento titul, ovšem z následujících ukázek je zřejmé, že je přesvědčen o jejich nesprávném (či nedostatečném) chápání tohoto titulu. První ukázka se vztahuje k jejich výsměchu Ježíši, který je přibit na kříži (Mt 27, 40): „... pohané ale více v metafyzickém smyslu ta slova rozuměli a pravili slovy: *Jsi-li Syn Boží toli co: pochodíš-li od nějakého Boha, máš-li do sebe božské moci, tedy prokaž tuto moc a slez a sstup s kříže.*“¹⁴³ Další ukázka je mnohem překvapivější, Sušil v ní vychází z výroku Augustinova. Týká se vyznání setníků a ostatních vojáků po té, co Ježíš zemřel (Mt 27, 54): „*Synem Božím nazývali Krista; avšak, jak dí sv. Augustin, ne ve smyslu tom, v jakém církve svatá Krista Synem Božím býti poznává, nébrž více ve smyslu pohanském, vůbec toliko povídajice, že v Kristu vyššího něco se nalézá, než pouze člověčenství, ovšem pak že viny všeliké prost jest. ... Sv. Lukáš 23,47. vece, že setník pravil: Jistě člověk ten spravedliv byl. Slovem spravedliv vykládá Lukáš smysl toho, což setník výrokem svým mínil, Krista Synem Božím nazývaje.*“¹⁴⁴ Tímto propojením se Sušil nesnaží Lukášovský pojem *spravedlivý člověk* ztotožnit s pohanským vnímáním božího synovství. Spíše poukazuje na to, že tito okolostojící vojáci byli natolik fascinováni okolnostmi Ježíšovy smrti, že ho označili titulem, který v jejich žebříčku patřil k těm nejvyšším. Nelze si nevšimnout Sušilova předpokladu, že Lukáš čerpá z Matoušova spisu a musí pro svou cílovou skupinu čtenářů přeložit titul Boží Syn na Spravedlivý.

¹⁴³ SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 366.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 371.

3.1.1.2 Titul Syn Boží v mysli židů

Židovské chápání Božího synovství je zmapováno už ve Starém zákoně a v mnohé tehdejší literatuře. Sušil jej několikrát v poznámkách definuje a podle toho s tímto pojmem i pracuje. V následující ukázce je zřetelná nejprve definice a následně její aplikace (v komentáři k Ježíšově obhajobě před veleradou Mt 26, 64): „*Synem Božím se jmenoval Pán, ale to bylo v očích židovských toli, co za messiáše vydávati se, ano syny Božími vůbec lidé pobožní slouli Sap. 2, 13. 18. 5, 5. To tedy samo nemohlo jich k tomu výroku, že se Pán rouhá, pohnouti. Sr. Jo. 10, 33. Ale věděli oni, že Kristus v ozvláštním smyslu Synem Božím se nazývá, celé počínání Páně jim cosi božského mimovolně namítalo a slova, že na pravici Boží zasedne, ta je udeřovala v mysl. ... již to za rouhání pokládati museli, že On, z nízkého, jak se jim zdálo, rodu poslec, muž u rabinův do škol nechodivší, v chudobě život trávicí, sobě hodnost Messiáše osvojuje.*“¹⁴⁵ Podobně pak vidíme, že i učedníkům připisuje takové chápání a podobné postoje vůči pojmu Boží Syn. Právě z toho důvodu, míní Sušil, učedníkům „... *Pán zapovídá neříkati o tom, že Syn Boží jest, poněvadž Bohem určeno, aby trpěl, jak i tuto nalézáme ...*“¹⁴⁶ po vyznání Petrově u Cesareje Filipovy (L 9, 21-22). Důvodem k mlčení tedy má být obecně chybná představa o mesiáši a tedy i o titulu Syn Boží, u kterého se vytratilo povědomí o tom, že podle výroků proroků musí trpět.

3.1.1.3 Titul Syn Boží použitý Pokušitelem

Není překvapením, že se Sušil, po vzoru církevních otců, pustil do jakési analýzy titulu Syn Boží v pobídkách Pokušitelových. Demonstruje to na dvou místech. Nejprve na poušti, před zahájením Ježíšova veřejného působení: „*Synem-li Božím jsi, praví, pochybuješ. ... pokorné Krista Ježíše na poušti chování, to jeho trampot, běd a svízelných lidských podnikání jej rozpakovalo, zdali v skutku Kristus Ježíš Synem Božím jest.*“¹⁴⁷ A pak ještě na konci Ježíšova působení, když umírá a farizeové se mu posmívají (Mt 27, 40): „... *slov Jsi-li Syn Boží také d'ábel pokušitel 4, 6 užíval a že posměvači Páně co synové vraha od počátku také hlasu a slov jeho následovali.*“¹⁴⁸ Je nepopíratelné, že tato dvě oslovení spolu nějakým způsobem souvisí. Ovšem nakolik je v Pokušitelově slovníku pojmem Boží Syn míněna druhá božská Osoba, a tedy nakolik se liší od židovského pojetí, to už Sušil v poznámkách nerozebírá.

¹⁴⁵ SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 353 – 354.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 93.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 55.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 366.

3.1.1.4 Titul Syn Boží ve zvěsti anděla Gabriela

Poměrně hutná poznámka k verši L 1, 35 ukazuje, že pojetí božího Synovství chápe Sušil v jeho nejvyšším smyslu poměrně komplexně: „*Slouti bude Synem Božím, dí anděl; tj. vůbec co Syn Boží v poznání lidí přijde a Synem Božím nazývati se bude, an jím odvěčně jest a nyní znova i narozením jím býti se osvědčuje. Trojím způsobem Christus Syn Boží jest, prvním, jelikož Bůh jest, druhým, jelikož sjednocen jest co člověk s druhou božskou osobou, třetím, jelikož mocí Ducha svatého zplozen a zrozen byl. Tuto anděl ku poslednímu, jež theologové fysickým jmenují, způsobu prohlídá, an dva dřívější metafysickými slují; podlé toho Christus i dle člověčenství jest přírodním Synem Božím a není pouze nějakým synem toliko zalíbeným, přisvojeným a adoptovaným, jako lidé ostatní.*“¹⁴⁹ V této poznámce se koncentruje mnohé z toho, co již bylo Sušilem vysvětleno v poznámkách k Matoušově evangeliu. První zarážející věc: jak se Ježíš osvědčuje být Synem Božím svým narozením? Sušil to míní tak, že *způsob* narození je tím osvědčením – tedy vtělení mocí Ducha svatého a následné narození z Panny.¹⁵⁰ Dalším poněkud záhadným vyjádřením je onen třetí *způsob bytí* Synem Božím. Musíme přihlédnout k tomu, co říká anděl podle Sušilova překladu (L 1, 35): „*Duch svatý na tebe sestoupí a moc Nejvyššího zastíní tebe; proto i to, co se z tebe narodí, svaté, slouti bude Synem Božím.*“ Sušil zde vidí jasnou implikaci mezi přímým působením Ducha svatého při početí a jeho Božím Synovstvím. Početí z Ducha pak zaručuje Boží Synovství jak v Ježíšově božské, tak v lidské přirozenosti. Konkluze, kterou z toho následně vyvozuje, nemá jen reagovat na starý blud adopcionismu, ale též se skrze ni vymezuje vůči tehdejším liberálním teologům, kteří označovali zrození z panny za mýtus, který údajně přisoudili Kristově narození pozdější generace pohano-křesťanů, protože byl obvyklý u velkých postav minulosti (Zoroaster, Buddha, Platón) a byl tedy „napasován“ i na zrození Ježíšovo.¹⁵¹

3.1.1.5 Syn v hlasu z nebe

Hlas z nebe se jak v Matoušově, tak v Lukášově evangeliu ozývá na dvou místech. Jinak při křtu v Jordáně (Mt 3, 17; L 3, 22), jednak při proměnění na hoře (Mt

¹⁴⁹ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 18.

¹⁵⁰ V poznámkách k Matoušovu evangeliu pak toto potvrzuje: „... *nadpřirodným ale rodem jeho z panny osobnost jeho spolu ve spojení s božstvím se vyjevila.*“ SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 29.

¹⁵¹ Sušil sám o těchto *mytholibých učencích* v poznámkách mluví a velmi přísně je pranýřuje. Nazývá je opovážlivci a dětinskými mladíky, kteří se oddávají „... *ledasjakým hrám a obrazotvornosti uzdu popouštěje vymyšlí věci, kteréž se se skutečností nesjednávají* ...“ Jeho přísný postoj svědčí o obavách z toho, kam tyto přístupy počínajících srovnávacích věd náboženských mohou vést. Srov. tamtéž, s. 29.

17, 5; L 9, 35). Protože úryvky jsou v obou evangeliích podobné, Sušil komentuje oslovení Syn pouze u Matouše. Hlas Otce při křtu v Jordáně komentuje slovy: „*V řeckém textu má řeč zvláštní důraz dvojnásobným členem projádřena jest ... syn můj ten milý, ten jediný, věčně, božsky milovaný; jako zajisté Kristus jediným a jednorozeným (Jo. 1, 15. 3, 16.) Synem Božím jest, tak i láska ona jediná nevystihlá jest a nepomyslná. Co hned následuje: v němž jsem zalíbil sobě není leč předešlé myšlenky potvrzení a stužení. Zalíbilo se Otci v Synu, poněvadž v něm bytnost svou božskou a spolu onu lásku spatřil, pro kterouž člověčenství přijal a smíření lidského pokolení s Otcem skrze smrt svou vykonati se podvolil. ... ve slovech Otcových úloha a úřad Pánu vytknuta povaha jeho naznačena ...*“¹⁵² Z textu opět vysvítá, jak je pro Sušila důležitý původní jazyk a jakým způsobem ho inspiruje a ovlivňuje při tvorbě teologických závěrů. Zkušený řečtinář ví, že zdvojení členů má jistou zvýrazňující funkci a proto má smysl se zamyslet nad tím, proč tohoto nástroje pisatel použil.¹⁵³ Považujeme toto ozvláštnění v řeckém originále za zvlášť důležité, protože na něm lze demonstrovat hloubku vztahu, sepětí i dynamiku vztahu uvnitř Trojice tak, jak se ji snažil i za pomoci básnických obrátů Sušil vyjádřit. Podobných míst, na nichž by docházelo k takto zřetelnému vyznání lásky Otci k Synu, je v evangeliích poskrovnu, a proto se je snaží Sušil zužitkovat. Při proměnění na hoře se pak vrací i k události křtu: „*Jakož tam při křestu Otec zjevně Ježíše co Syna svého a co toho, jehož nyní svět poslouchati má, vyhlásil (3, 17.), tak i tuto před umučením týž Otec na Ježíše ukázal co toho, jehož řeči ve všem člověčenstvo má následovati, anot' v něm Zákon a proroci vyplnění svého došli.*“¹⁵⁴ I když se nezdá Sušilova poznámka zvlášť ohromující, je třeba si všimnout naznačení toho, že proměnění Páně není zaznamenáno jako událost důležitá pro ony tři učedníky, ale jako závažná událost pro všechny čtenáře znající Starý zákon. Sušil to ještě hlouběji rozvíjí a poukazuje, že v této události samotný „... *hlas Otce vydán byl, aby lidé ne již Mojžíše a prorokův tj. staré úmluvy, nébrž Krista základce nové úmluvy poslouchali, anot' v Ném všecko se splnilo a zdokonalilo, k čemu Zákon Starý prohlídal.*“¹⁵⁵

¹⁵² SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 52.

¹⁵³ Sušilův překlad se snažil toto zvýraznění zohlednit: *Tento jest Syn můj milý, v němž jsem zalíbil sobě*. Soudobé české překlady bez výjimky překládají toto místo jako: *Toto je můj milovaný Syn*, čímž gramatické zdůraznění slova *milovaný* z originálního znění poněkud stírají.

¹⁵⁴ SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 237.

¹⁵⁵ Tamtéž.

3.1.1.6 Syn Boží a modlitba

Než ukončíme pojednání o titulu Syn Boží, je třeba se ještě zmínit o tom, že soudobí exegeté upozorňují na fakt, že Lukášovo evangelium nejčastěji ze všech poukazuje na to, že se Ježíš modlí a většinou se řeč o jeho modlitbě ukazuje ve spojení s důležitými okamžiky jeho života.¹⁵⁶ Sušil si navíc všímá, že modlitba je spojena často právě s projednávaným titulem Syn Boží. Petrovovo vyznání u Cesareje Filipovy (L 9, 20) komentuje takto: „*Při křestu svém modlil se Ježíš a Otec jej Synem Božím býti vyhlásil. Tu se modlí a apoštolé jej Synem Božím vyznávají. Doleji v. 28. modlí se opět a opět Otec nebeský jej Synem svým býti osvědčuje.*“¹⁵⁷ Bohužel svůj poznatek dál nijak nekomentuje, a tak nechává prostor svým kolegům teologům (což se v jeho poznámkách neděje ani poprvé ani naposledy), aby tento jeho poznatek mohli zpracovat.

3.1.2 Syn člověka

Titul Syn člověka nebyl sice v Ježíšově době neznámý, přesto byl poněkud neobvyklý a „*pro řecké uši nepochopitelnou šifrou, která v doslovném překladu znamená: (tento určitý) syn (tohoto) člověka.*“¹⁵⁸ Soudobá exegeze vnímá užívání tohoto titulu ve třech rovinách: 1. slova o přítomně působícím Synu člověka. 2. slova o trpícím Synu člověka. 3. slova o přicházejícím Synu člověka, tedy jako o eschatologickém soudci.¹⁵⁹ Sušil se nejvíce přiklání k použití tohoto titulu v prvním významu, přičemž míní, že tak chce Ježíš podtrhnout své lidství, ovšem nikoli v protikladu k svému Božství, jak se to stávalo ve staré církvi počínaje listem Barnabášovým.¹⁶⁰ Sušil naopak téměř programově v poznámkách na místo Syn člověka používá Syn Boží (případně jiný titul, nebo ho vůbec necituje). Titul Syn člověka použije v poznámkách pouze tehdy, když ho chce nějakým způsobem okomentovat. Důvod takového zacházení? Jak je u Sušila obvyklé, není jen jeden a

¹⁵⁶ V těchto případech se jedná přímo o Lukášovu redakční práci: L 3, 21 (během křtu v Jordánu); 5, 16 (po uzdravení malomocného); 6, 12 (před výběrem dvanácti); 9, 18 (před Petrovým vyznáním); 9, 28n (proměnění Ježíše); 11, 1 (před Otčenášem); 23, 46 (citace Ž 31,6 na kříži). Srov. POKORNÝ, P. *Úvod do Nového zákona*. s. 541.

¹⁵⁷ SUŠIL, F. *Evangelium svatého Lukáše*. s. 93.

¹⁵⁸ POKORNÝ, P. *Úvod do Nového zákona*. s. 437.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 438.

¹⁶⁰ List Barnabášův (12,10) vznik se datuje kolem r. 130 po Kr. Srov. tamtéž, s. 439.

soudobí exegeté, jejichž pojednání o tomto titulu působí poněkud rozpačitě, by mohli nahlédnout do jeho díla a zvážit nakolik je jeho náhled ospravedlnitelný.

Hned první příležitosti ve verši Mt 8, 18, kde Ježíš mluví o tom, že Syn člověka nemá, kde by hlavu složil, Sušil využívá ke komentáři. „*Pán o sobě užívá zvláštního výrazu syn člověka, synem člověčím sebe nazývá, jakýmž ale od žádného jiného neprozván, vyjma jediné místo Act. 7, 55. Neznačí výraz ten pouhého člověka, jakoby Pán byl tak se pojmenoval jen buď pro vyjádření skutečného a nenapohledného člověčenství svého, buď pro pronešení pokory. Aniž se Pán tak nazývá ohledem Adama, jakoby tím chtěl naznačit, že co člověk otce nemá z panny pošed. Aniž proto jen tak sluje, poněvadž včlověčení-se středem spásy lidské a její neobchoditelnou a nevyhnutelnou výminkou bylo. Nébrž toto zvláštní Páně sebe pojmenování má základ v prorocství Daniela 7, 13., kdež o Messiaši dí se: Viděl jsem u vidění nočním, a aj, v oblacích nebeských přicházel jako syn člověka. Nevyklučují se při tom dotčení svrchu ohledové, ale hlavní důvod jména toho se klade. Spatřuje se v prozvu tom pokora, vlídnost, lidumilnost, smilovnost Páně, ale spolu obsahuje prozev ten důstojenství jeho messiášské, a říci můžeme, že ve jménu tom milost Páně s mohutností se políbila.*“¹⁶¹ O pokoře mluví v ukázce zejména proto, že má stále na mysli text, ve kterém se Ježíš za Syna člověka poprvé označuje („*nemá, kde by hlavu složil*“).

V komentáři k verši L 9, 56 „*Syn člověka nepřišel duše zahubit, ale spasit.*“¹⁶² dochází Sušil ještě k dalším obohacujícím závěrům: „*Mluví o sobě ve třetí osobě, jak nezřídka a jmenuje se, což od apostolů zřídka se děje, Synem člověka, podlé Dan. 7, 13. z lásky k lidem a ještě v něm idea lidstva svrchovaně se ozračovala.*“¹⁶³ Uvážíme-li, že tento výrok Ježíš pronáší po napomenutí svých učedníků, kteří chtějí zničit Samařskou vesnici, protože její obyvatelé nechtěli Ježíše přijmout, lze z toho vyčíst, že Sušil v označení tímto titulem spatřuje lásku Ježíše, který se tímto označením přibližuje všem lidem bez rozdílu. Ale také poukazuje na to, že v něm lze spatřovat lidství ve své nejdokonalejší podobě. Otázkou zůstává, proč až zde Sušil takto komentuje tento titul, když mohl v Lukášově evangeliu využít již šest předchozích příležitostí.¹⁶⁴ Navíc zde ještě, zdánlivě úplně mimovolně, odkazuje na použití tohoto titulu u proroka Daniela. Zdá se, že vše souvisí s výrokem, že Syn člověka *nepřišel*

¹⁶¹ Nutno upozornit, že v ukázce uvedený odkaz do Skutků apoštolů je směřován do Vulgáty, která má veršem Sk 7, 55 označeno to, co všechny ostatní vydání vedou pod dvojverším Sk 7, 55-56. SUŠIL, F. *Evangelium svatého Matouše*. s. 118.

¹⁶² Současné kritické vydání řeckého textu i Nová Vulgáta právě tento text u Lukáše vynechává.

¹⁶³ SUŠIL, F. *Evangelium svatého Lukáše*. s. 99.

¹⁶⁴ Konkrétně L 5, 24; 6, 5; 7, 34. V deváté kapitole je tento titul dokonce čtyřikrát a až u čtvrtého výskytu (který navíc soudobé překlady neuznávají – a Sušil věděl, že řecký text ho nemá) se rozhodl k této poznámce.

k záhubě duší, ale k *spáse*. Jak ještě uvidíme, termíny spása či spasitel si často přivlastňovali panovníci, vládci. A přesně o tom se mluví v Danielovi: Syn člověka *přichází jako ten, který má vládu navěky pevně v rukou* a s tím souvisí (v dobovém kontextu) i možnost *hubit*, koho chce. Není jisté, ale je docela možné, že právě tato asociace zavdala opět podnět k tomu, aby právě zde Sušil tento titul interpretoval a poukázal na to, že i titul Syn člověka tak, jak byl chápán ve Starém zákoně, musí dostat svůj nový, plnější smysl.

Zajímavým a originálním postřehem Sušilovým je, že když po vzkříšení andělé připomínají ženám v L 24, 6-7 Ježíšova slova, že Syn člověka musel trpět, je to poslední výskyt tohoto titulu po vzkříšení. Sám Ježíš tento titul už po vzkříšení o sobě neužívá.¹⁶⁵ Sušil opět dává tento podnět, jakoby hozenou rukavici, pro ty, kteří by toto téma chtěli rozvinout.

3.1.3 Mesiáš – Kristus – Pomazaný

Soudobá exegeze tento titul hodnotí ze dvou hledisek. Nejprve je zde hledisko původního významu spojeného s jeho starozákonním chápáním. Titul „Mesiáš“ (hebr. ha-mašiaĥ, řec. christos) znamená Pomazaný. Označení se odvozuje z rituálu pomazání vonným olejem, který symbolizuje Ducha svatého. Pomazání úzce souvisí s Božím vyvoláním pro určitý úkol: ke kralování, k velekněžské službě, příležitostně ke službě prorocké.¹⁶⁶ Mesiášský král podle prorockých výroků měl nést několik charakteristik¹⁶⁷: měl nastolit vládu pokoje a spravedlnosti. Přičemž *pokoj*, který měl přinést, neoznačoval jen klid zbraní a nenásilí, ale je výrazem celosti, nedotknutelnosti, zdaru a spasení. Druhou neodmyslitelnou charakteristikou je jeho davidovský původ, měl zasednout na Davidův trůn. V neposlední řadě (zejména po návratu z Babylonského vyhnanství) se očekávalo, že Mesiáš s obnovou Davidova království obnoví i náboženskou a národní integritu národa.

Druhý význam tohoto titulu se formuje až v povelikonoční víře prvních křesťanů. Titul Kristus získal prostřednictvím formule „Ježíš je Mesiáš“ charakter formule (Sk 9, 22). A toto označení se velmi brzy, už za života sv. Pavla, stalo pouhým vlastním jménem, přičemž původní význam se téměř vytrácí.¹⁶⁸

¹⁶⁵ SUŠIL, F. *Evangelium svatého Lukáše*. s. 215.

¹⁶⁶ Srov. POKORNÝ, P. *Úvod do Nového zákona*. s. 150.

¹⁶⁷ Tyto charakteristiky jsou zde podány jen ve stručnosti. Více se lze dočíst v: POKORNÝ, P. *Úvod do Nového zákona*. s. 150-151.

¹⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 151 – 152.

V Lukášově evangeliu se Ježíš představuje jako Pomazaný (Duchem svatým při křtu v Jordáně) mesiášský prorok ve své nástupnické řeči v L 4, 18 s velice zřetelným ukotvením v Izajášově proroctví (Iz 61, 1n).¹⁶⁹

Porovnáme-li Sušilovy poznámky s výše nastíněnými poznatky soudobé exegeze, snadno nahlédneme, že jen stěží lze najít něco, o čem by nepsal. Nejvhodnějším tématem, kde Sušil pojednává o Mesiáši z pohledu pro nás zajímavého, je právě Ježíšův křest. Takto komentuje pomazání Duchem svatým v Matoušově evangeliu (Mt 3, 16): „*křestem tím Pán pomazání a posvěcení k úřadu svému co král, prorok a velekněz dosáhl, jak druhy velekněží (Ex. 29, 4. 7.) obmytím vodou a vylitím na jejich hlavu oleje posvěcování bývali. A tudy Pán u Luk. 4, 17. 18., slova Jes. 61, 7: Duch Páně nade mnou, jenž pomazal mne, na sebe potahovati mohl. Posléze zabíhá dotknouti otázky, proč Bůh Syna svého před tak nemnohými pomazati a posvětiti hodlal, ješto se člověku zemskému vidí, že by nejlépe bylo bývalo, kdyby přede shromážděným v Jerusalémě národem byl to slavné svědectví o Kristu vydal. Leč myšlení Boží vzdálena jsou od myšlení lidských jako nebe od země (Jes. 55, 9.) a cesty milosti Boží jsou nepatrný, skromný a nenáhly, ale dozajista dosahují cíle svého.*“¹⁷⁰ Tolik o pomazání Duchem.

Sušil mluví i o království pokoje, které souvisí s Mesiášskou ideou: „*Pokoj učiněn Christem mezi nebem a zemí a na oznam toho tenkrát, když Christus narodil se, v říši římské všeobecný pokoj panoval, jak slušelo se na narození knížete pokoje Jes 9, 6. Ostatně o trojím pokoji s Bohem, s sebou, s bližním viz Mat. 5, 9.*“¹⁷¹ Zbývá pojednat o vlastním jméně Christus: „*... jméno Kristus pokládají mnozí za obecné a úředné jméno a za přísudek králům, velekněžům a prorokům davaný, jehož ale v posledních starozákonných dobách výhradně tomu vznešenci udělováno, v němž trojí onen úřad spojen byl, spasiteli totižto předpověděnému, jak Jo. 1, 42. 4, 25. poznati se dává. Ale tím samým postupem došlo slove Kristus platnosti jména vlastního, jakož ho i tuto sv. Matouš užívá a tudy v řečtině před slovem tím členu není.*“¹⁷²

Poutavě je zachycen i vnitřní konflikt, který prožívají učedníci, když slyší Ježíše mluvit (při sestupování z hory proměnění) o tom, že by měl trpět: „*Nerozuměli apostolové slovům Páně; očekávali oni od Mesiáše konec všech útrap, i kterak to měli vměstnati v mysli, že sám Mesiáš útrapám bude podroben?*“¹⁷³

¹⁶⁹ Srov. tamtéž s. 152.

¹⁷⁰ Z ukázky nejen vysvětluje Sušilova zručnost v Písmu, ale také probleskuje, s jakým vnitřním přesvědčením pracuje na tomto svém velkém díle. SUŠIL, F. *Evangelium svatého Matouše*. s. 52.

¹⁷¹ SUŠIL, F. *Evangelium svatého Lukáše*. s. 36.

¹⁷² SUŠIL, F. *Evangelium svatého Matouše*. s. 22.

¹⁷³ Komentář k L 9, 45. SUŠIL, F. *Evangelium svatého Lukáše*. s. 95.

Nakonec řeší i otázku, proč musel být Ježíš pomazán Duchem svatým, když byl přímo mocí Nejvyššího, Duchem svatým počat. I s touto otázkou se Sušil nebál poprat a činí tento závěr: „*Byl sice Christus hned při včlověčení se Duchem svatým naplněn, ale plnost ta více a více se rozvíjela a svrchovanost rozvitku toho potvrdil Duch sv. při křestu veřejně Pána na službu Messiáše posvětiv. O rozdílu tom, že světcové byli milostmi Ducha sv. pomazáni, Pán ale Duchem svatým, již výše 1, 35 jsme mluvili ...*“¹⁷⁴ Vidíme, že Sušil vnímá úlohu Ducha svatého při Ježíšově křtu jako confirmátora – Duch svatý potvrzuje, že Ježíš je plný Ducha svatého a proto ho také může současně označit, pomazat coby Mesiáše – v souladu s Izajášovým proroctvím. Tedy nejde zde o nějaké nabytí, rozhojnění, či přijetí Ducha svatého ze strany Ježíšovy, jako by Ježíš před křtem byl méně naplněn Duchem, než po křtu. Jinými slovy, pomazání Duchem svatým znamená v Ježíšově životě předěl především ve funkci a zacílení jeho činnosti, nikoli však v nabytí nějaké nové milosti.

3.1.4 Ježíš – Spasitel

Je poněkud zvláštní považovat vlastní jméno Muže z Nazareta za mesiášský titul. Současní exegeté jej mezi tituly přímo nepočítají a i sám Sušil píše v poznámkách, že se na prvním místě jedná o vlastní jméno.¹⁷⁵ Ovšem o několik stran dále dodává, že když je jméno dáno samotným Bohem, nemůže být jen pouhým bezvýznamným jménem, které slouží k odlišení od ostatních lidí.

Uvedený předpoklad vyjadřuje v komentáři k Mt 1, 21, ve kterém anděl oslovuje Josefa ve snu: „*Jménem by se vlastnost osoby vyrážeti měla a v ráji před pádem člověk dáváje věcem jména týmiž jmény povahu věcí vynášel na jevo Gen. 2, 19. Ale od doby, co člověk zhřešil, ztrativ mohutnost povahu věcí vniternou poznávati, pozbyl i možnosti, povahu tu jménem vynořovati. A tudy dávání jmen náhodným bývalo, rázu a významu hlubšího postrádajíc; tam jen, kde Bůh sám jméno ukládal, prvotná povaha jmenování se zřejmě vyskytala. A to samozřejmě se dalo po přednosti u jména Ježíš. Slovo Ježíš pochodí z hebr. slova jašá' spasiti, vysvoboditi a značí v jazyku našem spasitele. Mnozí jiní dříve i později jméno to nosili, ale měli pouhé jméno bez významu a beze skutku. U jediného Ježíše toto jméno se skutkem se dokonale shoduje. On spasí lid svůj, vece; On a nikdo jiný.*“¹⁷⁶ Jméno Ježíšovo tedy Sušil vnímá také jako určité životní programové prohlášení samotného Boha, které Ježíš naplňuje jak svým

¹⁷⁴ Komentář k L 4, 18. SUŠIL, F. *Evangelium svatého Lukáše*. s. 60 – 61.

¹⁷⁵ A to hned při komentáři 1. verše Matoušova evangelia. Srov. SUŠIL, F. *Evangelium svatého Matouše*. s. 22.

¹⁷⁶ SUŠIL, F. *Evangelium svatého Matouše*. s. 30.

narozením a životem, tak i svou smrtí, tedy vším, co koná. Současně ukazuje (a to i na jiných místech ve svých poznámkách), že všichni ti, co nosili toto jméno, jen jaksi participovali na plném významu tohoto jména. Jediný Ježíš z Nazareta dokonalým způsobem jeho význam svým životem naplnil. Vidíme tu náznak toho, co dnešní teologie označuje jako třetí stupeň *analogie entis* a co vztahuje na všechny christologické tituly: Ježíš - Spasitel je svým posláním.¹⁷⁷

Přesvědčení o výjimečnosti jména Ježíš čerpá Sušil i z Fp 2, 10. Díky tomu verši dochází k závěru, že jméno *Ježíš* v sobě zahrnuje prakticky veškeré mesiášské tituly: „... ve jménu *Ježíš* zahrnují a soustřeďují se veškerá ostatní jména *Páně*, jimiž se *Spasitel* v písmě označuje, jako *Immanuel*, s námi *Bůh*, *Jedidia*, *od Boha milovaný*, *kníže pokoje*, *kníže věku budoucího atd.* Ostatně vece písmo 1. Cor. 12, 3., že nikdo leč v *Duchu sv.* nemůže říci *Ježíš* a Filip. 2, 10. že ve jménu *tom* kolena se shýbatí mají *nebešťanů*, *zemšťanů* i *podsvětanů*.“¹⁷⁸

V tomto úryvku se také vyskytuje titul *Immanuel*, který v poznámkách k Lukášovu evangeliu už jinde nenajdeme. Jednak proto, že sám Lukáš se na proroctví Izajášovo z Iz 7, 14 nikde neodvolává, jednak proto, že tento titul dostatečně a poměrně originálním způsobem okomentoval v příslušném místě u Matouše (Mt 1, 23): „... jméno *Emmanuel* a jméno *Ježíš* sobě příbuzna jsou. *Emmanuel* jest jméno bytosti, *Ježíš* jméno úřadu; ale *Ježíš* nemůže býti spasitelem nejsa spolu *Emmanuel*, nemáe totiž božské do sebe povahy, jakož ani *Emmanuel* nemůže jinak s lidem býti, leč když nás k spasení přivodí. Tím vyloženo i slovo *Emmanuel*, *Bůh s námi*; nemyslí prorok toliko, že *Bůh* s pomocí svou přítomen bude, nébrž podstatnou, bytnou *Boha* v *spasiteli* přítomnost na mysli má anebo lépe řečeno vidí, anať celá ta předpověď nějakým předzíráním mu nadestřena byla, jakož ze slove *ejhle vysvítá*.“¹⁷⁹ Opět zde máme velmi hutný a nesnadno čitelný komentář, který ovšem v sobě nese mnoho zásadních výpovědí o Sušilově christologii. Předně příbuzenství těch dvou jmen vyvozuje z toho, že obě jména zaznívají jménem Božím. *Emmanuel* (jeho příchod i jméno) je prorokován Izajášem na příkaz Boží, o *Ježíši* zase mluví anděl od *Boha* poslaný (a to jak k *Josefovi*, tak k *Marii*). Nadto dává tato jména do souvislosti i samotný *Matouš* ve svém evangeliu.

Co ovšem myslí tím, že *Ježíš* je jméno úřadu? *Emmanuel* – *Bůh s námi* nevnímá *Sušil* jako titul, ale jako nejvlastnější *Kristovo* jméno, přímo jméno osoby s božskou a lidskou přirozeností. Jméno *Ježíš* pak vyjadřuje úkol – spasit svůj lid, jak ještě uvidíme

¹⁷⁷ Srov. POSPÍŠIL, C.V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 85 – 86.

¹⁷⁸ SUŠIL, F. *Evangelium svatého Lukáše*. s. 37.

¹⁷⁹ SUŠIL, F. *Evangelium svatého Matouše*. s. 31.

níže a jak Sušil vyvozuje z andělova zvěstování Josefovi (Mt 1, 21) – tedy úkol, nebo úřad, který na sebe Emmanuel bere. Zde však Sušil dodává zásadní poznámku: Aby Emmanuel mohl být skutečně se svým lidem – a jeho lid s ním – pak mu nezbyvá nic jiného, než tento lid spasit, tedy být jeho Spasitelem – Ježíšem. Má-li tedy Bůh být podle proroka nazýván Bůh s námi, nestačí jen, aby se vtělil, ale nezbytně musí tento lid k sobě pozvednout - spasit.

Druhá, neméně zásadní poznámka, která té první předchází: Spasitel musí být i Emmanuelem, musí mít božskou přirozenost. O tom mluví Sušil i na jiných místech a my se k tomu ještě vrátíme, až budeme mluvit o soteriologii. Ve stručnosti říká: Spasitel coby pouhý člověk nemůže nikoho k Bohu pozvednout. Tohoto spasení je schopen jen Bůh, který s člověkem sdílí přirozenost. Sušil z těchto úvah vyvozuje, že právě takovým způsobem Emmanuele viděl i Izajáš, který proroctví vyřknul: jako Boha, který spasí svůj lid v lidském těle.

Z dosud uvedeného je více než zřejmé, že titul a jméno *Ježíš* vnímal Sušil v úzké spojitosti s titulem *Spasitel*. Historie používání tohoto titulu před tím, než byl přivlastněn Ježíšovi z Nazareta, je poměrně dobře zmapována. Tento titul tedy nemá křesťanský původ, používali ho helénští králové z rodu Ptolemáiovců a Seleukovců už ve 3. – 2. stol. před Kr. Byl též používán jako čestný titul zasloužilých umělců a především byl přízviskem héroů (např. Héraklea) a bohů (např. Dia či Asklépia). Tento výraz souvisí se slovní rodinou *sótéria* („spása, záchrana“), kterou Lukáš rád využívá ve svém evangeliu s ohledem na adresáty, jimž je srozumitelná.¹⁸⁰ Nejzřetelnější místa použití jsou zpočátku evangelia, a to sice v chvalozpěvu Zachariášově (Benedictus L 1, 69.71.77) a Simeonově (Nunc dimittis L 2, 30).

Soudobí exegeté jsou přesvědčení, že výrazy týkající se spásy a Spasitele byly pro Lukáše jakýmsi východiskem ve chvíli, kdy byl zničen Jeruzalémský chrám, takže i samotní židé přestali plně rozumět Ježíšově smrti jako smírčí oběti. Rovněž pro křesťany obrácené z pohanství byly mnohé ze židovských tradic neznámé či málo pochopitelné, a tak zvěsti o vzkříšení, o apokalyptickém očekávání a již zmiňované smírčí oběti bylo třeba reinterpretovat s použitím slov jim srozumitelných. Proto Lukáš soteriologický význam vzkříšení v raně křesťanské zvěsti interpretuje pomocí titulu *Spasitel*.¹⁸¹

Sušilovo vnímání tohoto titulu tak bohaté a fundovaně podložené není. Je sice přesvědčený, že evangelium vzniká až později, po Matoušovi a Markovi, přesto pokládá rok jeho vzniku před zničení Jeruzaléma a má k tomu i své důvody. Díky

¹⁸⁰ Srov. POKORNÝ, P. *Úvod do Nového zákona*. s. 551.

¹⁸¹ Srov. tamtéž. s. 552.

tomuto předpokladu se mu mnohé z výše popsaných perspektiv soudobé exegeze ztrácí ze zřetele, a tedy je nereflektuje. V poznámkách k Lukášovu evangeliu titul *Spasitel* komentuje prakticky jen jednou a to velice stručně na základě andělova zvěstování Marii, kde anděl říká, že mu Maria dá jméno Ježíš. V poznámce pak najdeme velice stručný odkaz: „*Že Ježíš značí toli co Spasitel, o tom viz Mat. 1, 21.*“¹⁸² Podíváme-li se do poznámek k Matoušovu evangeliu, prostoru je tam tomuto titulu věnováno nepoměrně více. Vychází se z toho, že anděl, když oslovuje Josefa a sdělí mu jméno Ježíšovo, dodává: *Spasí svůj lid od hříchů. (Mt 1, 21).* „*On spasí lid svůj, praví anděl; lidem svým rozumí se obyčejně lid starozákonný, lid israelský; a tak praví anděl, ne jakoby jedině lid israelský spasen býti měl, ale poněvadž veškera proroctví přede vším pro lid ten dána byla. Nadto lidem jeho se rozumí lid, jenž se Jemu poddá, v Něho uvěří a dle víry té život svůj spravovati bude. Krásně přidává ode hříchů, aby již na počátku vyslovil tu pravdu, že říše Jeho nebude zemská, ale že Jemu nebude činiti o to, aby lid israelský učinil velikým národem, jakož mnozí Israelité bludně se domněli, nébrž že přijde pro shlazení hříchů.*“¹⁸³

Sušil zde interpretuje slova andělova jakýmsi diachronním způsobem. Mluví se tu o lidu, který patří Spasiteli už podle proroctví, ale také o lidu, který mu bude teprve patřit a to ne nějakým dědičným způsobem či na základě nějakého jiného nároku, ale dobrovolným a svobodným rozhodnutím každého jednoho člověka. Tím se úloha Spasitele (a doba jeho *úřadu*) neomezuje jen na čas jeho pobytu na zemi, ale bude trvat tak dlouho, dokud bude existovat člověk, který bude mít možnost poddat se mu či nikoli. Hned na to Sušil navazuje tím, že už anděl zvěstuje úlohu Spasitele, Zachránce, která nespočívá v tom, v co mnozí doufali ještě před narozením Ježíšovým a očekávali to ještě jeho učedníci před Ježíšovou smrtí.

V souvislosti se slovem *spása* a v souvislosti s řečí o dvou národech, které Spasitel spasí, je třeba ještě zmínit Sušilovou výraznou poznámku k Simeonovu kantiku, konkrétně k verši L 2, 31-32: „*Spásu viděli oči moje; má to větší důraz do sebe, než kdyby byl slova Spasitel užil. Jednak rozumí spásou Spasitele, působce spásy; dí spásou tvou t. j. od tebe připravenou a udělenou. Připravil jsi, vece, spásu tu před obličejem všechněch národů, tak že všickni národové spásu tu poznati a jí přiúčastniti se mohou a přiúčastní. ... Týž Spása a Spasitel pak sluje slávou lidu izraelského, ješto z lidu toho povstal, z Panny lidu toho narodil se, mezi lidem tím výhradně vyučoval ... z toho lidu apoštoly vyvolil a slovem, že všechna Spása lidstva*

¹⁸² SUŠIL, F. *Evangelium svatého Lukáše*. s. 16.

¹⁸³ SUŠIL, F. *Evangelium svatého Matouše*. s. 30.

ze Židů pochodí Jo. 4, 22. dotýká či domyká také tu při slávě míst prorockých...“¹⁸⁴
Touto poznámkou prakticky končí jakékoli další komentáře k titulu Spasitel. V čem spočívá spása a jakým způsobem je recipována Sušilem, se projednává níže v kapitole týkající se soteriologie.

3.1.5 Pán

Titul *Pán*, pokud se vztahoval na člověka, pak se jednalo o někoho, kdo byl společensky, autoritou nebo mocí výše postavený (opak služebníka), nebo se jednalo o velitele, nebo také o majitele otroků. Ve Starém zákoně se téměř výlučně tento titul vztahuje na Boha jako na neomezeného vládce. Ačkoli se první římsí císařové zdráhali tento titul používat, přeci jen s růstem absolutní moci, v souvislosti s názorem o božství panovníků, jej používat začali. S tím částečně souviselo i první pronásledování křesťanů, protože odmítali císaři vzdávat bohopocty. V Novém zákoně (a v Septuagintě) se pro tento titul používá slovo *kyrios*. Větší část Nového zákona vyhrazuje titul Pán výhradně pro Ježíše Krista už před jeho oslavením a zmrtvýchvstáním. Nesmíme zapomínat, že svatopisci psali svá díla již s povelikonočným vědomím. Tak například v Lukášově evangeliu je Ježíš takto titulován třináctkrát před svou smrtí. Na druhou stranu exegeté zastávají názor, že v těchto případech jde často spíše o uctivé oslovení, jaké bylo obvyklé mezi učitelem a žákem.¹⁸⁵

Pro Lukáše píšícího pro křesťany obrácené z pohanství je tento titul klíčový, protože mu jeho čtenáři mohli správně rozumět. Proto je zvláštní, že František Sušil tento titul v poznámkách k Lukášovu evangeliu nikde nekomentuje, nijak nevysvětluje. Avšak vzhledem k tomu, že ho používá bezpochyby nejčastěji¹⁸⁶ pro označení Ježíše z Nazareta a to vždy ve významu povelikonoční víry, lze předpokládat, že tento titul je natolik používaný a natolik čitelný, že není třeba se o něm jakkoli dál šířit a rozebírat ho. To, že označení Pán jako titul vnímá, jsme si už řekli na začátku této kapitoly, kde jsme zmínili, že při andělově oznamování narození Spasitele Krista Pána, explicitně F. Sušil poznamenává, že každé z těchto označení je samostatný titul.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Z ukázky je vypuštěno několik zajímavých poznámek, které ovšem nesouvisejí s tématem (týkají se spíše pneumatologie). Sušil SUŠIL, F. *Evangelium svatého Lukáše*. s. 40.

¹⁸⁵ NOVNOTNÝ, A. *Biblický slovník*. s. 588 – 590.

¹⁸⁶ Poměrně často používá i titul Christus, ale výrazně méně. Ještě řídkěji používá titul Messiáš a ještě méně Spasitel. Označení *Ježíš* se v poznámkách téměř nevyskytuje.

¹⁸⁷ Srov. SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 35.

3.2 Historický Ježíš

Problém zvaný *historický Ježíš* se začal významněji řešit v 19. století a kulminace dosáhl ve století dvacátém. Mnozí teologové si kladli otázku, do jaké míry jsou evangelia reálným popisem Ježíšova života, jeho výroků a činů. Snaha najít uspokojivé řešení musela čelit dvěma extrémům. První z nich se pokouší odhalit reálného Ježíše do nejmenších detailů. Jedni k dosažení cíle používali vyhraněnou historickou metodu, druzí hledali odpovědi skrze víru.¹⁸⁸ Vyhraněná historická metoda není schopna svými prostředky prokazovat Ježíšovu božskou osobní identitu, stejně tak je nasnadě, že žádnými prostředky nelze prozkoumat historicky zcela objektivně Ježíšův život a smrt, co přesně zvěstoval vlastními slovy, svým jednáním a svou existencí.¹⁸⁹

Druhý extrém pak představuje ve svém díle R. Bultmann, který sice správně rozpoznal teologický záměr, jenž stojí v pozadí všech čtyř evangelií, ovšem silně přeceňuje tvořivost jejich tvůrců.¹⁹⁰ Z takového přístupu pak vyplývá, že o reálném Ježíšovi nemůžeme říci vlastně nic, protože jeho osoba se stala jen určitým pomocným a jednotícím prvkem použitým pro zvěstování víry prvotní církve. Tento extrémní přístup k historické osobě Ježíšově nakonec s Bultmannem plně nesdíleli ani jeho žáci.¹⁹¹

Vzhledem k době, kdy žil a pracoval R. Bultmann¹⁹², nemohla mít jeho teorie pochopitelně na Sušila žádný vliv. Víme sice, že s podobnými teoriemi přišli někteří protestantští teologové¹⁹³ již před Sušilem, ale buď je nereflektoval, nebo o nich nevěděl.

Jak jsme si uvedli v dlouhém úryvku z předmluvy k Matoušovu evangeliu v podkapitole o inspiraci a kánonu Písma (2.3.1), Sušil předpokládá, že Písmo vzniklo zápisem hlásaného a osvědčeného kérygmatu a následnou redakční prací svatopisce. Nicméně z toho nevyvozuje, že by se do textu výrazně promítaly nějaké vlastní podněty svatopiscovy nebo křesťanské komunity, ve které se pohyboval. Naopak pisatelům přisuzuje snahu co nejvěrněji zachytit vlastní či zprostředkovanou zkušenost s Ježíšem. Jediné, co Sušil ještě připouští, je skutečnost, že tvůrci novozákonních knih

¹⁸⁸ Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 93 – 94.

¹⁸⁹ Srov. PBK. *Bible a christologie*. 1.1.3.3. s. 26 – 27.

¹⁹⁰ Srov. POKORNÝ, P. *Úvod do Nového zákona*. s. 355 – 356.

¹⁹¹ Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 94.

¹⁹² Narodil se roku 1884, tedy 16 let po smrti Sušilově.

¹⁹³ Například B. Bauer ve svém díle z roku 1841: *Kritik der evangelischen Geschichte der Synoptiker* vnímá Krista jako součást pouhého mýtu. Srov. PBK. *Bible a christologie*. A. 4. s. 72.

byli lidmi s určitým nadáním a schopnostmi, nemuseli si vše doslovně pamatovat a zapisovali věci tak, jak nejlépe uměli.¹⁹⁴

Z poznámek téměř čiši Sušilovo přesvědčení o pravosti Ježíšových slov a často je pohnut některými situacemi k jakémusi čtení mezi řádky, které pak zachycuje do svých poznámek. Příkladem může být Ježíšův pláč nad Jeruzalémem (L 19, 41-44): „... *pláče pro zkázu svých nepřátelů. Modlil se za nepřátely na kříži a tu pláče pro ně a tím ještě větší lásku k nim jeví. Toli trudu, toli práce, toli úsilí zmařeno na tom národu a toli strastí, bolestí a útrap nadarmo podjato bude pro něho! A všechno to jasně stojíc před zrakoma Páně nemohlo než svrchovanou bolest v něm vzbuzovati ...*“¹⁹⁵

Případně poznámka k verši L 14, 1, ve kterém se mluví o Ježíšově pozvání k hostině u farizeje: „*Pán takových příležitostí ku poučení a spasení jejich používal a tudy tím ochotněji pozvati se dal, an předvídal, že se udá příležitost nějakou náukou se jim propůjčiti.*“¹⁹⁶ Vidíme, jak Ježíšovi připisuje pocity a úmysly, které nemusel mít, nebo které mohly být jiné. Jeho snaha přiblížit čtenáři Ježíšovu osobu co nejplastičtěji, občas připomíná pokus o zachycení i jeho psychologie. Současní exegeté, kteří zaujmají kritičtější postoj vůči vzniku a formování biblického textu a znají nebezpečí neoprávněné spekulace ve smyslu nadsazování či podceňování Ježíšova jednání, jsou v tomto směru mnohem opatrnější.¹⁹⁷

Na obranu Sušilovu je třeba poznamenat, že v jeho době, jak jsme řekli, byl tento způsob líčení Ježíšova nitra vcelku obvyklý. Sám ho nepoužívá příliš často a vždy v rozumných mezích. Pokud na doplnění bílých míst Ježíšova života cituje nebiblické prameny (apokryfy, ústní tradici), mluví o nich s určitým odstupem.

Na druhou stranu se v Sušilových poznámkách nejednou setkáme s projevem určité bezradnosti a ponechání věcí bez komentáře, jako například v případě Ježíšova skrytého života v Nazaretě (L 2, 52): „*Po osmnácte let nic nevíme o Christu, leč že*

¹⁹⁴ Opět se zde ukazuje Sušilova intuice. Jeho postoj k Ježíšovým výrokům a činům silně připomíná některé závěry dokumentu Papežské biblické komise *Sancta mater Ecclesia – O historické věrohodnosti evangelií* z roku 1964, ze kterého vyplývá, že s jistotou lze tvrdit, že Ježíšova slova v evangeliích mohou pocházet přímo z jeho úst, zatímco vlastní formulace vypravujícího evangelisty už mohou více méně odrážet zapsanou ústní tradici či redakci tohoto materiálu. Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 95.

¹⁹⁵ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 186. Je přitom zajímavé, že Sušil ani slovem nenaznačí, že Ježíšovo realistické líčení zkázy Jeruzaléma by mohlo poukazovat na vznik Lukášova evangelia v době až po jeho zničení. Vznik Lukášova evangelia datuje mezi rokem 55 po Kr. až do zničení Jeruzaléma. Srov. SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 4 – 5.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 139.

¹⁹⁷ Srov. PBK. *Bible a christologie*. 1.1.11.3. s. 37 – 38.

*poslušen byl a rostl milostí a moudrostí a o Marii nic jiného, leč že zachovávala slova
Christova v srdci svém.*“¹⁹⁸

¹⁹⁸ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 47.

3.3 Ježíš jako vzor – spiritualita

V této kapitole bychom měli zhodnotit, jakým způsobem Sušil předkládá Ježíše jako vzor pro život křesťana. Zdá se, že je to pro Sušila téma velmi důležité a považuje ho za logický a nutný důsledek tvorby poznámek a komentářů k Písmu. Je úkolem každého exegety provádět aktualizaci biblického textu, aby „... *celé jeho bohatství dal k dispozici pastýřům i věřícím.*“¹⁹⁹ S tímto úmyslem pak Sušil na mnoha²⁰⁰ místech doplňuje a poznamenává, co daným chováním chce Ježíš vyjádřit a jak ho lze napodobit.

Kromě užitku, který lze z poznámek tímto způsobem vytěžit, jsou zde i stinné stránky takové činnosti. Už v samotném slově *aktualizace* je ukryto nebezpečí, že za několik desetiletí či století ztratí aktualizované poznámky svou aktuálnost. Druhým, možná ještě závažnějším nebezpečím je nutný determinismus. Žádný exegeta není schopen vyčerpat všechny možnosti aktualizace. Jakmile se rozhodne dané Ježíšovo chování aktualizovat na určitou situaci, mnoho jiných situací (které exegeta nepovažuje za důležité) zůstane stranou a čtenář je tak prací exegety odveden od témat, které by pro něj mohly být užitečnější, než jsou ta zmíněná. Všechna uvedená nebezpečí lze částečně eliminovat tím, že exegeta jen nastíní směr, ale ponechá na čtenáři, aby aplikaci na svou situaci provedl sám. Tento způsob velmi často volí i František Sušil.

Lukášovo evangelium poskytuje mnoho zajímavých témat, jež z velké části vyplývají ze situace, kterou autor evangelia znal z církevních obcí, mezi nimiž se pohyboval. Z toho důvodu se v Lukášově evangeliu mluví často o bohatých a o chudých, o úloze žen, o významu poslušnosti, o milosrdenství, o důležitosti modlitby, o významu křtu, o úloze Ducha svatého atd.²⁰¹ Všechna tato témata Sušil vnímá jako příležitosti k aktualizaci Ježíšových postojů na život věřícího křesťana.

Probrat výše zmíněná témata a vypsát a okomentovat ke každému alespoň jednu ukázkou ze Sušilových poznámek by příliš zatížilo celkový obsah této práce, proto se budeme věnovat jen těm nejvýraznějším, které navíc prokazují jistou nadčasovost.

Výzvu k modlitbě za nepřátele a k milosrdenství vůči nim z veršů L 6, 27-36 aktualizuje takto: „*Kdo nepřátele miluje, ten zlobu jeho sobě na spásu mění. Máme*

¹⁹⁹ PBK, *Výklad bible v církvi*. s. 84.

²⁰⁰ V Lukášově evangeliu se jedná o desítky, ne-li stovky takových míst (záleží na zvolené metodologii hodnocení).

²⁰¹ Srov. POKORNÝ, P. *Úvod do Nového zákona*. s. 545 – 567; Srov. MARGUERAT, D. *Úvod do Nového zákona*. s. 123 – 126.

*milovati osoby jejich, nevšak jejich bludy, vady jejich a zlé konání jejich. Máme jim dobře činiti, ne však je činiti horšími a na spáse jim škoditi, aniž jich ve zlu stvrzovati. Tak i dobrořečení a modlení naše ku spáse nepřátel prohlédati musí. Milovati, dobře činiti, žehnati, modliti se, jest čtverolístek, jenž předchozím čtvero blaženstvím odpovídá.*²⁰² V tomto případě se jedná o aktualizaci slov Ježíšových a nikoli jeho jednání, nicméně díky této poznámce může čtenář s větším prospěchem sledovat, jak chování Ježíšovo přesně odpovídá těmto slovům.

Jedna z nejúchvatnějších poznámek, kterou Sušil k Lukášově evangeliu vytvořil, vznikla ze snahy vysvětlit úlohu žen v Ježíšově doprovodu (L 8, 3): *„Ženy dotčené, vece Lukáš, posluhovaly Pánu jměním svojím. Ten, jenž všechny věci v rukou má, chtěl i v tom zmařiti se, že almužny od sluhův a tvorův svojich užíval; chtěl přijímati důkazy úcty a lásky a tím oblažiti také ty, jenž důkazy ony dávaly, ana láska nejenom v dávání nébrž i ve přijímání se jeví.*²⁰³ Nesnaží se zdánlivě trapnou situaci Ježíšovu (že se nechává živit ženami, což bylo, jak sám Sušil poznamenává, v pohanském světě předmětem posměchu) omluvit nezbytnou nutností, ale spatřuje v tom záměr Ježíšův, příležitost k projevení lásky. Tak jako Bůh Otec a Bůh Syn si projevují lásku dáváním a přijímáním, podobně i druhá božská Osoba ve svém lidství projevuje lásku k lidem jak dáváním, tak přijímáním.²⁰⁴ Současně se tímto řešením vyjasňuje statut žen ve vztahu k Ježíšovi a Ježíšův vztah k nim: nejde tu jen o vztahy vzniklé na základě určité odplaty (za to, že je Ježíš uzdravil, tak se o něj starají a svým vysokým společenským a politickým statutem mu usnadňují hlásání evangelia²⁰⁵) ani o kompenzaci mateřského soucitu nad chudobou Ježíšovou a chudobou učedníků. Jedná se tu o hluboký ničím nepodmíněný vztah lásky, díky němuž *pak* dochází k řešení ekonomického zajištění oné putující skupiny.

Jeden z nejvýraznějších podnětů pro duchovní život čtenáře Sušilových poznámek najdeme v komentáři k výzvě Emauzských učedníků, kteří naléhali na Ježíše, aby zůstal (L 24, 28-30): *„Tak Bůh zkouší víru naši, zdaje se druhdy ji opouštěti, an právě se jí místněji vyjeviti hodlá. Nebo tu bázeň, Pána ztratiti, povyšuje duši a ukřepuje sílu její, že tím snažněji a vroucněji se ku Pánu vine. A také nám náleží, abychom Christa Pána svým celým životem, almužnami a modlitbami i přinutili, aby u nás ostal. Den se*

²⁰² SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 73.

²⁰³ Tamtéž, s. 87. I přes nemalou snahu se nepodařilo v komentářích jiných autorů podobnou poznámku k těmto veršům nalézt.

²⁰⁴ Můžeme zde spatřovat celkem zřetelný náznak obrazu Trojice, kde lidská osoba jako „Já“ je ve vztahu k Božímu „Ty“. Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Jako v nebi, tak i na zemi*. s. 30.

²⁰⁵ Tímto způsobem to například vykládá Malý štuttgartský komeňář. Srov. MÜLLER, Paul-Gerhard. *Evangelium sv. Lukáše*. s. 80 – 81.

nachyluje a myliž nebudeme Pána prositi, aby při nás a při církvi zůstal? Den se nachyluje a noc nevěry se spouští na popluží naše; a my nebudeme volati o Pána?“²⁰⁶

Další zajímavý podnět směřuje k chudým a Sušil k němu využívá situace chudé vdovy u chrámové pokladny (L 21, 2-3): „*Neklade Pán jednání její za příkaz, ale úmysl její svrchovaný chválí a chudé lidi pobízí, aby s malými dary se neoštidali a tím pobudkou byli pro boháče k hojnějšímu dání almužen.*“²⁰⁷ Téma chudých a bohatých je Sušilovi velmi blízké (sám z celkem chudých poměrů pocházel a velmi skromně žil) zejména z pohledu závislosti na majetku a z pohledu lakomství. Toto téma rozvíjí ve svých poznámkách nebývale často a zůstává otázkou, do jaké míry se poznámkami snaží suplovat absenci oficiálního vyjádření církve k sociálním otázkám v polovině 19. stol. a do jaké míry jen reflektuje díla církevních otců, kteří otázku chudoby a bohatství také často probírali.

Jelikož psal své poznámky především pro kněze, nejednou se v nich vyskytne i výtky či upozornění směřující na jejich adresu. Například verš (L 22, 14) „*A když nastala hodina, ustolil se a dvanácte apoštolů s ním.*“²⁰⁸ komentuje slovy: „*Tam ustolil se Pán, když přišla hodina; podrobuje se Pán určité hodině, aby vyučil nás, jak i nám času a doby šetřiti náleží ve věcech bohoslužebných.*“²⁰⁹ Zde, podobně jako na mnoha jiných místech, je argumentace zjevná: Ježíš, jako Boží Syn se podřizuje běhu času a světa a respektuje své stvoření. Tedy jaké právo má člověk snažit se z těchto vlivů a nezbytností vymanit?

Podobných pobídek a dedukcí, jak jsme již řekli, je v Sušilových poznámkách nejen k Lukášovu evangeliu nepřeborné množství. Těžko lze najít perikopu, k níž by se v komentáři neobjevilo nějaké poučení podobného typu. Z tohoto pohledu se jeví četba Sušilových poznámek použitelná i k osobnímu rozjímání.

²⁰⁶ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 219.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 191.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 196.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 197.

3.4 Tajemství Ježíšova života

Problém tajemství Ježíšova života není žádnou novodobou záležitostí. Už sv. Řehoř Naziánský si pokládá otázku, zda není pro člověka bláznovstvím vložit svou naději do někoho, komu by scházela lidská duše a inteligence. Tehdy řešil především otázku Ježíšova integrálního lidství. I dnes však, i když v jiném kontextu, díky historicko-kritické metodě zkoumání evangelií, stojíme před mnoha otázkami, jež se týkají Ježíšova vědomí ohledně jeho božství, ohledně jeho poslání, jeho nauky i spasitelné smrti, ohledně záměru založit církev a ohledně jeho života vůbec.²¹⁰

Abychom se mohli s užitkem věnovat tajemství Ježíšova života v díle Františka Sušila, konkrétně v jeho poznámkách k Lukášovu evangeliu, je nezbytné stanovit oblasti, ve kterých toto tajemství budeme chtít zkoumat, protože se jedná o nesmírně široké pole nejrůznějších otázek a problémů.²¹¹ Některé z nich jsme již řešili v předchozích kapitolách, k některým se Sušil v poznámkách k Lukášovu evangeliu vůbec nevyjádřil, často i proto, že se jimi zabýval při komentování Matoušova a Markova evangelia. Při zpracovávání tohoto tématu tedy budeme průběžně nahlížet i do poznámek k Matoušovu evangeliu, především v paralelních místech k Lukášovu evangeliu.

V Sušilových poznámkách je nemalá pozornost věnována Ježíšovu vědomí Božího Synovství a především vědomí jeho poslání vyučít, zachránit a přivést do Božího království každého člověka. Sušil věnuje i jisté úsilí problému, zda a jak toto vědomí v Ježíšovi rostlo od jeho narození až do jeho smrti. Nevyhýbá se ani otázce Ježíšovy úzkosti z blízkosti smrti a stavu jeho vědomí ve chvílích pocitu opuštěnosti na kříži. V duchu celé naší práce se pokusíme udělat jen několik sond, které nám zvýší povědomí o tom, jak dalece a jak vyspěle se autor poznámek tajemstvím Ježíšova života zabýval.

²¹⁰ Srov. *Dokumenty MTK věnované christologii a soteriologii do roku 1995*. čl. 686 – 687.

²¹¹ Už i v našem jazyce máme k dispozici mnoho materiálu k prohloubení tohoto tématu. Kromě monografií prof. C. V. Pospíšila můžeme zajímavé podněty čerpat z jím přeložených dokumentů Mezinárodní teologické komise.

3.4.1 Růst Ježíšova poznání

Autor Lukášova evangelia se dvakrát zmiňuje (L 2, 40.52), že Ježíš jako člověk – dítě rostl a sílil a prospíval v moudrosti.²¹² Obě biblická místa neponechá Sušil bez komentáře.

První z nich, kde se mluví o tělesném růstu a o plnosti moudrosti onoho dítěte (L 2, 40) provokuje Sušila k tomu, aby napsal: *„Rostlo dítě a jak rostlo podle těla, tak mocnělo duchem. Ale o tom Páně mohutnění duchovém rozcházejí se theologové na dva tábory. Jedni praví, že Christus podle ducha lidského nemohutněl, ješto hned při početí pln Ducha sv. a milosti jeho byl, nébrž, že toliko vnitřnou duchovou moc vně více a více projevoval a pronášel. Jiní ale soudí, že Pán skutečně také podle ducha více a více se rozvíjel, ješto dle člověčenství vyjma jediného hříchu nám roven býti chtěl, a tudy také stupňům rozličným rozvoje lidského ducha se podroboval, ač každou chvíli božské přírody a bytě své povědom ostávaje. ... Náhled prvnější mezi theology téměř obdržuje ... Sv. Lukáš udává ale způsob, jakým dítě Ježíš mocnělo duchem plno jsouc moudrosti, či dle textu řeckého, naplňujíc se, naplňováno bývajíc moudrostí; jest příčestí přítomného času a značí postupné v moudrosti prospívání ...“²¹³* Zde opět vidíme, že řecký text Sušila vede k zamyšlení, jak to bylo s oním růstem.

Z uvedených vět nelze dělat definitivní závěry, nicméně zdá se, že se Sušilovi zamlouvá myšlenka zřeknutí se výhod Božího Synovství, aby bylo Slovo blíže lidem. Máme tu ovšem mínění teologů, proti nimž nechce být v opozici, a také Vulgátu, která je od dob Tridentského koncilu brána jako dogmatický text, se kterým je třeba zůstat v koherenci. Pod tímto vlivem pak při druhém výskytu obdobných Lukášových slov (L 2, 52) podává tento závěr:

„Ustavičně ve spojení bytném s božstvím ostávaje ... moha vlivem božství na člověčenství známosti docházeti bez postřehu a předzvědu, ač i tuto zdá se dle Fil. 2, 7. zmařil se a vlívání onoho se odřekl, tak že i Mar. 13, 32. o času dne soudného nevědět se pravil, na pouhý, obyčejný, čistolidský rozvítek se omeziv. Ač nám vezdy skrytým ostane tajemstvím, jakou měrou působení božství na prospěch v moudrosti vlívalo, předce každý musí tomu přisvědčiti, že vliv ten nemohl bezúčinným býti, ana bezhříšná člověckost jeho svrchovaného vlivu toho všelijak schopna byla. I tomu také přisvědčíme, že tatáž bezhříšná a nezkalená mysl Páně již předzvědně a postřežně musila všechny věci ve mnohem dokonalejší zračitosti nazírati, než to u všech ostatních

²¹² V liturgickém překladu se píše: *dítě rostlo a sílilo, bylo plné moudrosti*, což odpovídá Vulgátě. V řečtině se doslova píše: *byl naplňován moudrostí* (tak překládá například Bible 21).

²¹³ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 44.

*lidí se děje. Ještě pak jisto jest, že bohočlověcké povědomí Páně vývinu podléhati nemohlo. V Christu božská příroda osobovala či osobotvornou byla a příroda člověcká a duše jeho lidská v božské přírodě osobnost svou nalézala. Osobnosti ale sebou sebevědomí obnáší a lidská duše Páně musila pro to přeúzké s božstvím spojení přiúčastňovati se nekonečné moudrosti, pokud toho schopna byla. I měl tedy Ježíš hned od okamžiku početí svého všemožnou moudrost a tudy veškeren pokrok jeho záležel v postupném vyjevování moudrosti od počátku v něm ukryté ...*²¹⁴

Přestože uvádí biblická místa (zejm. Fp 2, 7), která ukazují na Kristovu skutečnou vydanost a rezignaci na výhody, pramenící z jeho božské přirozenosti, přece nakonec pouhou dedukcí bez opory v Písmu dospívá k závěru, který byl ve své době žádoucí, ale s nímž současná teologie patrně nebude souhlasit. Tento závěr vyplývá z premis, které si Sušil stanovil, z nichž některé jsou velmi odvážné. Asi nejodvážnější je tvrzení, že boho-lidské vědomí nemohlo podléhat rozvoji. Mezinárodní teologická komise (dále jen MTK) uvádí sice, že Ježíš měl jasné vědomí o svém poslání a že je Synem Otce, vždycky ale toto vyjádření míní v kontextu s Ježíšovou veřejnou činností,²¹⁵ jak toto vědomí rostlo (či nerostlo) před Ježíšovým křtem, o tom dokument mlčí. Dokument však mluví o našem tématu jiným způsobem: Aby mohl Ježíš uskutečnit dokonalou poslušnost, zřekl se svobodně všeho, co by tomuto postoji mohlo bránit, tedy přeje si i růst jako každý jiný člověk moudrostí, věkem a milostí.²¹⁶

Jeden z pozdějších autorů pak přidává, že vtělením Slovo vstupuje solidárně do společenství s hříšným lidstvem. Lidská přirozenost Kristova (a jen ta) od té chvíle podléhá změně, růstu a dospívání. Zajímavým faktem u tohoto autora je, že schopnost odpovídajícího úkonu poslušnosti klade u Ježíše až do dob dospělosti, tedy konkrétně až do okamžiku křtu.²¹⁷

Ze Sušilových poznámek vyplývá, že jeho exegetický rozbor daných dvou míst ukazuje na obyčejný lidský růst a rozvoj Ježíšova lidství. Ovšem vlivem okolností a teologických mínění Sušil nakonec vytváří spletitou konstrukci vztahů a premis, jejichž přesný význam v dnešní češtině navíc nelze bez rizika omylu přesně vymežit. Z nich nakonec vyvozuje závěr, ke kterému se kloní tehdejší hlavní proud katolické teologie.

Abychom předešli nedorozumění, je třeba ještě dodat, že zde neprezentuje v žádném případě monotheletismus (který byl Sušilovi cizí, jak uvidíme níže). Spíše

²¹⁴ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 48.

²¹⁵ Srov. *Dokumenty MTK věnované christologii a soteriologii do roku 1995*. čl. 695 – 697.

²¹⁶ Srov. tamtéž, čl. 705.

²¹⁷ Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 101.

neuvažuje o možnosti, že by Kristus, jenž disponuje lidskou i božskou přirozeností, na využití možností božské přirozenosti rezignoval a nechal ji ze solidarity k lidstvu až do chvíle své dospělosti do určité míry „nevyužívanou“.

3.4.2 Vědomí Božího Synovství a Synova poslušnost Otcí

O Sušilově postoji k Ježíšovu vědomí o jeho božství, o tom jsme v předchozích odstavcích mluvili poměrně obsáhle. V této podkapitole se proto více zaměříme na důsledky, ke kterým toto vědomí vedlo.

Prvním a hlavním projevem Synovství je jeho poslušnost Otcí. První výrazná zmínka se objevuje až po Ježíšově křtu v Jordáně, když je pokoušen na poušti: „*Ač zajisté Synem Božím jsa, čehož ale ďáblovi výslovně nevyjevil, přece na sebe přijav dílo spásy a sluhou se stav, veškerý soud, jakým kráčetí má během, Otcí nebeskému zůstává.*“²¹⁸ Tento Ježíšův postoj má kontrastovat s Izraelity, kteří na poušti proti Bohu několikrát reptali a pokoušeli Boha. Zajímavě pak vysvětluje Ježíšovo mlčení před Pilátem (po několika spíše pragmatických důvodech uvádí dva teologické): „*Také mlčel Pán, aby ukázal, že se dokonale uložení Otce nebeského podrobuje. Naplnilo se tu proroctví Jes. 53, 7: Neotevřel úst svých a jako beránek přede stříhatelem oněměl. A žalm 38, 1. 10: Položil ústům svým stráž, když se postavil hříšník proti Němu, a oněměl a neotevřel úst svých. Mlčel ještě, aby mlčením svým zadost učinil za Adamovo se vymlouvání ze hříchu svého.*“²¹⁹

Ačkoli na mnoha dalších místech mluví Sušil o ponížení a podřízení se Syna Otcí, rozhodně neinklinuje ani k subordinacionismu, ani k monarchianismu. To bezpečně potvrzuje komentářem k Ježíšovu prohlášení, že všechno je mu dáno od Otce (L 10, 21-22): „*Poněvadž ale Syn všelikou moci od Otce co Bůh člověk obdařen jest, tedy také Syn jediným jest pramenem všeho poznání božských věcí ... sic jinak, kdyby mimo Krista dávala se pravda a pravé poznání, nebylo by všecko Jemu odevzdáno.*“²²⁰ Kromě toho ze stejného místa vyvozuje, že Syn má na svém Otcí nezávislou vůli, když komentuje slova o tom, že Otce pozná jen ten, komu to Syn chce zjevit: „*... nedí Pán: a komu Syn poslán zjevit, ani nedí: komu Syn velen, nébrž komu hodlá, chce, volí zjeviti, aby tím stejnost podstaty s Otcem a zvolnost a svoboda v udělování milosti naznačena byla.*“²²¹

²¹⁸ SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 57.

²¹⁹ Tamtéž, s. 352.

²²⁰ Tamtéž, s. 167.

²²¹ Tamtéž, s. 168.

3.4.3 Vědomí poslání: Křest a Proměnění

O Ježíšově vědomí o jeho mesiášském poslání jsme mluvili už kapitole o christologických titulech (3.1.3). O křtu jsme tedy pojednali poměrně obsáhle, zde pouze krátce zmíníme, jaké motivy vkládá Sušil přímo do Ježíšovy osoby: „*Přijetím křtu zajisté dokázal, že úřadu spasitelskému se podvoluje.*“²²² Modlitbu, o které mluví Lukáš (L 3, 21), komentuje slovy: „... *byla modlitbou pokory, poddanosti a celého sebe do služby Boží odevzdání.*“²²³ Zřetelně vnímáme, že pro Sušila Synovo plnění Otcovy vůle hraje velkou roli.

Co konkrétně Ježíš vnímá jako svou úlohu? V Lukášově evangeliu je tomu věnována událost Ježíšova kázání v Nazaretské synagoze (L 4, 16-30), ve které je zhuštěn celý Lukášův christologický program, jež se navíc opírá o Písmo (v. 17-21).²²⁴ Pro Sušila je tato epizoda obzvláště důležitá a věnuje jí celých 5 stran svých poznámek. Ježíš je podle prorockých slov coby mesiáš poslán zvěstovat evangelium chudým. Podle Sušilova závěru jsou míněni chudí duchem, tedy pokorní lidé. Propuštění zajatých vztahuje na lidi zajaté hříchem. U slepých: „... *zde se rozumí lidstvo duchovnou slepotou stížené, jemuž brána ku palácu pravdy Boží zatvořena byla a jenž v temnotách nevědomosti spásy nalézalo se.*“²²⁵ A konečně přichází k vrcholu Ježíšova poslání, jímž je propuštění zdeptaných: „... *Christus je z takového sevření a uhnětení vysvobodil, an rány člověčenstva uléčil, hříchy jim odpustil a milosti propůjčil, aby jí posilnění jsouce naruživostí a nepravostí svojich pozbyti a pravé svobody synů Božích nabyti mohli.*“²²⁶ Milostivé léto Páně pak „... *přinesl Christus a léto milosti pak trvalo po veškeru dobu působení jeho a trvá dosavad, až do skonání světa potrvati mají.* *Christem zajisté lidstvo vyvázlo z otroctví d'áblova, dluhové t. hříchové odpuštění jemu jsou a prvotná v ráji daná člověku majetnost se mu vrací.*“²²⁷ Všechno Ježíš stvrzuje prohlášením (v. 21), že dnes se naplnilo toto Písmo. Tedy o vědomí o jeho úřadu nemůže být pochyb.

Docela jiný úhel pohledu můžeme pozorovat, když dochází k Ježíšovu proměnění na hoře. Důvody této proměny jsou rozebírány opět poměrně obsáhle a na první místo se klade, že „... *chtěl pohoršení kříže odnítí od apoštolův, aby, když Mu trpěti nastane, to samovolné se ponížení neoblomilo jim víry, an byli velebnost ukryté*

²²² SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 51.

²²³ Tamtéž, s. 52.

²²⁴ Srov. MARGUERAT, D. *Úvod do Nového zákona*. s. 115.

²²⁵ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 61.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ Tamtéž.

důstojnosti Jeho poznali.“²²⁸ Z této a z dalších Sušilových poznámek vysvětlujících důvody proměnění na hoře vysvítá, že se zde většina věcí odehrává kvůli druhým. Jednak kvůli apoštolům jednak kvůli těm, kteří o této události uslyší. Vztah Otce k Synu zde jakoby téměř nehrál roli. Vidíme také, že Sušil v události na hoře proměnění předpokládá, že Ježíš už ví o tom, že zemře na kříži. Vzhledem k Sušilovu pojetí vztahu božské a lidské přirozenosti v osobě Kristově nás to nepřekvapuje. Soudobí teologové jsou v tomto směru zdrženlivější, jak o tom pojednáme v následující podkapitole. Další aspekty Ježíšova proměnění, které Sušil vnímá a rozebírá, jsme popsali jednak v podkapitole 3.1.3 (když učedníci sestupovali z hory) jednak v odstavci 3.1.1.5, kde jsme se věnovali označení titulem Syn v hlasu z nebe. Zajímavé je, že ačkoli si Sušil všímá důležitosti proměnění na hoře a srovnává ji mezi jednotlivými synoptiky, nikde se nezmiňuje o této události jako zlomové a rozdělující Ježíšovo veřejné působení na dvě různá období.²²⁹

3.4.4 Ježíšovo přijetí utrpení a smrti

Pokud jsme již řekli, že bez podrobného zkoumání veškerých Sušilových poznámek nelze vytvářet závěry o jeho pohledu na Ježíšovo tajemství, pak u tajemství Ježíšova utrpení a smrti to platí dvojnásob. Nejcitelněji nám bude chybět Janovo evangelium. Přesto i v Lukášově (a Matoušově) evangeliu se několik zajímavých míst objevuje.

Už v deváté kapitole Lukášova evangelia (L 9, 23), když Ježíš mluví o sebezapření a nesení kříže vidí Sušil „... *v ústech Páně to prorockým spolu bylo, že ponese sám kříž na místo popravné.*“²³⁰ Zde tedy Ježíš vidí svou smrt jen jako v prorockém vidění. V téže kapitole ovšem (L 9, 51), při zahájení Ježíšovy cesty do Jeruzaléma Ježíš předvídá smrt a začíná jeho vnitřní zápas: „*Bylo pevné vůle potřeba u Pána, můžemeli tak říci, ješto veškera ta smrt' ukrutna jasně před jeho předvidným zrakem se zračila; leč Pán udatně přímil zrak svůj k Jeruzalému, smrt' jakkoli krutou srdnatě podstoupiti hodlaje.*“²³¹ Ježíš má tedy podle Sušila už zde své utrpení a smrt jasně před očima, ale vnímá ji jako součást svého poslání a jde jí dobrovolně sám

²²⁸ SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 237.

²²⁹ U synoptiků následuje proměnění na hoře vždy po Ježíšově otázce: „Za koho mne pokládáte vy?“, Petrově vyznání a následné předpovědi utrpení. Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 118.

²³⁰ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 94.

²³¹ Tamtéž, s. 97.

vstříc.²³² V komentáři k Ježíšovým slovům, která pronáší, když mluví o křtu, do něhož má být ponořen, a o tísní, která na něho doléhá (L 12, 50) už Sušil připouští i konflikt ve vůli: „*Žádal Christus Pán spasiti lidstvo a tudy žádal křestem křestěn a do útrap ponořen býti, jak nápotom po milosti Christově Pavel Fil. 1, 23. zažádal smrti; to však nepotýká se s tím, že nápotom smrti hrozil se, ana tatáž smrt se strany spásy lidské žádoucná, se strany útrap hrozna byla, a Pán podlé vyšší stránky vůle své ovšem i smrt volil, ač nižší stránka chtičův jeho se hrozná ta muka podstoupit štídila.*“²³³ Při tom všem je Ježíš prezentován jako ten, kdo je nad věcí, i když na něho slabost silně doléhá. Když potom dochází ke krvavému potu (L 22, 43-44), i zde je Ježíš tím, kdo má situaci v rukou: „*Opustila tu Pána veškerá vniterná útěcha či raději on se jí sám odřekl, aby do té krápkě kalich útrap vyprázdnil.*“²³⁴ A stejné místo u Matouše (Mt 24, 39) ještě výrazněji mluví o dobrovolnosti a účelu utrpení: „*... dobrovolně se ve strážně dotčené vydal, přirozené lidské strážnivosti závady a přítrže neklada. Učinil to, kromě dotčených příčin také, aby jak Hebr. 5, 8. přidává, z toho, co trpěl, naučil se poslušenství a stal se veleknězem litostivým a útrpným; aby hrůzu, kterou má smrt do sebe, odňal a smrt nám snesitelnou, ano, jak u mnohých světců a světic, žádoucí učinil ...*“²³⁵ Blížící se smrt tedy ještě více prohlubuje a cizeluje Ježíšovy motivy. Před tímto úryvkem Sušil ještě velice barvitě, až básnicky líčí všechno, co defiluje před Ježíšovým vnitřním zrakem, od jasného vidění svého vydání a smrti, přes smrt, muka a útrapy všech lidí na světě, dále všechny hříchy světa a v neposlední řadě vidí ty, kteří spásou pohrdnou a pro něž jeho smrt bude zbytečná.²³⁶ Sušil zde naprosto nepolemizuje o tom, zda je krvavý pot a nepochopitelně hluboké utrpení Kristovo důstojné Božího Syna – ví o tom, že některé rukopisy o krvavém potu mlčí, ale tyto vynechávky považuje za neoprávněné a argumentuje i sv. Justinem, který o krvavém potu mluví. Utrpení v Getsemanech nakonec vrcholí Ježíšovým odevzdáním se do Boží vůle: „*Ale Pán se hned podává a vlastivě se vůle odřiká: Ne jak já, ale jak Ty chceš. Ta svrchovaná poslušnost Páně měla svrchovanou cenu a všeliká hodnota a zásluha smrti Jeho z této ctnosti prýští; to byla nejsvrchovanější oběť.*“²³⁷ Sušil tedy v obětování Ježíšovy lidské vůle Otci vidí velmi zásadní soteriologický prvek.

²³² Podobně je toto místo chápáno i současnými teology. Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 120.

²³³ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 130.

²³⁴ Tamtéž, s. 203.

²³⁵ SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 347.

²³⁶ Srov. tamtéž, s. 346 – 347.

²³⁷ Tamtéž, s. 347.

Podobně se líčí i důvody Ježíšova utrpení na kříži. Sušil se snaží teologicky odůvodnit Ježíšův pocit opuštěnosti a nepochopitelnost Ježíšova stavu v hodině smrti:

„Není tedy divu, že ještě lidstvo ve hříších zatonulé zastoupal a představoval, na Pána se obleklo tvorstvo v odění pomsty a naostřílo tvrdý hněv o kopí a že okres země proti Němu bojoval Sap 5, 18. 21. Tudy nemůže nám divno býti té Jeho od Boha opuštěnosti, kterou tím více cítil, čím více ošklivost hříchu a jeho proti Bohu urážku poznával. Člověk opustil Boha, Bůh dal znáti Kristovi, že tudy lidstvo zasloužilo, aby je Bůh dohola opustil; tudy lidská Kristova příroda cítila se opuštěnou býti od Boha, ne sice skutečně a bytedlně, ale podle účinku a pocitu a svlečena byla vší potěchy, která ze spojení a stoupení s Bohem vyplývá. Opuštěnost tato s náramnou tíží na Kristu spoléhala, an bytedlně a podstatně s božstvím spojen byl, a duše Jeho v obcování s Otcem nebeským, smíme-li tak říci, ustavičný ráj slavila. I projevuje Pán opuštěnost tu a volá: Bože můj, Bože můj, proč jsi mne opustil! Žádný konečný duch nemůže pocítiti bolest, kterouž Kristus cítil. V rozjímání svém viděl úmyslné ohavnosti celého pokolení lidského a pocítil v slitovném soucitu muka zatracenců. Jej tížil soud veškerenstva. Všechna vněšná muka, jenž připadla na něho, ač přehrozná, bičování, trním korunování, kříž jsou jenom slabé známky muk božské jeho duše; ale smyslnost naše potřebuje těch vněšných známek, které snáze pochopujeme než neskončeně větší muka duše.“²³⁸

Takto vylíčený vnitřní stav Ježíšovy duše je postaven na dvou teologických pilířích. Jednak je způsoben Ježíšovou akceptací hříchu, který bere zástupně na sebe za lid všech dob, jednak se ho dotýká hrůza vidění toho, co všechno se mezi lidmi odehrálo a odehraje bez možnosti jeho zásahu, protože Ježíšova oběť a její účinky navždy zůstávají láskyplnou nabídkou, kterou lze i odmítnout. Autor komentáře se pokouší vcítit do šilené pozice Bohem opuštěného člověka a člověkem odmítaného Boha, který stojí současně na obou stranách a snaží se je usmířit.²³⁹

Sušil ještě k Ježíšovu zvolání dodává, že se jedná o Žalm 22, který sice velmi truchlivě až vyčítavě začíná, ale posléze se mění ve zpěv naděje „... a veškery mraky žalobné zapuzuje. Všecky věci a city žalmu toho prorockého ku Pánu se odnášejí a tudy také Pán žalobu onu vyjevív ponořil se do citů následujících v truchlopísni té, v nichžto nad mraky želu slunko naděje se rozbřeskuje.“²⁴⁰

²³⁸ SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 368.

²³⁹ „Kdo rozepjal svou existenci tak, že je současně ponořen v Bohu i ponořen v propasti tvora Bohem opuštěného, ten se musí takřikajíc roztrhnout – ten je vskutku ‚ukřížován‘.“ BENEDIKT XVI. *Úvod do křesťanství*. s. 205.

²⁴⁰ SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 368.

3.5 Soteriologie – Ježíšova smrt a vzkříšení

Jak jsme poznamenali v úvodu, Sušil svými poznámkami nehodlá vybudovat nějaký komplexní teologický systém. Jeho motivací je vytvořit nadstavbu nad Písmem, jakýsi teologický substrát čerpající ze všech relevantních zdrojů od nejstarších dob až po jeho současnost. Teprve nad ním zamýšlel stavět nejrůznější teologické disciplíny, jejichž výsledky by se publikovaly v českém jazyce. S tímto vědomím lze snadno pochopit, že hledat v jeho díle nějaké jasné pojetí soteriologie je prakticky nemožné (a pokud k analýze navíc využijeme jen jedno z evangelií, pak to platí dvojnásob). Co ovšem analyzovat můžeme, jsou jeho jednotlivá vyjádření k určitým Ježíšovým činům a událostem jeho života. Tato analýza nám může (s jistou mírou pravděpodobnosti) ukázat, jaké pojetí soteriologie u Sušila převažovalo a kam by tedy mohly vést závěry postavené na jeho teologických východiscích.

Přístup ke komentování Nového zákona, jak ho pojal Sušil, má nejméně jednu nespornou přednost: vzhledem k tomu, že Sušil komentuje více méně jen text Písma (a není nucen vytvářet ucelené teologické konstrukce), může poměrně přesně reflektovat záměry autorů jednotlivých biblických knih. Tedy například u Lukáše vidí soteriologické prvky už ve vtělení Božího Syna, v jeho poslušnosti Otci i pozemským pěstounům, v jeho spravedlnosti. Zatímco u Matouše klade zřetelně větší důraz na kříž a oběť. Nevýhodou takového přístupu je pak snadná náchylnost k vzájemné (většinou zdánlivé) nekonzistenci poznámek týkajících se soteriologie, srovnáme-li je vedle sebe. V případě takových nekonzistencí je třeba pak analýzu ještě zостřit a následně rozlišit, co Sušil považuje za skutečně podstatné a co je jen poznámka na okraj.

3.5.1 Soteriologické aspekty v Lukášově evangeliu

Lukáš píše své evangelium až po zničení Jeruzalémského chrámu a především pro pohany. Pro jeho adresáty jsou mesiášské představy málo použitelné, rovněž pojem oběti má pro pohany jiný význam. Je tedy nucen význam spásy a spasitele poněkud přeformulovat.

Soudobá exegeze²⁴¹ vnímá v Lukášově evangeliu tři významné tendence reinterpretace spásy. První vyzdvihuje iniciativu Boha jakožto milosrdného Otce. Nemluví o doplnění spravedlnosti Boží, protože jeho spravedlnost spočívá v milosrdenství, pro které posílá Ježíše, aby vyhledával a zachraňoval ztracené. Druhá

²⁴¹ Srov. POKORNÝ, P. *Vznešený Teofil*. s. 105 – 106.

tendence vztahuje spásný význam Ježíšovy smrti na celý jeho život, tedy prakticky od vtělení (nebo narození). Celý Ježíšův život je Božím navštívením, jehož motivem je záchrana člověka. Třetí tendence (která je zřetelná zejména ve Skutcích apoštolů) je ve vyzdvižení *jména*. Tedy *jméno*, nevyslovitelné Boží jméno, pak reprezentuje spásu a všeho, co s ní souvisí. S těmito třemi směry se pokusíme porovnat vnímání spásy v práci Františka Sušila v tomto evangeliu.

Než se začneme tématem spásy zabývat, považujeme za nezbytné poukázat na místa, ze kterých Sušil čerpá, když sbírá inspiraci pro pojednání o spáse. Primárně vychází z hymnických a slavnostně pronášených řečí (a to jak člověkem, který je naplněn Duchem svatým, tak andělem, který k lidem mluví). Pravými zlatými žilami pro nejhlubší teologii jsou pro Sušila vedle slov Ježíšových (především ve chvílích jeho největšího utrpení) hymny Zachariášův, Mariin a Simeonův. Tyto hymny navíc propojuje s jinými hymnickými útvary, jež se vyskytují v listech Pavlových, Petrových a v Listě Židům.

3.5.2 Iniciativa Otce

Jednou z Lukášových soteriologických tendencí je poukaz na iniciativu Nebeského Otce, který pro své milosrdenství dává spásu na odpuštění hříchů. Tento velmi hutný úryvek ze Zachariášova kantika (L 1, 77-78) vedl Sušila k následujícímu komentáři: „*Odkad se nám ale to hříchův odpuštění prýští? Měl tomu Jan učit, že svými zásluhami člověk dojít ho nemůže, nébrž že to odpuštění hříchů co podkladek a základ spásy od jediného milosrdenství vyvírá. Tudy vece Zachariáš: pro srdečné milosrdenství Boha našeho. Vlastně stojí pro vniternost či pro útrobu milosrdnosti, vniterná milosrdnost či srdečné milosrdenství jest milosrdenství, jenž z útroby srdce, z hlubiny srdce pochází, jest svrchované, nejútrobnější milosrdenství; tomuto nejvyššímu milosrdenství připisovati musíme odpuštění hříchů, jež nám Pán vyjednal. A tudy slova pro srdečné milosrdenství Boží nejtěsněji se pojí s předešlými slovy odpuštění hříchů, aniž čárkou oddělována od nich býti mají.*“²⁴²

Z tohoto vzletného popisu Boží iniciativy plyne, že spása, kterou Bůh dává na odpuštění hříchů, má svůj zdroj v nejhlubším Božím nitru, které přetéká milosrdenstvím.²⁴³ Zde se nám tedy rýsuje počátek sestupné linie zprostředkování

²⁴² SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 29.

²⁴³ „*Vykoupení se přednostně týká slavné dobrotivosti Boží spíše nežli naší potřeby...*“ *Dokumenty MTK věnované christologii a soteriologii do roku 1995*. čl. 1832.

spásy. Opět vidíme, jak důsledné držení se slov Písma, navíc se snahou proniknout k nejpůvodnějšímu smyslu textu, vede interpreta k teologicky korektním závěrům.

Podle Sušilova výkladu ještě navíc dvě pohnutky vedly Nebeský Otec, aby *zvedl roh spásy*. Jednak aby projevil milosrdenství na otcích tím, že je vyvede z podsvětí, jednak chce naplnit slib či přísahu, kterou se zavázal Abrahámovi a dalším otcům. Ony dvě pohnutky nejsou ničím, co by Boha determinovalo, že by to musel vyplnit. Spíše slíbil ve svém milosrdenství to, co hodlal udělat a také chtěl splnit,²⁴⁴ a proto to slíbil.

3.5.3 Spása v Ježíšově životě

Bylo by chybou, a soudobá teologie na to upozorňuje, vměstnat celé pojetí spásy jen do pašijových událostí. Nikdo z evangelistů nemá ve svém spise soteriologii takového druhu a nejméně Lukáš. Jedna ze soteriologických tendencí Lukášova evangelia vztahuje spásný význam Ježíšovy smrti na celý jeho život. Proto si rozdělíme období Ježíšova působení na zemi na několik etap, v nichž budeme moci přesněji specifikovat Sušilovo pojetí spásy.

3.5.3.1 Vtělení a život v ústraní.

Celkem jednoznačně se můžeme v poznámkách dočíst, že spása se začala uskutečňovat již vtělením. Vtělení není vrcholem spásy, ale skutečným počátkem: *„Mluví Zachariáš v času minulém navštívil, učinil spásu, poněvadž již skutečně spása vtělením Páně v lůně Panny se započala a poněvadž spásu lidskou co prorok jako vykonanou spatřuje.“*²⁴⁵

Celý Ježíšův život pak Sušil vnímá jako zdroj zásluh a milostí pro lidstvo a to už od okamžiku obřízky, kterou trpně přijímá: *„Byl to však také skutek spásy člověčenstva, bylo to prvé utrpení Páně, první krveprolití Páně, první zadostiučinění jeho náměstné.“*²⁴⁶ Již zde se mluví o zástupném zadostiučinění, nicméně v tomto případě je to dostiučinění, ke kterému Boží Syn přitakal již svým vtělením²⁴⁷ a nelze ho vnímat ve smyslu satisfakční teorie.

²⁴⁴ Srov. SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 28.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 27.

²⁴⁶ *Náměstné zadostiučinění* „přeloženo“ do soudobé češtiny znamená *zástupné zadostiučinění*. Srov. tamtéž, s. 37.

²⁴⁷ *„Předce ale podrobil se obřízce Pán, aby se osvědčil nejprav býti pravým člověkem a pravým potomkem Abrahámovým. Učiněn pod zákonem, dí Gal. 4, 4., aby ty, jenž pod zákonem byli, vykoupil.“* Tamtéž, s. 37.

Až do křtu v Jordánu se Ježíš podřizuje nejen vůli Otce, ale i vůli své matky a pěstouna (L 2, 51). I v tom vidí Sušil zdroj spásy: „*A ta odtulnost jeho od světa a to oslavy před lidmi odříkání bylo částkou spásy člověčenstvu zjednané a dílem zásluh jeho před Bohem, jejichž blahé účinky se na lidi odlívaly.*“²⁴⁸

3.5.3.2 Křest a veřejný život.

Přichází okamžik křtu a situace se mění, na scéně objevuje Ježíš, který se od tohoto okamžiku stává aktivním v díle spásy. „*Christus co hlava člověčenstva vzal na se všechna jeho břemena, aby ho břemen těch zbavil a věčnou spásu mu ustrojil. Tu přijímá na se pokání křestu Janovu se podrobujíc, na kříži se podrobil pokutám za hříchy. Křest a kříž činí začátek a konec útrpného díla spásy lidské. Odívá se na křestu v hříchy lidské, aby nás svou spravedlností přiodil. Co se tam stalo viditelně, to se na křestu našem nevidomě stává. Nebe se otvírá nad námi a Duch svatý sestoupá na nás; klíčem pro otevření ono jest slovo a modlitba církve, a Otec nebeský nás přijímá za syny své v Christu, v němž jediném co bezhříšném a odvěčně spolubytném se Otci zalíbilo. Bůh neudílí milosti kromě pro zásluhy Christovy; tudy před Bohem na modlitbách jenom ve jménu Christově staviti můžeme, ač chceme vyslyšáni býti.*“²⁴⁹

Při prvním letmém přečtení se nám může zdát, že se zde Sušil dopouští manévru, kterým prosluli reformátoři (s odkazem na verš Ga 3, 13), když tvrdili, že hříšníci mohou rezignací na své vlastní zásluhy uskutečnit tzv. „šťastnou směnu“, pokud se prostřednictvím víry přiodějí Kristovými zásluhami právě tak, jak se přioděl Kristus hříchy lidstva.²⁵⁰ Jádro Sušilova úryvku však téměř doslovně vychází z verše 2Kor 5, 21: „*Toho, který nepoznal hřích, kvůli nám ztotožnil s hříchem, abychom v něm dosáhli Boží spravedlnosti.*“²⁵¹

Budeme-li číst pozorně, všimneme si, že Sušilova výpověď je velice hutná, koncipována jako jeden odstavec a je třeba ji chápat jako celek. Ústřední motiv celého textu leží v odčinění hříchů, tedy v zadostiučinění Kristem. Důležitá je ovšem jeho motivace k tomuto činu: Chce člověka zbavit břemen a zjednat mu spásu. Zadostiučinění je zde představeno silně antropocentricky, jeho důvodem není obnova

²⁴⁸ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 47.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 54.

²⁵⁰ Takto argumentuje Luther. Vychází z verše Gl 3, 13, který interpretuje takto: Ježíš se stal hříchem. Smrtí zaplatil kompletně dluh Bohu a tak jsme zproštěni povinnosti splácet ho sami. Srov. *Dokumenty MTK věnované christologii a soteriologii do roku 1995*. čl. 1915.

²⁵¹ Na tento úryvek odkazuje v poznámkách ke Kristově křtu v Matoušovu evangeliu. Srov. SUŠIL, F. *Evangelium podle Matouše*. s. 51.

Boží cti, jako spíše náprava hříchem narušeného člověka.²⁵² Máme před sebou Krista, který chce za člověka zástupně zadostiučinit. Je si vědom velikosti odpouštějící lásky Boží, milosrdenství (o němž jsme mluvili), které stojí na počátku spásy člověka. S kajícím srdcem vstupuje do vod Jordánu jako hříšník, který „... *chce odpovědět na velkorysost odpouštějící lásky Boží a přeje si bolest urážky uštědřené Bohu nyní učinit svou vlastní bolest*“.²⁵³ Jeho láska jde tak daleko, že je ochoten na sebe vzít důsledky hříchů, i kdyby ho to mělo stát život. Tento postoj Krista – bohočlověka natolik vyjadřuje podstatu Boží, že se v této scéně nakonec projevuje celá Trojice – Duch svatý viditelně, Otec vyjadřující svým slovem svůj vztah k Synu.

Na Sušilově úryvku je pozoruhodná jeho aplikace úlohy církve. Je to církev, kdo otvírá nebe v Kristově jménu, a na jehož zásluhy se odvolává. Skrze nezastupitelnou úlohu Ducha svatého a ve jménu svého milovaného Syna shlíží pak Otec na každého nově pokřtěného jako na svého syna či dceru.²⁵⁴

O citovaném úryvku by se mohlo ještě dlouze hovořit, ale je třeba se ještě vypořádat s námitkou, která Sušila podezřívá z protestantské interpretace tohoto úryvku. Jak je to s naší snahou? Jak je to s našimi zásluhami? Stačí skutečně jen křest a víra?

Odpovědí na uvedené otázky může být Ježíšova výzva k dobročinnosti a modlitbě za nepřátele v Řeči na rovině (L 6, 35-36), která v sobě navíc skrývá hluboký soteriologický rozměr: „*O bezzisťnosti při dobročinnosti jedná dále, o uštědřování a půjčování bez nádeje náhrady, netoliko vadu přírody napravujíc, nébrž člověka tím ke vzoru Božímu pozvedaje. Christus umřel za nepřátely své Rom. 5, 10. a veškera snaha jeho jde k smíření nás s Bohem 2 Cor. 5, 20. Ovšem tedy křesťan i nepříteli dobřečiniti povinen. Bůh tu vzorem, Bůh tu zákonem jest. I máme nositi obraz milosrdenství Božího na sobě a býti milosrdni, jak i Otec náš nebeský milosrden jest. Dí Pán: Bud'ěž tedy milosrdni, an milosrdnost z příkladu Božího odvětuje*“.²⁵⁵

Odlíšnost od tzv. „šťastné směny“ je očividná. Nestačí jen víra v Kristovy zásluhy. Podle Sušila nejsme Kristem vyzýváni k nápravě porušené přirozenosti²⁵⁶ (protože toho ani člověk není schopen), ale každý křesťan je volán k napodobování

²⁵² Jak o tom mluví například Bonaventura či Tomáš Akvinský. POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 382.

²⁵³ Tamtéž, s. 383.

²⁵⁴ Opět zde vidíme aplikaci horizontální mediace Božího Syna, podle schématu č. 1. Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Jako v nebi, tak i na zemi*. s. 30.

²⁵⁵ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 73.

²⁵⁶ *porušená přirozenost* je v Sušilově „slovníku“ ekvivalentní k sousloví *vada přírody*.

Kristova příkladu (toho schopen je).²⁵⁷ Hlubší reflexi by si jistě zasluhovaly zmíněné konsekvence Kristovy smrti za nepřátele, našeho smíření s Bohem a Božího milosrdenství, ale nechceme tento odstavec (ani čtenáře) neúměrně přetěžovat. Soteriologie nabízí mnoho dalších témat, kterých je třeba se alespoň dotknout.

3.5.3.3 Poslední večeře

Přestože se Lukášovo evangelium snaží pojmu *obět'* v souvislosti s Ježíšovým výkupným dílem vyhybat, přece to F. Sušilovi nebrání, aby toto téma příležitostně i v poznámkách k tomuto evangeliu nevyužil. Z poznámek celého jeho díla, které se vztahují k soteriologii, lze vyzorovat, že Sušilovi je obzvláště blízké a milé téma Krista jako beránka²⁵⁸, který snímá hříchy světa (J 1, 29) a dává svůj život za druhé (J 15, 13). Téma oběti za druhé se tedy vyskytuje jak v líčení Poslední večeře, tak i v událostech na Golgotě. „*Pod spůsobem chleba jest tělo Páně a ovšem Christus cel přítomen a svátost ta účastní se toho určení, jež Christus na se pro spásu člověčenstva přijal, totiž obětí býti za lidstvo k usmíření a zadostiučinění za hříchy, ke vzdávání díky za veškerá dobrodiní a ke chvalořečení a velebení pro neobsáhlé vlastnosti Boží. Při této prvé novozákonné oběti Pán sám knězem a obětí byl dle řádu Melchisedechova Hebr. 6, 20.*“²⁵⁹ Na první pohled by se mohlo zdát, že význam eucharistie Sušil obalil jen množstvím synonym vybraných z teologického slovníku.²⁶⁰ Kdo však se delší dobu zabývá nejen dílem ale i osobností Františka Sušila, pochopí jeho nesnáz, kdy byl jako překladatel biblického textu nucen jedno slovo nahradit ekvivalentním slovem z mateřštiny, a to slovo neexistovalo, nebo mělo širší či užší význam. Pochopitelně v komentářích limitován nebyl, a tak se snažil několika výrazy co nejlépe postihnout a vyjádřit pravý význam slova, které použil v překladu. Takto postupoval v případě překladu slov. Zde má ale před sebou tajemství všech tajemství: Eucharistii. Nelze vystihnout slovy její podstatu, tak se alespoň snaží vystihnout některé její významy. Velmi hutným, téměř enigmatickým způsobem vystihuje to, co o Ježíšově vtělení,

²⁵⁷ „... Adamův příběh je ještě s námi (srov. Řím 5,12-21). Ovšem dar poslušnosti podle Kristova vzoru nabízí světu naději na proměnu ...“ *Dokumenty MTK věnované christologii a soteriologii do roku 1995*. čl. 1891.

²⁵⁸ Velmi často odkazuje na verš z Janova evangelia, ve kterém Jan Křtitel ukazuje na Ježíše jako na beránka, který snímá hříchy světa. Z jeho dopisů i života lze vycítit jisté ztotožnění se s tímto postojem. Rád ustoupí ze svých stanovisek, je-li to pro dobro celku, ale jistá „beranovitost“ (v tom nejlepší smyslu) v jeho jednání je nesporná. Bez těchto vlastností by tak rozsáhlé dílo, jakým je právě překlad a výklad Nového zákona, nikdy nebylo vydáno.

²⁵⁹ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 197-198.

²⁶⁰ Jak ho již jednou zmiňovaný literární kritik M. Hýsek obviňoval, že „... slovníkářsky hromadí synonyma – obraty starší a nově utvořené...“. HÝSEK, M. *Literární Morava 1849-1885*. s. 60.

životě a smrti napsal na jiných místech, protože v eucharistii vidí nejen Krista, ale i *určení, jež na sebe Kristus pro spásu lidí přijal.*

Vnímá eucharistii jako svátost díkůvzdání, protože nemáme nic lepšího, čím bychom mohli vzdát Bohu díky, než je jeho Syn. V eucharistii vzdáváme díky za milosrdenství, dobrotu, starostlivost a mnohé další *neobsáhlé vlastnosti Boží.* V eucharistii se ztotožňujeme s Kristovým zadostiučiněním za námi spáchané a Bohem odpuštěné hříchy, předkládáme Bohu oběť jeho Syna, oběť smíření, kterou On nám nabídl z kříže a kterou my úkonem obětování přijímáme a předkládáme Bohu jako oběť nejvznešenější a nejčistší.

Každé slovo zde má pro Sušila svůj specifický význam a nelze tento text jen povrchně přejít s tím, že pisatel opět popustil uzdu své asociativní (či slovníkářské) paměti. Bylo by to neoprávněné násilí, které by nejen snižovalo Sušilův odkaz, ale ukazovalo by také na naši neznalost či přízemnost.

3.5.3.4 Utrpení, smrt a vzkříšení

Velmi silná a hutná je výpověď o Kristově dobrovolné smrti. „*Vzal Christus na sebe nejohavnější a nejbolestnější smrt, aby svrchovaně zadost učinil za hříchy naše, a aby svrchovaný příklad pokory a trpělivosti dán byl lidstvu. Tím nás od kletby a zlořečenství, jenž na nás ležela z viny Adamovy, osvobodil stav se kletbou za nás, jak Pavel Gal 3, 13. praví. Jednak to povýšení na kříži a ta nenáhlá smrt Páně svrchovanou velebu jeho na oko skýtají. Svatost, poslušnost, důstojnost, síla ducha, lahoda, oddanost, láska Páně bleskotají s kříže, co s trůnu spásy a tudy otcové s nadšením slova: Ujal vládu s kříže o smrti Páně slyšeli ...*“²⁶¹ Z velkého množství naznačených motivů stojí především za zmínku propojení neposlušnosti Adamovy s poslušností Krista. Kristus se stává novým Adamem²⁶², skrze něhož plyne milost na všechny lidi.²⁶³ Druhá pozoruhodná poznámka se týká Kristova svrchovaného, tedy absolutního zadostiučinění. Kristus nekalkuluje, přijímá z lásky k nám i smrt na kříži, a tak vydává naprosto vše, dokonce i svou pověst – nechal se přibít na dřevo, což bylo znamením prokletí. Sušilem Kristu připisované vlastnosti, které můžeme spatřit při pohledu na kříž, v sobě nesou nesmírnou hloubku...

²⁶¹ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 210-211.

²⁶² „*Jedinečnost osobní identity Spasitele, plnost milosti a s ní úzce spjatá plnost lásky a synovské poslušnosti, které se osvědčily ve zkoušce kříže a hrobu, stojí v základech toho, že Kristus je skutečně novým Adamem.*“ POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. s. 385.

²⁶³ „*Jako se neposlušností jednoho člověka mnozí stali hříšníky, tak zase poslušností jednoho jediného mnozí se stanou spravedlivými.*“ (Ř 5, 19).

Dalším podnětem k líčení významu spásy a také vztahu Syna k Otci je pro Sušila Ježíšova prosba. „*Otče, dí; v slově tom věčná láska Boží a se strany Páně spolubytství spoléhá; [...] Nevědí, co činí, nepoznali mne, žes ty mne poslal, neuznali mne za Messiáše a tudy mne na kříž přivedli. [...] Pán nepamatoval na to, že skrze ně trpěl, nébrž na to, že pro ně a za ně trpí a že patří ku člověčenstvu, pro jehož spásu na svět přišel.*“²⁶⁴ Sušil se tu snaží vyjádřit vztah, o kterém se jinak ve chvílích utrpení Krista příliš nešíří. Téměř by se dalo říci, že mlčení, které vnímal Syn na kříži, chce Sušil podtrhnout tím, že o Otci a jeho vztahu k Synovi téměř nemluví. Nebo o tom nechce mluvit, protože i Písmo mlčí.

Můžeme pouze konstatovat, že Sušil rozhodně neprezentuje Krista, jako Syna vydávajícího se v oběť kvůli utišení hněvu Otce, nebo pro očištění jeho cti, jak s tím pracuje teorie penální substituce.²⁶⁵ Alespoň to přímo nikde nepíše a z poznámek to nikde nevyplývá.

Po tom všem, co jsme si řekli o Sušilově soteriologii působí, poněkud nečekaným dojmem jedno místo, kde Sušil výslovně napsal, že Bůh trestá Syna pro cizí hříchy. Jde o komentář Ježíšových slov k Jeruzalémským ženám (L 23, 31), která Sušil překládá takto: „*Nebo, když na dřevě zeleném toto konají, na suchém co se stane?*“²⁶⁶ Verš komentuje slovy: „*Když spravedlivý a svatý strastem tak hrozným podléhá, čeho mohou tepruv očekávat zlí a bezbožní lidé? [...] Jest Pán strom zelený života, pod jehož větvemi mohl Israel žítí a plodu života se přiúčastňovati; oni ale se ho odepřeli a vykořeniti jej ustanovili a tím sami odsoudili se k věčnému úsuchu a za potravu věčného ohně Is. 30, 33. A ovšem, jestli Bůh Syna pro cizé hříchy tak trestá, což se stane těm, jenž sami ve hříchy se vydávají?*“²⁶⁷

Abychom pochopili výpověď, která působí jako určitá neshoda mezi Bohem Otcem a Bohem Synem, je nezbytné se podívat nejen na úryvek komentáře, ale i na text, ze kterého čerpá. V překladu píše: *na dřevě zeleném toto konají* a je evidentní, že vykonavateli děje jsou ti, kdo Krista vedou na smrt a křížují ho. Bůh to pouze dopouští. Podobně pak v komentáři: *oni ale se ho odepřeli a vykořeniti jej ustanovili*. Nejednou jsme si všimli, že pokud autor poznámek o jedné a téže věci mluví opakovaně, používá jakýsi zkratkový jazyk, protože předpokládá, že z kontextu je čtenáři jasné, o co jde.

²⁶⁴ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 211.

²⁶⁵ „*V některých případech protestantské a dokonce i katolické kázání prezentovalo v rámci teorie penální substituce Boha tak, jako kdyby byl mstivým panovníkem, který vyžadoval náhradu za svou poškozenou čest.*“ *Dokumenty MTK věnované christologii a soteriologii do roku 1995*. čl. 1919.

²⁶⁶ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 209.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 210.

Pokud bychom se pokusili inkriminovanou větu pochopit doslovně, jakože Bůh trestá Syna pro hříchy, které Syn na sebe vzal, kam by se podělo milosrdenství, které Bůh projevuje odpuštěním hříchů, o němž se mluví v komentáři k Zachariášovu kantiku (kapitola 3.5.2). Nedávalo by to smysl ani vzhledem ke komentáři o křtu v Jordáně, kde právě ve chvíli, kdy Kristus přijímá úlohu Spasitele a bere na sebe hříchy lidí a celého světa, projevuje Otec svou lásku k němu oním zvoláním: *To je můj milovaný Syn*. Proč by ho tedy *nyní* za hříchy, které na sebe vzal, trestal? Lépe je tedy pochopit tuto větu jako: Ačkoli je to nevinný a tolik milovaný Syn, Otec dopouští, aby se s ním takto zacházelo, co tedy potká ty, kteří nejsou ani syny, ani nevinní?²⁶⁸

Nelze ukončit kapitolu o Kristově utrpení bez poukazu na úlohu Ducha svatého. I Sušil se tomuto tématu věnuje a ne jednou. „*Odevzdává pak ducha svého co člověk, jenž všelijak Otci podroboval se až do té hrozné smrti a tak dovršuje oběť svou. Sic jinak nikdá nepřestával býti v nejužším spojení s Otcem. Odevzdává také ducha pro příklad veškerých věků budoucích a jak sv. Athanasius praví, tím ducha svého Otci odporučením doporučil Pán celé vykoupené člověčenstvo v ruce a milost Otcovu. Odevzdává s prosbou, aby vzkřísiv ho třetího dne Otec doplnil dílo spásy. Zanechal nám v slovech těch odkaz a poklad, ruce Boží plné lásky a milosti.*“²⁶⁹ Z ukázky je patrný, kromě mnoha jiných aspektů, silně antropologický pohled. Umírající Ježíš, který zastupuje všechny lidi, odevzdává je se svým duchem Otci.

Mohli bychom se ptát, jakou úlohu hraje pro Sušila Duch svatý, který s Kristovou smrtí úzce souvisí. František Sušil se zmiňuje o přítomnosti Ducha svatého v komentáři k docela jinému místu. Když Ježíš mluví o tom, že přišel oheň na zemi uvrhnout (L 12, 49), Sušil v ohni spatřuje Ducha svatého: „*Žíznil Pán po spáse lidské a pro provedení jí přinesl oheň s nebe, ale nerozňal se oheň, až byl na kříži rozkřesan ze zásluh Christových co věčného křemelu. [...] Oheň Ducha sv. musil se na těle ukřížovaném co na křemeni vznítiti a dřevem kříže se živiti.*“²⁷⁰

Obě tyto Sušilovy ukázky korespondují s výrokem dokumentu MTK, ve kterém čteme: „*Podle čtvrtého evangelia platí, že Duch svatý je darován církvi v okamžiku, když Ježíš volá ‚Dokonáno jest‘ a předává Ducha.*“²⁷¹ A ještě zásadnější výpověď, která se téměř kryje s předchozí Sušilovou výpovědí: „*Poslední aspekt, totiž svobodné sebedarování Otci s jeho pneumatickým obsahem, je tím nejdůležitějším na celé jeho*

²⁶⁸ Sušilova věta zní velmi podobně jako výrok o trpícím služebníkovi v Iz 53, 6: „... jej však Hospodin postihl pro nepravost nás všech.“, který se též neinterpretuje ve smyslu penální substituce či satisfakční teorie.

²⁶⁹ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 212.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 129.

²⁷¹ *Dokumenty MTK věnované christologii a soteriologii do roku 1995*. čl. 1887.

smrti. Nejde tu o drama ve smyslu konfliktu mezi osudem a konkrétním jedincem. Naopak, kříž je liturgií poslušnosti, v níž se projevuje jednota mezi Otcem a Synem ve věčném Duchu.“²⁷²

3.5.4 Shrnutí

Ve své soteriologii postupuje Sušil v souladu se soteriologickými tendencemi pozorovanými v Lukášově evangeliu současnými exegety (jak jsme o nich mluvili v podkapitole 3.5.1). Iniciativa vychází od Boha (přesněji z Božího milosrdenství), Kristus nikoli podmíněně, ale dobrovolně přijímá lidství a již od svého příchodu je jeho činnost spásonosná. Stejně dobrovolně přijímá úkol, úřad Spasitele, jehož vrcholem je povýšení na kříži, kde se ukazuje jeho poslušnost vůči Otci a láska vůči lidem. Při tom všem je kladen důraz na úzké spojení Syna a Otce a na úlohu Ducha svatého.

Jelikož se Sušil velice často v poznámkách k Lukášovu evangeliu odvolává na hymnus z listu Filipánům (Fp 2, 6-11), ze kterého pravděpodobně bere inspiraci i Lukášova soteriologie²⁷³, nepřekvapuje nás taková shoda se současnými náhledy této problematiky.

Díky tomu, že Sušil má stále před sebou Písmo jako celek, objevují se i v Lukášově soteriologii prvky, které bychom hledali spíše u Matouše nebo Jana.

Veskrze pozitivní hodnocení Sušilovy soteriologie poněkud zastiňují následující aspekty: poměrně neustálená teologická terminologie, stáří jazyka, komplexnost a semknutost často velmi úsporných formulací, jindy naopak použití bohatých, vzletných až hymnických jazykových forem. Díky těmto negativům se práce s textem stává někdy velmi namáhavou, a tak při nedostatečném úsilí může dojít ke špatné interpretaci Sušilových myšlenek.

V této kapitole byly použity výhradně poznámky z Lukášova evangelia. Při ohlédnutí se zpět a přehlédnutí teologické bohatosti, kterou Sušil z evangelia vytěžil, udivuje mnohem silněji fakt, že o teologickém přínosu tohoto evangelia se ještě před několika desítkami let vážně pochybovalo.²⁷⁴

Stěžejní kapitolu naší práce bychom rádi zakončili Sušilovým postřehem, ve kterém vyjevuje své vnímání kříže. Vychází přitom ze Simeonova proroctví (L 2, 35).

²⁷² *Dokumenty MTK věnované christologii a soteriologii do roku 1995.* čl. 1888.

²⁷³ Srov. POKORNÝ, P. *Vznešený Teofile.* s. 104.

²⁷⁴ „Lukášův teologický přínos badatelé hned nepoznali; je doceňován až v posledních čtyřiceti letech.“ Napsal P. Pokorný v roce 1998. Srov. tamtéž, s. 13.

„... kříž Christa jest jevidlo, jímž vniterné smýšlení a vniterná povaha člověků ozřejmuje a jest skoumadlo, jímž ráz člověčenstva zkoušen bývá a jímž skryté myšlénky a náhledy ven na odív vynikají. Vstoupila tedy rozhodná doba v člověčenstvo, aby se buď pro Christa buď proti němu rozhodlo.“²⁷⁵

²⁷⁵ SUŠIL, F. *Evangelium podle Lukáše*. s. 42.

Závěr

Z úryvků díla Františka Sušila vybraných do této práce je patrné, že jeho teologie dosahovala na svou dobu nadprůměrné úrovně. Přesto jakoby Sušilova snaha o pozvednutí teologie v naší zemi skrze překlad a výklad Nového zákona vyzněla naprázdno. O hlavních důvodech, zejména dobových a jazykových, jsme již na četných místech pojednali a netřeba je zde znovu opakovat.

Zkusme nyní obrátit pohled zpět a vytknout hlavní body, kterým Sušilovo dílo překvapuje a zasluguje si vysoké hodnocení.

Z hlediska překladu používá na svou dobu velmi moderní a poněkud originální přístup. Překládá sice z Vulgáty, která byla vnímána jako dogmatický text, ale obraty v ní obsažené interpretuje na mnohých místech podle významu řeckého kritického vydání. Výsledkem pak není vždy libozvučný a snadno poslouchatelný překlad, nicméně Sušilovým záměrem nebylo vytvořit text použitelný pro hlasité předčítání nebo dokonce pro použití při liturgii. Chce odborné veřejnosti předložit text, který co nejvěrněji, a přitom mateřským jazykem, zachycuje význam původního textu. Z přibližného nebo nepřesného překladu může totiž vzejít i chybná teologická interpretace.

Z pohledu exegeze stačí vyzdvihnout hodnocení prof. Jana Merella a jeho stručné porovnání Sušilova díla s encyklikou *Divino Afflante Spiritu*. Sušil v tomto ohledu předběhl dobu o víc než osmdesát let a stal se inspirací pro další exegety. I dnes se lze ztotožnit s Merellovým hodnocením, které napsal v roce 1956: „*Nejenom první, ale dodnes jediný úplný a soustavný výklad Nového Zákona. I když moderní exegeze v mnohém postoupila dále, má průkopnické dílo Sušilovo dodnes svoji cenu.*“²⁷⁶

Z hlediska teologie též nelze Sušilovi prakticky nic vážnějšího vytknout. V textu se sice vyskytují dobově podmíněné formulace, které připomínají svojí terminologií náběhy na satisfakční model soteriologie, nicméně při bližším zkoumání v širším kontextu díla lze tato podezření (alespoň z pohledu poznámek k Lukášovu evangeliu) vyloučit. Naopak lze podtrhnout jeho vyzdvižení Božího milosrdenství, vylíčení vztahu mezi Otcem a Synem, Ježíšovu lásku ke každému člověku, velmi silnou pneumatologii, zdravý pohled na úlohu žen v církvi a mnohá další témata, která jednou snad budou hlouběji a komplexněji zpracována.

²⁷⁶ MERELL, Jan. *Bible v Českých zemích*. s. 59.

Zbývá nám ještě odpovědět na otázku uvedenou v úvodu této práce: do jaké míry byla veškerá činnost Františka Sušila formována jeho teologickým ukotvením a naopak, zda lze vypočítat vliv vnějšího prostředí na utváření jeho teologie?

Odpověď dává Sušil veškerou svou činností. Z jeho života lze číst spalující touhu konat z celého srdce vše, co prospívá církvi a národu. A tímto ohněm se nechal stravovat od mládí až do svého posledního dechu. Podle jeho životopisců nerozdával jen své duševní bohatství, ale těm kdo se ocitli v nouzi, sám nabízel hmotnou pomoc. Na sebe zapomínal, aby jiní žili a žili v dostatku. Bylo mu dopřáno, aby Kristův příklad zviditelňoval na sobě. A díky tomu mohl věrohodněji popisovat to, co v různých chvílích prožíval sám Kristus.

Nejlépe vystihuje život Františka Sušila jeden z jeho nejvěrnějších a nejbližších žáků Matěj Procházka:

„I v něm hned v mladistvém věku rozbřeskla se veliká idea a plápolala v duchu jeho co jasná hvězda řídící po celý život všechny kroky jeho, idea totiž: Spasiti a pozvednouti rod svůj z hlubokého ponížení a uschopniti jej ku provedení vznešené úlohy jemu Bohem vytknuté v řadě národův, a toho všeho docíliti na cestě pravé národní osvěty v duchu církve Kristovy. Ideu tu velekrásně vyslovil sám ve svém heslu vyrytém na pomníku jeho:

Církev a vlast – ty v mojich milují sestersky se nádrech;

Každá půl, každá má moje srdce celé.“²⁷⁷

²⁷⁷ PROCHÁZKA, M. *František Sušil*. s. 411.

Anotace

Příjmení a jméno: JANALÍK, Jiří

Instituce: Katedra systematické teologie CMTF UP v Olomouci

Název diplomové práce: *Christologie Františka Sušila v jeho poznámkách k Lukášovu evangeliu*

Vedoucí: Prof. Ctirad Václav Pospíšil. Th.D.

Počet stran: 96

Počet titulů bibliografie: 39

Klíčová slova: christologie

exegeze

František Sušil

katolická teologie

Nový zákon

soteriologie

Diplomová práce se věnuje především teologii, která je obsažena ve výkladových poznámkách vypracovaných Františkem Sušilem k Lukášovu evangeliu. Tyto poznámky jsou součástí překladu a výkladu celého Nového zákona, který byl vydáván v letech 1864 – 1872. Těmito výkladovými poznámkami se dosud nikdo nezabýval. Diplomová práce mapuje jednak vlastní poznámky (jejich zdroje, účel, systém atd.), jednak jejich teologickou hodnotu v předem daných tématech (christologické tituly, historický Ježíš, Ježíš jako vzor pro spiritualitu, tajemství Ježíšova života, soteriologie).

Summary

JANALÍK, Jiří. Christology of František Sušil in his commentaries to the Gospel of Luke.

A diploma thesis

The aim of this diploma thesis is to explore commentary of the Gospel of Luke made by František Sušil and their theological value. František Sušil translated in years 1864 – 1872 the whole New Testament into Czech language and to the translation he also added very sophisticated and profound commentaries. Although the commentaries are 150 years old, nobody have explored them yet from the theological point of view. Because of the huge amount of commentaries only some parts of theology especially from christology was selected. This is the very first work connected so tight with Sušil's commentaries, thus the exploration cannot be not very deep.

Bibliografie

Základní literatura

- MERELL, Jan. *Studium a četba Bible: podle encykliky Pia XII : O časovém podporování biblických studií*. Praha: V. Kotrba, 1949, 142, [1] s. Vzdělávací knihovna katolická.
- POKORNÝ, Petr a Ulrich HECKEL. *Úvod do Nového zákona: přehled literatury a teologie*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013, 835 s. ISBN 978-80-7429-186-9.
- POKORNÝ, Petr. *Vznešený Teofil, : (teologie Lukášova evangelia a Skutků apoštolských)*. 1. vyd. Třebenice: Mlýn, 1998, 155 s. ISBN 80-902296-2-x.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. 4. vyd. Praha: Krystal OP, 2010, 462 s. Teologie (Karmelitánské nakladatelství: Krystal OP). ISBN 978-80-87183-21-2.
- PROCHÁZKA, Matěj. *František Sušil. Životopisný nástin*. in SUŠIL, František (překl. a ed.). *Listové sv. apoštola Pavla*. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1871, 447 s.
- SUŠIL, František (překl. a ed.). *Evangelium svatého Lukáše*. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1865, 223 s.
- SUŠIL, František (překl. a ed.). *Evangelium svatého Matouše*. 2. vyd. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1871, 379 s.
- ŠMERDA, Hynek. *František Sušil: život, dílo a odkaz budoucím generacím*, České Budějovice: 2011. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Fakulta teologická, obor Systematická teologie.
- VYCHODIL, Pavel Julius. *František Sušil: životopisný nástin*. V Brně: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1898, 379 s.
- VYCHODIL, Pavel Julius a František SUŠIL. *Z doby Sušilovy: sbírka dopisů*. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, [1917], 548,4 s.

Ostatní literatura

- ABÉLARD, Pierre. *Sic et non: (Ano a ne)*. Vyd. 1. Překlad Irena Zachová. Praha: Vyšehrad, 2008, 581 s. Reflexe. ISBN 978-80-7021-791-7.
- BARTOŇ, Josef. *Moderní český novozákonní překlad: Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem*. Praha: Česká biblická společnost, 2009, 228 s. Studijní texty (Česká biblická společnost). ISBN 978-80-87287-07-1.
- BENEDIKT XVI. *Úvod do křesťanství: výklad apoštolského vyznání víry : s novou vstupní esejí autora z roku 2000*. 1. úplné české vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, 285 s. ISBN 978-80-7195-012-7.
- GILLES, Anthony E. *Lidé cesty: Příběh lásky v Novém zákoně*. 1.vyd. Praha: Portál, 1993, 134 s. ISBN 80-85282-45-3.
- HÝSEK, Miloslav. *Literární Morava v letech 1849-1885*. V Praze: Nákladem vydavatelského družstva Moravsko-slezské revue, 1911, 311 s.
- MARGUERAT, Daniel a Corina COMBET-GALLAND. *Úvod do Nového zákona: historie, písmo, teologie*. Vyd. 1. Jihlava: Mlýn, 2014, xxvii, 575 s. ISBN 978-80-86498-55-3.
- MERELL, Jan. *Bible v českých zemích od nejstarších dob do současnosti*. 1.vyd. Praha: Česká katolická charita, 1956, 119 s., 95+(1)s.obr., 6 bar.obr.příl.
- MERELL, Jan. *Úvod do četby Nového zákona*. 2. vyd. Praha: Česká katolická Charita, 1952, 271 s., příl.
- MÜLLER, Paul-Gerhard. *Evangelium sv. Lukáše*. Překlad Jaroslav Vokoun. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, 175 s. Malý stuttgartský komentář. ISBN 80-7192-261-7.
- NOVÁK, Jan Václav a Arne NOVÁK. *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 4. přeprac. a rozš. vyd. V Olomouci: R. Promberger, 1936-1939, 1804 s.
- NOVÁK, T. *Mučednická smrt sv. Uršuly a počet spolumučednic jejích*. ČKD, roč. 1860, č. 1.

- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Hermeneutika mystéria: struktury myšlení v dogmatické teologii*. 2. vyd. Praha: Krystal OP, 2010, 294 s. Teologie (Karmelitánské nakladatelství: Krystal OP). ISBN 978-80-87183-16-8.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi: náčrt trinitární teologie*. 2. vyd. Praha: Krystal OP, 2010, 590 s. Teologie (Karmelitánské nakladatelství: Krystal OP). ISBN 978-80-87183-14-4.
- PROCHÁZKA, Matěj. *František Sušil zemřel*. ČKD, roč. 1868, č. 4.
- SUŠIL, František (překl. a ed.). *Evangelium svatého Jana*. 1. vyd. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1867, 309 s.
- SUŠIL, František (překl. a ed.). *Spisy sv. otcův apoštolských a Justina mučedníka*. 3. vyd. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1874. 462 s.
- VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Slovo Boží a slovo lidské: všeobecný úvod do Písma svatého*. 2., upr. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 173 s. ISBN 978-80-244-1587-1.

Slovníky a encyklopedie

Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Vyd. 1. Editor Vladimír Forst. Praha: Academia, 1993, sv. 2/II, 1377 s. ISBN 80-200-0345-2.

Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Vyd. 1. Editor Jiří Opelík. Praha: Academia, 2000, sv. 3/II, 1522 s. ISBN 80-200-0708-3.

Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Vyd. 1. Editor Luboš Merhaut. Praha: Academia, 2008, sv. 4/II, 2105 s. ISBN 978-80-200-1671-3.

Ottův slovník naučný : Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí. Praha: J. Otto, 1888-1909.

New Catholic encyclopedia. 1st ed. Washington, D.C.: Catholic University of America, 1981, 15 v. ISBN 14144914092012-20134-.

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník.* 2., zcela přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Kalich, 1956, S. 820-1404, 32 il. a 4 il. příl.

Slovník spisovného jazyka českého. 1. vyd. Editor Bohuslav Havránek. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, xxviii, 1311 s.

Církevní dokumenty

Bible a christologie: dokument Papežské biblické komise z roku 1984. 1. vyd. Překlad Ctírad Václav Pospíšil. Praha: Krystal OP, 1999, 98 s. Theologia maior. ISBN 80-85929-31-7.

Dokumenty II. vatikánského koncilu. Vyd. 2., V KN 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, 603 s. ISBN 80-7192-438-5.

Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované christologii a soteriologii do roku 1995. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, 201 s. ISBN 978-80-7195-512-2.

Výklad bible v církvi: dokument Papežské biblické komise z 15. dubna 1993. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996, 109 s. ISBN 80-7113-156-3.

Židovský národ a jeho svatá Písma v křesťanské Bibli. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, 146 s. ISBN 80-7192-900-x.

Seznam zkratek a šifer

apod.	a podobně
bl.	blahoslavený
kap.	kapitola
katol.	katolický
např.	například
příl.	příloha
s.	strana
stol.	století
srov.	srovnej
sv.	svatý

Zkratky kolekcí a pramenů

ČKD	Časopis katolického duchovenstva
DV	Dei Verbum
MTK	Mezinárodní teologická komise
NCE	New Catholic encyclopedia
PBK	Papežská biblická komise

Ostatní zkratky

Zkratky biblických knih převzaty z českého ekumenického překladu Písma svatého (Praha: Česká biblická společnost, 1995).